

ἅγιος ΣΠΥΡΙΔΩΝ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΙΣ
ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ
ΤΡΙΜΥΘΟΥΝΤΟΣ

ΕΤΟΣ Η΄ | ΤΕΥΧΟΣ Α΄

ἄγιος
ΣΠΥΡΙΔΩΝ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΙΣ ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΤΡΙΜΥΘΟΥΝΤΟΣ
ΕΤΟΣ Η΄, ΤΕΥΧΟΣ Α΄

Ἐκδότης - Ἰδιοκτῆτης:

Ἱερὰ Μητρόπολις Τριμυθοῦντος

Τ.Θ. 11001, 2550 Ἰδάλιον

Τηλ.: 00357-22527000

Fax: 00357-22526363

E-mail: info@imtrimythountos.org.cy

www.imtrimythountos.org.cy

Διευθυντῆς Σύνταξης:

Ἀνδρέας Ζαχαρίου, Δρ. Θ.

Ἐπιμέλεια – Διορθώσεις δοκιμίων:

Ματθαῖος Ματθαίου, Φιλολόγος

ISSN: 2301-2536

Ἐκτύπωση:

Γραφικὲς Τέχνες «ΜΕΛΙΣΣΑ»

Τηλ.: 0030 23970 23313

E-mail: melissa@melissaprint.com

Οἱ συνεργάτες καὶ ἀρθρογράφοι ἔχουν τὴν ἀπόλυτη εὐθύνη τῶν ἀπόψεων καὶ θέσεων ποὺ ἐκφράζουν.

Ἀντὶ Προλόγου

Τὸ παρὸν τεύχος τοῦ περιοδικοῦ ΑΓΙΟΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ δημοσιεύει ἕξι ἄρθρα ποικίλης θεματικῆς. Τὸ πρῶτο ἐξ αὐτῶν ἀφορᾷ στὸ ἄρθρο τοῦ Καθηγητῆ Φιλοσοφίας στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Kentucky (ΗΠΑ) David Bradshaw, τὸ ὁποῖο διαπραγματεύεται τὴν ὄντολογία τῆς ὁμορφιᾶς τῆς ἀγνότητος στὴν ὀρθόδοξη παράδοση. Στὴ συνέχεια ὁ ὁμότιμος Καθηγητῆς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ ΕΚΠΑ Νίκος Νικολαΐδης ἐπιχειρηματολογεῖ γιὰ τὸν διττὸ χαρακτήρα τῆς ἀνάστασης ποὺ ὁ Χριστὸς χάρισε στοὺς ἀνθρώπους. Ἀμέσως μετὰ ὁ ἀναπληρωτῆς Καθηγητῆς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ ΑΠΘ πρωτ. Βασίλειος Γεωργόπουλος, μὲ τὸ δεύτερο ἀπὸ μία σειρά ἄρθρων του, σχολιάζει τὴ νεοσχολαστικὴ ἐκδοχὴ τῆς περὶ τῶν μυστηρίων δογματικῆς διδασκαλίας τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας. Ἀκολούθως ἡ Ἀγγελικὴ Χατζηϊωάννου ἀναφέρεται στὸ ἔργο τῶν ἰσαποστόλων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης στοὺς Ἅγιους Τόπους. Ἐπειτα ὁ Γεώργιος Στούκης ἀναλύει τὶς πασχαλινὲς θρησκευτικὲς τελετουργίες, οἱ ὁποῖες λαμβάνουν χώρα τὴν ἐβδομάδα μετὰ τὴν Ἀνάσταση. Τὸ τεύχος συμπληρώνει τὸ ἄρθρο τῆς Ἀθηνᾶς Κονταλῆ, τὸ ὁποῖο, μὲ τὴν εὐκαιρία τῶν ἐορτασμῶν τῶν 200 ἐτῶν ἀπὸ τὴν ἔναρξιν τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821, παρουσιάζει τὶς θέσεις τοῦ Εὐγένιου Βούλγαρη γιὰ μία ἀνεξάρτητὴ Ἑλληνικὴ Ἡγεμονία.

Ὁ ἐπιμελητῆς

ΑΓΙΟΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΙΣ ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΤΡΙΜΥΘΟΥΝΤΟΣ

ΕΤΟΣ Η΄, ΤΕΥΧΟΣ Α΄

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Αντί Προλόγου.....	1
David Bradshaw, <i>Ἡ ὁμορφιά τῆς ἀγνότητος</i>	3
Νίκου Νικολαΐδη, <i>Εἶδες τὰ δῶρα τῆς Ἀνάστασης; Διπλή ἢ Ἀνάσταση</i>	17
Πρωτ. Βασίλειου Γεωργόπουλου, <i>Ἡ περὶ τῶν μυστηρίων δογματικὴ διδασκαλία τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας [Ἡ νεοσχολαστικὴ τους ἐκδοχή]</i>	21
Ἀγγελικῆς Χατζηϊωάννου, <i>Οἱ ἅγιοι ἰσαπόστολοι Κωνσταντῖνος καὶ Ἑλένη, οἱ μεγάλοι εὐεργέτες τῶν Ἁγίων Τόπων</i>	27
Γεώργιου Στούκη, <i>Πασχαλινὲς θρησκευτικὲς τελετουργίες (Ἀσπροβδόμαδο)</i>	32
Ἀθηνᾶς Κονταλῆ, <i>Εὐγένιος Βούλγαρις: τὸ ὄραμα μιᾶς ἀνεξάρτητης Ἑλληνικῆς Ἡγεμονίας καὶ ἡ εὐρωπαϊκὴ διπλωματία</i>	41

Ἡ ὁμορφιὰ τῆς ἀγνότητος*

David Bradshaw

Καθηγητὴ Φιλοσοφίας Πανεπιστημίου Kentucky, ΗΠΑ

Ἡ «ἀγνότης» εἶναι ὄρος πὸν ἔχει σχεδὸν ἐξαλειφθεῖ ἀπὸ τὸν δημόσιο διάλογο. Τῆ θέσῃ του ἔχει λάβει ἡ «ἀποχή», δηλαδὴ ἡ ἀποφυγὴ ἢ ἡ ἀπόρριψη τῆς γενετήσιας σχέσης ἐκτὸς γάμου. Πολλὲς σχολὲς προσφέρουν «ἐπιμόρφωση στὴν ἀποχή», ἐνῶ λίγα χρόνια πρὶν ἦταν τῆς μόδας οἱ «ὑποσχέσεις ἀποχῆς», ἂν καὶ ἀπ' ὅ,τι βλέπω ἔχουν ἀρχίσει νὰ φθίνουν. Διάφορες ἔρευνες μᾶς ἐνημερώνουν γιὰ τὰ ποσοστὰ ἀποχῆς σὲ διάφορες δημογραφικὲς ομάδες, συχνὰ μὲ λεπτομερεῖς στατιστικὲς ἀναλύσεις.

Τὸ ὅτι προτιμοῦμε νὰ κάνουμε λόγο γιὰ ἀποχή παρὰ γιὰ ἀγνότης λέει πολλὰ γιὰ τὴν κοινωνία μας. Ἐξετάζοντας τὸν ὄρο αὐστηρά, διαπιστώνουμε ὅτι ἡ ἀποχή δὲν εἶναι ἀρετὴ, ἀλλὰ ἀπλῶς μορφὴ συμπεριφορᾶς. Μπορεῖ νὰ ὑπάρχουν πολλοὶ λόγοι, γιὰ τοὺς ὁποίους κάποιος ἐπιλέγει τὴν ἀποχή, ὅπως φόβος γιὰ σεξουαλικὰ μεταδιδόμενο νόσημα, ἐνδεχόμενὴ κακὴ φήμη, ἀλλὰ καὶ ἔλλειψη τῆς κατάλληλης εὐκαιρίας. Ἡ ἐπικέντρωση στὴν ἀποχή μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἔχουμε ἕναν ψευδοεπιστημονικὸ ἀέρα ἀντικειμενικότητας, ἐνῶ ταυτόχρονα ἀποφεύγουμε τὶς πιὸ δύσκολες διαστάσεις τοῦ θέματος, αὐτὲς πὸν ἀφοροῦν στὶς ἐρωτήσεις περὶ ἠθικῆς, Θεοῦ, καὶ ψυχῆς.

Ἡ ἀποσιώπηση ὡστόσο τοῦ θέματος τῆς ἀγνότητος δημιουργεῖ ἕνα ἔλλειμμα στὴν κοινωνία. Ἡ ἀγνότης διαφέρει ἀπὸ τὴν ἀποχή λόγῳ τοῦ ὅτι εἶναι ἀρετὴ, ἀλλὰ καὶ ἐπειδὴ εἶναι ἕνα θετικὸ ἰδεῶδες, τὸ ὁποῖο μπορεῖ νὰ ἐμπνεύσει βαθειὰ καὶ ἰσχυρὴ δέσμευση στὴν ἀπόφασή μας. Ἡ ἰσχύς τῆς ἀγνότητος καθίσταται προφανῆς ἀπὸ ἕνα μεγάλο εὔρος τῆς Δυτικῆς λογοτεχνικῆς παραγωγῆς, ὅπου ἐπαι-

* Τὸ παρὸν ἄρθρο ἀποτελεῖ ἀνακοίνωση σὲ Συνέδριο. Βλ.: «Orthodoxy and the Beauty of Chastity», στό, *Chastity, Purity, Integrity: Orthodox Anthropology and Secular Culture in the 21st Century*, Holy Trinity Orthodox Seminary, Jordanville, New York, March 2019.

νεῖται μὲ τοὺς ὑψηλότερους ὄρους, ἀκόμη καὶ ἂν δὲν ἀναφέρεται πάντοτε κατ' ὄνομα. Ἡ λογοτεχνία ποὺ πηγάζει ἀπὸ τὸν μῦθο τοῦ βασιλιᾶ Ἀρθούρου ἐδράζεται ἐν πολλοῖς στὴν ἀντίθεση μεταξὺ τῆς μοιχείας ποὺ διαπράττει ὁ Λάνσελοτ μὲ τὴ Γκουΐνεβερ ἀπὸ τὴ μία, καὶ τὴν ἀγνότητα τοῦ Σέρ Γκάλαχαντ ἀπὸ τὴν ἄλλη. Ἐξαιτίας τῆς ἀγνότητάς του, ὁ Γκάλαχαντ καθίσταται ἄξιος νὰ ἐντοπίσει τὸ Ἅγιο Δισκοπότηρο. Σὲ ἓνα ἄλλο μεσαιωνικὸ ἔπος, τὴν ἱστορία τοῦ Σέρ Γκαβέιν καὶ τοῦ Πράσινου Ἰππότη, ὁ Γκαβέιν ἀπωθεῖ τὸν πειρασμὸ μὲσω τῆς ἰσχύος ποὺ τοῦ προσδίδει ἡ ἀρετὴ τῆς ἀγνότητος, καὶ ἔτσι καταφέρνει νὰ σωθεῖ ἀπὸ τὴ μαγικὴ δύναμη τοῦ Πράσινου Ἰππότη. Τὰ Σαιξπηρικὰ ἔργα βρῖθουν ἀλησμόνητων χαρακτήρων, ὅπως ἡ Μιράντα στὴν *Τρικυμία* καὶ ἡ Δυσδαιμόνα στὸν *Ὁθέλλο*, ποὺ μᾶς συγκινοῦν μὲ τὴν ἀγνότητα καὶ τὴν ἀθωότητά τους, ἰδιαίτερα στὶς σκηνές ποὺ βλέπουμε τὶς ἀρετές τους αὐτὲς νὰ ἀπειλοῦνται ἀπὸ τὴ λαγνεία (ὅπως στὴν *Τρικυμία*) καὶ ἀπὸ τὴν προδοσία (ὅπως στὸν *Ὁθέλλο*). Τὰ μνημειώδη μυθιστορήματα τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνα — τὰ ἔργα τῶν Ὡστεν, Ντίκενς, Ἐλιοτ, Τρόλλοπ, καὶ ἄλλων — ὁμοίως βρῖθουν χαρακτήρων ποὺ προκαλοῦν τὸν θαυμασμὸ μας ἀκριβῶς λόγῳ τῆς ἀγνότητάς τους.

Ἐν γένει μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὅτι τὸ κοινὸ ἠθικὸ ὄραμα ποὺ διαμόρφωσε αὐτὰ τὰ ἔργα πέθανε πρὶν ἓνα αἰῶνα, κατακερματίστηκε στὰ χαρακώματα τοῦ Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Ἐντούτοις, αὐτὸ ὑφίσταται ἀκόμη ὅπουδῆποτε ὑπάρχει καὶ βιώνεται ὁ παραδοσιακὸς Χριστιανισμὸς. Ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι πάνω ἀπ' ὅλα ἡ πίστη στὴν Ἀνάσταση, ὁπότε εἶναι ἴσως ἀρμόζον τὸ ὅτι σήμερα βρισκόμαστε στὴ θέση νὰ προσπαθοῦμε νὰ ἀναστήσουμε κομμάτια τῆς ἀρχαίας σοφίας. Καὶ τὸ πλήρωμα τῆς σοφίας ποὺ ἀφορᾷ στὴν ἀγνότητα εὐρίσκεται ἀκριβῶς ἐντὸς τῆς Χριστιανικῆς παράδοσης. Σήμερα θὰ ἤθελα νὰ ἐπικεντρωθῶ ἰδιαίτερος στὴν Ὁρθοδοξία, διότι πιστεύω ὅτι ἐκείνη συντηρεῖ καὶ πραγματώνει τὴν ἀθηντικὴ Χριστιανικὴ σοφία στὸν μέγιστο βαθμὸ.

Ἡ Ὁρθόδοξη ἠθικὴ περὶ σεξουαλικότητας: τὸ παράδειγμα τοῦ Ἀκάθιστου Ὑμνου

Τί διαφοροποιεῖ τὴν Ὁρθόδοξη ἠθικὴ περὶ σεξουαλικότητας; Σίγουρα ὄχι τὸ περιεχόμενο τῆς διδασκαλίας, ἀφοῦ αὐτὴ τὴ μοιράζεται μὲ τὴ σύνολη Χριστιανικὴ παράδοση. Εἶναι μᾶλλον ὁ τρόπος, κατὰ τὸν ὁποῖον ἐνσωματώνεται ἡ ἠθικὴ αὐτὴ στὴν πράξη τῆς λατρείας, τῆς μετάνοιας, τῆς συγχωρητικότητας, καὶ τῆς ἀπάρνησης τοῦ ἑαυτοῦ. Αὐτὲς οἱ διαστάσεις καθιστοῦν σαφὲς κάτι, τὸ ὁποῖο οἱ συγγραφεῖς πού προανέφερα κατανοοῦσαν σὲ μεγάλο βαθμό, ἀλλὰ πού σήμερα ἔχουμε ἐν πολλοῖς ξεχάσει, δηλαδή τὴν ὁμορφίαν τῆς ἀγνότητος. Μία τέτοια ὁμορφία μπορεῖ νὰ κινητοποιήσῃ τὴν ψυχὴ μὲ ὀρμὴ κατὰ πολὺ ἰσχυρότερη, ἀπὸ αὐτὴ πού μπορεῖ νὰ ἐπιβάλλῃ ἕνα ὁποιοδήποτε σύστημα κανόνων ἢ ἀπαγορεύσεων. Τὸ νὰ εἶναι κανεὶς Ὁρθόδοξος σημαίνει, μεταξὺ ἄλλων, νὰ ἐμπνέεται ἀπὸ μιὰ τέτοια ὁμορφία, καὶ νὰ βρίσκει μέσῳ αὐτῆς ἕναν τρόπο νὰ βιώνει τὴν παρουσία τοῦ Θεοῦ.

Μία συγκεκριμένη Ὁρθόδοξη ἀκολουθία μοῦ φαίνεται ὡς τὸ κατ' ἐξοχὴν σχολεῖο πού διδάσκει τὸν πιστὸ τὸ πῶς νὰ ἀναγνωρίσει ἀλλὰ καὶ νὰ ἐγκολπωθεῖ αὐτὴ τὴν ὁμορφίαν τῆς ἀγνότητος. Ἡ ἀκολουθία αὐτὴ εἶναι ὁ Ἀκάθιστος Ὑμνος στὴ Θεοτόκο, ὁ ὁποῖος ψάλλεται κατὰ τὶς πέντε πρῶτες Παρασκευὲς τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς στὴν Ἑλληνικὴ παράδοση, στὴ δὲ ἀντίστοιχη Ρωσικὴ τὴν πέμπτη Παρασκευή. Τὰ περισσότερα ἀπὸ αὐτὰ πού θὰ ἀναφέρω στὸ παρὸν ἄρθρο μποροῦν νὰ καταδειχθοῦν καὶ μέσῳ ἄλλων ἀκολουθιῶν καὶ προσευχῶν, ὅπως καὶ νὰ ἐντοπιστοῦν στοὺς βίους τῶν Ἁγίων, ἢ σὲ ἀσκητικὲς πρακτικὲς, ὅπως ἡ νηστεία καὶ ἡ ἐξομολόγησις. Ὅλες αὐτὲς οἱ μαρτυρίες ἀποτελοῦν ἀναπόσπαστα μέρη τοῦ Ὁρθόδοξου τρόπου ζωῆς, τοῦ ὁποῖου ἡ ἀγνότης εἶναι ἐν τέλει μία μόνο ἀποψη τοῦ εὐρύτερου ἤθους. Ἐντούτοις θὰ ἀναφερθῶ συγκεκριμένα στὸν Ἀκάθιστο, ἐπειδὴ ἀναδεικνύει ἰδιαίτερα τὴν ὁμορφίαν τῆς ἀγνότητος.

Ὅπως πολλὲς Ὁρθόδοξες ἀκολουθίες, ὁ Ἀκάθιστος ξεκινᾷ μὲ τὸ Μικρὸ Ἀπόδειπνο. Αὐτὲς οἱ ἀρχικὲς προσευχὲς δημιουργοῦν μιὰ κατανυκτικὴ διάθεση, καὶ βοηθοῦν τὴν ψυχὴ νὰ ἐγκλιματιστεῖ στὴ συ-

ναίσθηση τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ¹. Τὸ πρῶτο στοιχεῖο ποῦ διαφοροποιεῖ τὴν ἀκολουθία εἶναι ὁ ὕμνος ποῦ μᾶς τοποθετεῖ στὸ γεγονὸς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου, ὅπως αὐτὸ θεωρεῖται μέσῳ τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριήλ. Ὁ Γαβριήλ εἶναι ἐδῶ ἕνας ὑπάκουος ὑπηρετῆς ποῦ ἐκτελεῖ τὴν ἐντολὴ τοῦ Κυρίου του. Ἐμπροσθεν τῆς Θεοτόκου ἐξίσταται γιὰ τὸ θαυμαστὸ γεγονὸς ποῦ βλέπει νὰ ἐπιτελεῖται ἐντός της:

Τὸ προσταχθὲν μυστικῶς λαβὼν ἐν γνώσει, ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ Ἰωσήφ σπουδῆ ἐπέστη, ὁ Ἀσώματος λέγων τῇ Ἀπειρογάμῳ· Ὁ κλίνας τῇ καταβάσει τοὺς οὐρανοὺς, χωρεῖται ἀναλλοιώτως ὄλος ἐν σοί. Ὅν καὶ βλέπων ἐν μήτρᾳ σου λαβόντα δούλου μορφήν, ἐξίσταμαι κραυγάζειν σοι· Χαῖρε, Νύμφη ἀνύμφευτε!²

Μπορεῖ τὸ κάλλος νὰ μὴν ἀναφέρεται ἐδῶ ρητῶς, παρὰ ταῦτα αὐτὸ ποῦ περιγράφει ὁ Γαβριήλ εἶναι ἀπροσμέτρητα κάλλιστο. Πράγματι, εἶναι ἴσως ἡ ὑψηλότερη μορφή κάλλους ποῦ μπορεῖ νὰ γίνεῖ ἀντιληπτὴ ἀπὸ τὸν ἀνθρώπινο νοῦ καὶ ἡ ὁποία ἀφορᾶ στὴν ἀπρόσμενη, ὑπερφυῆ καὶ βαθύτατα ἀκατανόητη πράξη τῆς ἐνανθρώπησης τοῦ Θεοῦ. Ὁ Γαβριήλ ἴσταται καὶ θεωρεῖ μὲ φόβο καὶ τρόμο καὶ θαυμασμὸ αὐτὸ τὸ θαῦμα τῆς ἐγκατοίκησης τοῦ αἰώνιου Θεοῦ στὴ μήτρα τῆς Παρθένου.

Τὸ ἀνεξιχνίαστο εὖρος τῆς θείας ἀγάπης

Ὅπως ὁ Γαβριήλ, ἔτσι καὶ ἐμεῖς μαθαίνουμε πολλὰ ἀπὸ τὸ συγκεκριμένο γεγονός. Μαθαίνουμε γιὰ τὸ ἀνεξιχνίαστο τῆς θείας ἀγάπης καὶ γιὰ τὴν ἐξαιρετικὴ τιμὴ, τὴν ὁποία λαμβάνει μιὰ κατὰ τ' ἄλλα ἄγνωστη Ἰουδαία κόρη. Κυρίως ὅμως μαθαίνουμε γιὰ τὴ φύση τοῦ κάλλους καθεαυτοῦ, ὅτι δηλαδὴ συνίσταται, ὄχι μόνο στὴν ἔκφανση τῆς θείας φύσης – ὅπως γιὰ αἰῶνες πίστευαν οἱ φιλόσοφοι – ἀλλὰ εἰδικῶς στὴν ἔκφανση τῆς θείας ἀγάπης. Γιὰ αὐτὸν τὸν λόγο ἀκριβῶς

1. Συγκεκριμένα, οἱ προσευχῆς αὐτὲς συμπεριλαμβάνουν τὸ *Τρισάγιο*, τοὺς *Ψαλμοὺς Ν΄, ΞΘ΄, καὶ PMB΄*, τὴ *Δοξολογία*, τὸ *Σύμβολον τῆς Πίστεως*, καὶ τὸ «*Ἄξιόν Ἔστι*» πρὸς τὴ Θεοτόκο.

2. Ἀκάθιστος Ὑμνος, α΄ στάσις.

κάθε πράξι καὶ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ εἶναι μιὰ ἀκρότατη καὶ ὑπέρτατη μορφή κάλλους. Ἔτσι, ἡ θεία Ἐνανθρώπιση ἀνακαινίζει μεταξὺ ἄλλων καὶ τὴν ἀντίληψή μας σχετικά μὲ τὸ τί συνιστᾷ κάλλος.

Ὁ *Κανὼν* ποὺ ἀκολουθεῖ δίνει ἐτι περισσότερη ἐμφαση στὸ θαῦμα τῆς Θεοτόκου ποὺ ἐμπεριέχει τὸν Θεό. Ἡ Θεοτόκος εἶναι «*πῖον ὄρος καὶ τετυρωμένον ἐν Πνεύματι*», «*κλιμαξ γῆθεν πάντα ἀνυψώσασα χάριτι*», «*πυρίμορφον ὄχημα τοῦ Λόγου*» καὶ «*ἔμψυχος Παράδεισος τὸ ξύλον ἐν μέσῳ ἔχων ζωῆς τὸν Κύριον*»³. Οἱ παρομοιώσεις αὐτὲς δηλώνουν ἐμφαντικὰ ὅτι, ὅπως ὁ ἐν Ἱερουσαλήμ Ναὸς ἀγιαζόταν διὰ τῆς ἐν αὐτῷ παρουσίας τοῦ Θεοῦ, πολλῶ μᾶλλον ἡ Παρθένος ἀγιάζεται ἐξαιτίας τῆς σάρκωσης τοῦ Θεοῦ στὴ μήτρα της. Καθὼς ἀκοῦν οἱ πιστοὶ τὰ λόγια αὐτά, πιθανῶς νὰ ἔχουν καὶ πρὸ ὀφθαλμῶν μιὰ εἰκονογραφικὴ παράσταση ποὺ καταδεικνύει τὴν ἴδια πραγματικότητα: τὴν *Πλατυτέρα τῶν Οὐρανῶν*. Ἡ παράσταση αὐτὴ, ἡ ὁποία κοσμεῖ τὸν θόλο τοῦ ἱεροῦ τοῦ ἐκάστοτε ναοῦ, καὶ ἐξεικονίζει τὴν Παναγία μὲ τὸν νεαρὸ Χριστὸ στὴν ἀγκάλη της, ἱστορεῖ ἐκεῖνην, ἡ ὁποία εἶναι πρὸ εὐρύχωρη καὶ ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς οὐρανοῦς.

Σύντομα, ὅμως, τὸ ἐπίκεντρο μετατοπίζεται δραματικά. Μὲ τὴν ἀρχὴ τῆς ζ' ᾠδῆς τὸ ὑμνολογικὸ θέμα μετατοπίζεται στοὺς τρεῖς παῖδες τοῦ βιβλίου τοῦ Δανιήλ. Οἱ τρεῖς φιλόθεοι νέοι ἀρνήθηκαν νὰ λατρέψουν ἀντὶ τοῦ Κτίστη τὴν κτίση, καὶ γι' αὐτὸ ρίχθηκαν στὴν πυρά. Ἀκόμη καὶ ἐκεῖ, ὅμως, δὲν ὑπέκυψαν στὶς ἀπειλὲς καὶ «*χαίροντες ἔψαλλον· ὑπερύμνητε, ὁ τῶν πατέρων Κύριος καὶ Θεὸς εὐλογητὸς εἶ*»⁴. Ἡ ἐξήγηση γιὰ τὴ μετατόπιση τοῦ θέματος δίδεται στὴν ἐπόμενη, τὴν η' ᾠδῆ, ὅπου μαθαίνουμε ὅτι συνδέεται μὲ τὴ θεοφάνεια ποὺ βίωσε ὁ Μωϋσῆς στὴν καιόμενη βᾶτο:

*Μωσῆς κατενόησεν ἐν βᾶτῳ τὸ μέγα μυστήριον τοῦ τόκου σου· Παῖδες προεικόνισαν τοῦτο ἐμφανέστατα, μέσον πυρὸς ἰστάμενοι καὶ μὴ φλεγόμενοι, ἀκήρατε ἀγία Παρθένε· ὅθεν σὲ ὑμνοῦμεν εἰς πάντα τοὺς αἰῶνας*⁵.

3. Ἀκάθιστος Ὑμνος, τροπάρια τῆς δ' καὶ ε' ᾠδῆς.

4. Ἀκάθιστος Ὑμνος, τροπάριο τῆς ζ' ᾠδῆς.

5. Ἀκάθιστος Ὑμνος, τροπάριο τῆς η' ᾠδῆς.

Ἐδῶ τὸ τροπάριο δηλώνει πολλὰ καὶ ὑπονοεῖ ἀκόμα περισσότερα. Τὸ οὐσιαστικὸ δὲν εἶναι μόνο τὸ ὅτι οἱ τρεῖς παῖδες, ὅπως καὶ ἡ καιόμενη βάτος, προτυπώνουν τὴ Θεοτόκο, ἢ ὅποια ἐμπεριεῖχε τὸν Θεὸ στὴ μήτρα της δίχως νὰ κατακαίεται ἀπὸ τὸ θεῖο πῦρ. Ἐξαιρετικὰ σημαντικὸ εἶναι τὸ ὅτι οἱ τρεῖς παῖδες παρέμεναν ἀσφαλεῖς ἐν μέσῳ τοῦ πυρός, διότι δὲν ὑπέκυπταν στὸν πειρασμὸ νὰ ἀπομακρυνθοῦν ἀπὸ τὴ λατρεία τοῦ μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ. Γι' αὐτὸ καὶ τελικὰ προεικονίζουν τὴ Θεοτόκο, ὅχι μόνο ἐπειδὴ διατηρήθηκαν ἀπρόσβλητοι ἀπὸ τὸ πῦρ, ἀλλὰ καὶ ἐξαιτίας τῆς ἀγνότητος καὶ ἀγιότητος τοῦ σύνολου τρόπου ζωῆς τους.

Μετοχὴ στὴν ἀγνότητα

Ἀσφαλῶς, καὶ ἐμεῖς πολλές φορές πειραζόμαστε, καὶ μπορεῖ κάποιαν ἡμέρα νὰ ἔλθουμε ἀντιμέτωποι μὲ μία κατάσταση παρόμοια μὲ αὐτὴ στὴν ὅποια βρέθηκαν οἱ τρεῖς παῖδες ἐν καμίνῳ. Ὁ ὕμνος, λοιπόν, μᾶς προσκαλεῖ νὰ προτυπώσουμε, νὰ γίνουμε δηλαδὴ καὶ ἐμεῖς τύποι καὶ εἰκόνες τῆς Θεοτόκου, μιμούμενοι τὴν ἀγνότητα τοῦ βίου της. Ἔτσι θὰ ἀναπτυχθεῖ μιὰ προσωπικὴ σχέση μεταξύ ἡμῶν καὶ ἐκείνης, καὶ θὰ δυνηθοῦμε νὰ προχωρήσουμε πέρα ἀπὸ τὸν θαυμασμὸ γιὰ τὴ σάρκωση τοῦ Λόγου στὴ μήτρα της καὶ γιὰ τὴν ἐξαιρετικὴ τιμὴ ποὺ ἔλαβε καὶ κατέχει πλέον ἢ Παναγία, ὥστε πλέον νὰ τὴν ἀντιλαμβανόμαστε ὡς ὑπόδειγμα καὶ καθηγεμόνα τῆς ὀρθῆς πνευματικῆς ζωῆς. Οἱ ὕμνοι ποὺ ἀκολουθοῦν τὸ διευκρινίζουν πέρα ἀπὸ κάθε ἀμφιβολία, μὲ ἡχηρὴτερη μαρτυρία αὐτὴν ποὺ μᾶς δίνει τὸ Κοινάκιό ποὺ ἀπηύθυνε ἡ αὐτοκρατορικὴ Πόλις πρὸς τὸ πρόσωπό της:

*Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ τὰ νικητήρια
Ὡς λυτρωθεῖσα τῶν δεινῶν, εὐχαριστήρια
Ἀναγράφω σοι ἡ Πόλις σου, Θεοτόκε.
Ἄλλ' ὡς ἔχουσα τὸ κράτος ἀπροσμάχητον
Ἐκ παντοίων με κινδύνων ἐλευθέρωσον
Ἵνα κράζω σοι· Χαῖρε, Νύμφη ἀνύμφευτε⁶.*

6. Ἀκάθιστος Ὑμνος, κοντάκιον.

(Πηγή: https://stock.adobe.com/gr_en/images/mosaic-of-virgin-mary-and-jesus-christ/20076489)

Σύμφωνα με τὴν Παράδοση, ὁ ὕμνος αὐτὸς ἐψάλλη γιὰ πρώτη φορά στὴν ἐκκλησία τῆς Θεοτόκου στὴν Κωνσταντινούπολη κατὰ τὸ ἔτος 626, ὅταν με θαυμαστὴ παρέμβαση ἡ Παναγία περιέσωσε τὴν Πόλη ἀπὸ τὴν πολιορκία τῶν Ἀβάρων. Ὁ ὕμνος μᾶς τοποθετεῖ

ἐκεῖ, ἀνάμεσα στοὺς ἄρτι ἐλευθερωθέντες πιστοὺς Χριστιανοὺς τοῦ 7^{ου} αἰώνα, νὰ ὑμνοῦμε καὶ ἐμεῖς καὶ νὰ ζητοῦμε τὴ βοήθειά της⁷. Βεβαίως, δὲν εἶναι ὅλοι οἱ ἐχθροὶ βάρβαροι πρὸ τῶν πυλῶν τῆς πόλης. Οἱ πιὸ ἐπικίνδunami ἐχθροὶ εἶναι αὐτοὶ οἱ ὁποῖοι βρίσκονται μέσα μας, δηλαδή τὰ διάφορα πάθη, ὅπως ἡ λαιμαργία, ὁ φόβος, ἡ ὑπερηφάνεια, ὁ θυμὸς καὶ ἡ φιλαυτία. Τὰ πάθη αὐτὰ ἀπειλοῦν νὰ καταστρέψουν τὴ ζωὴ μας καὶ πολὺ περισσότερο νὰ μᾶς ὀδηγήσουν στὸν πνευματικὸ θάνατο. Γι' αὐτὸ καὶ πρέπει νὰ ξεσηκωθοῦμε ἐναντίον τους καὶ νὰ ἀγωνιστοῦμε ὥστε νὰ ἀπαλλαγοῦμε ἀπὸ αὐτά. Σὲ αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν ἀγῶνα καὶ τὸν πόλεμο ζητᾶμε τὴ συνδρομὴ τῆς ὑπερμάχου Ὑπεραγίας Θεοτόκου.

Προσεγγίζοντας τὸν ὕμνο κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο, ἴσως εὐλόγα νὰ ἀναρωτηθοῦμε γιατί καλύπτεται ὁ πνευματικὸς ἀγῶνας ὑπὸ τὸν πέπλο τῆς προστασίας καὶ λύτρωσης μιᾶς πόλης. Ἡ ἀπάντηση δὲν εἶναι δύσκολη. Ἐνα ἀπὸ τὰ πιὸ ὕπουλα ψέματα τοῦ διαβόλου εἶναι ὅτι πολεμοῦμε μόνοι μας. Ἡ λαιμαργία «μου», ὁ φόβος «μου», ἡ ὑπερηφάνειά «μου», ὁ θυμὸς «μου», δὲν εἶναι αὐτὰ πάθη ἀποκλειστικὰ δικά «μου»; Τί καλὸ θὰ μπορούσε νὰ βγεῖ ἀπὸ τὸ νὰ συζητήσουμε γιὰ αὐτὰ μὲ κάποιον ἄλλον; Δὲν θὰ μᾶς ἔφερνε ἀπλὰ ντροπή; Ὁ Ἀπόστολος μᾶς ἔχει ἤδη δώσει τὴν ἀπάντηση, γράφοντας: «πειρασμὸς ὑμᾶς οὐκ εἴληφεν εἰ μὴ ἀνθρώπινος» (Α' Κορ. 10, 13). Εἴμαστε ὅλοι ἀπὸ τὴν ἴδια σάρκα, καὶ ὑποκείμενοι στὰ ἴδια πάθη. Ἔτσι, ὁ ὕμνος μᾶς τοποθετεῖ πρῶτα ἀπὸ ὅλα στὴ θέση τῆς πόλης, νὰ ζητοῦμε τὴν κοινὴ λύτρωση ἀπὸ τὸν κοινὸ ἐχθρὸ ὄλων μας.

Αὐτὲς οἱ σκέψεις μᾶς προετοιμάζουν γιὰ τὸ ἐπόμενο, καὶ πιὸ συγκλονιστικὸ μάθημα τοῦ *Ἀκαθίστου Ὑμνου*. Πρὸς τὸ τέλος τῆς ἀκολουθίας, μετὰ τὸν καθεαυτὸ Ἀκάθιστο καὶ τὴν ἐπανάληψη τοῦ Κοντακίου, ἀλλὰ πρὶν τὸν καταληκτικὸ ὕμνο τοῦ Γαβριήλ, ὑπάρχουν πέντε εὐχὲς ποὺ ἀπευθύνονται ἐναλλάξ στὴ Θεοτόκο καὶ στὸν Χριστό. Σύμφωνα μὲ τὸ τυπικὸ τῆς ἐλληνικῆς Ἐκκλησίας, οἱ εὐχὲς

7. Ἀξίζει νὰ θυμηθοῦμε ὅτι ὁ αὐτοκρατορικὸς στρατὸς ἦταν ἀκόμη μακρὰ ἀπὸ τὴν Πόλη, καθὼς πολεμοῦσε τοὺς Πέρσες. Ὁ κίνδυνος τῶν Ἀβάρων μπορούσε νὰ ἐπιστρέψει ἀνὰ πᾶσα στιγμὴ.

αὐτὲς διαβάζονται ἀπὸ μία λαϊκὴ (γυναῖκα) ἔμπροσθεν τῆς εἰκόνας τῆς Θεοτόκου καὶ ἀπὸ ἕναν λαϊκὸ (ἄνδρα) ἔμπροσθεν τῆς εἰκόνας τοῦ Σωτῆρος. Πάντοτε μοῦ ἄρεσε αὐτὴ ἡ πρακτικὴ· ἀκόμη ὁμως καὶ ὅταν οἱ εὐχὲς διαβάζονται ἀπὸ τὸν ἱερέα, φανερώνουν ἐντυπωσιακὴ ἀντίθεση πρὸς τὸν μεγαλειώδη τόνο τῶν προηγηθέντων ὕμνων. Ἄς δοῦμε τὴν ἀρχὴ τῆς πρώτης εὐχῆς:

Ἄσπιλε, ἀμόλυντε, ἄφθορε, ἄχραντε, ἀγνή Παρθένε, θεόνυμφε Δέσποινα· ἡ Θεὸν Λόγον τοῖς ἀνθρώποις τῇ παραδόξῳ σου κηῖσει ἐνώσασα καὶ τὴν ἀπωσθεῖσαν φύσιν τοῦ γένους ἡμῶν τοῖς οὐρανίοις συνάψασα· ἡ τῶν ἀπηλπισμένων μόνη ἐλπίς καὶ τῶν πολεμουμένων βοήθεια· ἡ ἐτοίμη ἀντίληψις τῶν εἰς σὲ προστρεχόντων, καὶ πάντων τῶν χριστιανῶν τὸ καταφύγιον· μὴ βδελύξῃ με τὸν ἁμαρτωλόν, τὸν ἐναγῆ, τὸν αἰσχροῖς λογισμοῖς καὶ λόγοις καὶ πράξεσιν ὅλον ἐμαυτὸν ἀχρειώσαντα, καὶ τῇ τῶν ἡδονῶν τοῦ βίου ῥαθυμία, γνώμη δοῦλον γενόμενον. Ἄλλ' ὡς τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ Μήτηρ, φιλανθρώπως σπλαγχνίσθητι ἐπ' ἐμοὶ τῷ ἁμαρτωλῷ καὶ ἀσώτῳ, καὶ δέξαι μου τὴν ἐκ ῥυπαρῶν χειλέων προσφερομένην σοι δέησιν ...⁸.

Πλέον δὲν βρισκόμαστε οὔτε μαζὶ μὲ τὸν ἀρχάγγελο Γαβριὴλ οὔτε στὴ βασιλεύουσα Πόλη. Ἄντ' αὐτῶν, ἕκαστος ἐξ ἡμῶν στέκεται ἰκέτης ἔμπροσθεν τῆς Θεοτόκου, αἰτούμενοι τὴ βοήθεια καὶ συνδρομὴ τῆς πού ἀπελπισμένα χρειαζόμαστε. Καὶ τὸ κάνουμε αὐτό, ὄχι μὲ τὴν εὐφροσύνη καὶ τὸν θαυμασμὸ τῶν προηγηθέντων ὕμνων, ἀλλὰ μὲ βαθύτατη κατάνυξη, ἀναγνωρίζοντας τὴν ἀντίθεση μεταξὺ τῆς ἀγνότητάς τῆς καὶ τῆς δικῆς μας αἰσχροῦς καὶ ρυπαρῆς ζωῆς.

Ἡ ἀναγνώριση τοῦ ἀληθινοῦ κάλλους τῆς Θεοτόκου

Αὐτὸ εἶναι τὸ τελευταῖο βῆμα, κατὰ τὸ ὁποῖο μαθαίνουμε νὰ ἀναγνωρίζουμε τὸ ἀληθινὸ κάλλος τῆς Θεοτόκου, καὶ κατ' ἐπέκταση καὶ τὸ ἀντίστοιχο κάλλος αὐτῆς καθεαυτῆς τῆς ἀγνότητας.

8. Ἀκάθιστος Ὑμνος, εὐχὴ πρώτη εἰς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον (Παύλου μοναχοῦ τοῦ Εὐεργετηνοῦ).

Δέν θεωροῦμε πλέον τὸ αὐτὸ κάλλος ὡς ἀπλῶς θαυμαστὸ τὸ ὁποῖο ὁμως βρίσκεται μακρὰ καὶ ξέχωρα ἀπὸ ἐμᾶς. Τὸ κάλλος εἶναι ἄξιον θαυμασμοῦ, βεβαίως, ἀλλὰ πλέον ἀναγνωρίζουμε σ' αὐτὸ καὶ κάτι ἄλλο, τὸ ὁποῖο καὶ ἀπελπισμένα χρειαζόμεσθε. Ὅμοίως, ἀναγνωρίζουμε ὅτι ἡ Θεοτόκος ἀποτελεῖ τὴ μόνη μας ἐλπίδα. Δέν ἐννοοῦμε, βεβαίως, ὅτι δέν ζητοῦμε βοήθεια ἀπὸ τὸν Τριαδικὸ Θεό, ἢ εἰδικότερα ἀπὸ τὸν Υἱὸ καὶ Λόγο, ὁ ὁποῖος ἐνανθρώπησε γιὰ νὰ μᾶς ἀναπλάσει. Ἐννοοῦμε ὅτι ἡ Παναγία εἶναι ἡ φιλόστοργος μήτηρ, ἡ ὁποία μᾶς σπλαχνίζεται στὶς ἀνάγκες καὶ τοὺς πειρασμούς μας καὶ γοργῶς ὑπακούει στὶς δεήσεις μας. Στρεφόμεσθε σὲ αὐτὴν πιστεύοντας ὅτι, ὡς μητέρα ὄλων μας, μᾶς δείχνει τὴ στοργή της, ἀκόμη καὶ ὅταν εἴμαστε ὀλότελα ἀνάξιοι γιὰ αὐτή.

Ἄν καὶ ἀναφέρθηκα ἀκροθιγῶς καὶ σὲ λίγα μόνο ἀπὸ τὰ κορυφαῖα σημεῖα τοῦ *Ἀκαθίστου Ὑμνου*, ἐλπίζω τουλάχιστον νὰ ὑπέδειξα τὴν παιδευτικὴ του ἀξία. Τώρα θεωρῶ ὅτι εἴμαστε ἕτοιμοι νὰ ἀκούσουμε τὸν καταληκτικὸ ὕμνο τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριήλ. Σ' αὐτὸν συμπίπτουν ὅλες οἱ συνιστῶσες πού ἀναδείξαμε. Ὁ ἀρχάγγελος ὑμνεῖ, θαυμάζοντας τὸ μεγαλεῖο τῆς θείας συγκατάβασης, ἀλλὰ καὶ ταπεινὰ ἐξαιρεῖ τὴν ὑπερβατικὴ ὠραιότητα τῆς Θεοτόκου:

Τὴν ὠραιότητα τῆς παρθενίας σου, καὶ τὸ ὑπέρλαμπρον τὸ τῆς ἀγνείας σου, ὁ Γαβριήλ καταπλαγεῖς, ἐβόα σοι Θεοτόκε. Ποῖόν σοι ἐγκώμιον προσαγάγω ἐπάξιον; τί δὲ ὀνομάσω σε; ἀπορῶ καὶ ἐξίσταμαι. Διὸ ὡς προσετάγην βοῶ σοι· χαῖρε, ἡ Κεχαριτωμένη.

Ἡ «ὠραιότητα» προσδιορίζει μίαν ἐντυπωσιακὴ πληρότητα. Ἀντίθετα μὲ ἄλλους ὅρους πού ἀφοροῦν τὴν ὁμορφιά – ὅπως τὸ κάλλος καὶ ἡ καλλονή – ἡ ὠραιότητα ἀναφέρεται τόσο σ' αὐτὸ πού εὐχαριστεῖ τὸν ὀφθαλμὸ, ὅσο καὶ στὴν ἐσωτερικὴ ἀρτιότητα καὶ πνευματικὴ ρώμη πού ἀκτινοβολοῦν πρὸς τὰ ἔξω. Εἶναι ἡ ὠραιότητα πού ἀναγνωρίζουν θαυμάζοντας οἱ γηραιότεροι στοὺς νεότερους, καὶ οἱ ἀσθενοῦντες στοὺς ὑγιεῖς. Εἶναι πράγματι ἐντυπωσιακὸ νὰ βλέπουμε ἕναν ἄγγελο ἀπαστράπτοντα ἀπὸ τὴ θεϊκὴ λαμπρότητα νὰ θαυμάζει τὴν ὠραιότητα τῆς Θεοτόκου.

Τελετουργικὴ καὶ ἠθικὴ ἀγνεία

Ὁ ἄλλος οὐσιαστικὸς ὅρος εἶναι ἡ ἀγνεία. Ὡς τεχνικὸς ὅρος ἀρχικὰ σήμαινε τὴν τελετουργικὴ καθαρότητα. Στὴν Παλαιὰ Διαθήκη χρησιμοποιήθηκε γιὰ νὰ ὑποδηλώσει εἴτε αὐτὸν ποὺ εἶχε δώσει τὸν ὄρκο τῶν Ναζηραίων εἴτε αὐτὸν ποὺ ἦταν ἐξουσιοδοτημένος νὰ εἰσέρχεται στὸ Ἱερό τοῦ Ναοῦ τῆς Ἱερουσαλήμ εἴτε ἀκόμα καὶ αὐτὸ καθεαυτὸ τὸ Ἱερό⁹. Ἀπὸ τὴν τελετουργικὴ καθαρότητα ἡ ἠθικὴ καθαρότητα ἀπέχει ἐλάχιστα, τὸ ἴδιο καὶ ἡ ἀγνεία. Ἔτσι δὲν μᾶς προκαλεῖ ἐκπληξή τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ ὅρος σύντομα ἀπέκτησε εὐρύτερο περιεχόμενο. Ὁ ἀπόστολος Παῦλος ὁμιλεῖ γιὰ τὴν ἐπιθυμία του νὰ προσφέρει τὴν Ἐκκλησία τῆς Κορίνθου στὸν Χριστὸ ὡς «*παρθένον ἀγνήν*» (*Β΄ Κορ.* 11, 2), ἐνῶ παροτρύνει τὸν Τιμόθεο νὰ γίνεи «*τύπος ... ἐν ἀγνείᾳ*» (*Α΄ Τιμ.* 4, 12), καὶ νὰ ἀπευθύνεται στις νεαρὲς πιστὲς «*ὡς ἀδελφὰς ἐν πάσῃ ἀγνείᾳ*» (*Α΄ Τιμ.* 5, 2).

Ὁ ἀντίστοιχος ὅρος τῆς ἀγνείας στὴ Λατινικὴ εἶναι *castitas*, ἀπὸ ὅπου προέρχεται καὶ ὁ ἀγγλικὸς ὅρος *chastity*. Ἔτσι, τὸ ἰδανικὸ τῆς ἠθικῆς καθαρότητας ἔχει ὡς ρίζα τὴν ἔννοια τῆς ἀγνείας. Ἐνας ἄλλος ὅρος ποὺ ἐμφανίζεται συχνὰ στὴν πατερικὴ γραμματεία, καὶ συνήθως μεταφράζεται ὡς ἀγνότης, εἶναι ὁ ὅρος «σωφροσύνη»¹⁰. Ἡ σωφροσύνη εἶναι ἡ ἀρετὴ τῆς ἐγκράτειας, τοῦ αὐτοελέγχου, μία ἀπὸ τίς τέσσερις πρωτεύουσες ἀρετές. Κατὰ τὴν αὐτοκρατορικὴ περίοδο τῆς Βρετανικῆς ἱστορίας, ὁ ὅρος εἶχε καταλήξει νὰ ἔχει τὸ πολὺ στενὸ νόημα τῆς σεξουαλικῆς ἐγκράτειας, τοῦ ἐλέγχου τῆς γενετήσιας ὀρμῆς, ἢ, μὲ ἄλλα λόγια, τῆς ἀγνότητος. Ἄν καὶ «ἀγνεία» καὶ «σωφροσύνη» πολλὰς φορὲς χρησιμοποιοῦνται στὴ Χριστιανικὴ γραμματεία ὡς ὅροι ταυτόσημοι, ἐντούτοις διατηροῦν ἡ κάθε μία διακριτὰ ἐννοιολογικὰ χαρακτηριστικά. Ἡ ἀγνεία καταδεικνύει τὴν καθαρότητα ἐνὸς τρόπου ζωῆς ποὺ ἔχει ἀποχωριστεῖ ἀπὸ τίς

9. Βλ. *Ἀριθμ.* 6, 2· *Β΄ Χρον.* 30, 19· *Α΄ Μακ.* 14, 36. Πρβλ. *The Theological Dictionary of the New Testament*, ἐκδ. Gerhard Kittel (Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1964), τόμ. Α΄, σσ. 122-24.

10. Ἡ ἐμφάνιση τοῦ ὅρου «σωφροσύνη» στὴν Προσευχὴ τοῦ ἀγίου Ἐφραίμ τοῦ Σύρου, γιὰ παράδειγμα, εἰθισταὶ νὰ μεταφράζεται στὰ ἀγγλικά ὡς «chastity».

κοσμικές συνήθειες και κυρίως αντιστοιχεί σὲ ἀφιερωμένες παρθέ-
νες, χήρες, μοναχές/μοναχούς, καθὼς καὶ στὴν ἴδια τὴν Ἐκκλησία.
Ἡ σωφροσύνη, ἀπὸ τὴν ἄλλη, σημαίνει εἰδικὰ τὸν ἔλεγχο καὶ τὴ
συγκράτηση τῆς σεξουαλικῆς ὀρμῆς, κάτι τὸ ὁποῖο ἀπαιτεῖται ἀπὸ
ὄλους, ἂν καὶ ἡ μορφή τὴν ὁποία λαμβάνει ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν πνευ-
ματικὴ κατάσταση τοῦ κάθε ἀνθρώπου¹¹.

Αὐτὴ εἶναι, νομίζω, μιὰ διάκριση ποὺ θὰ ἐπικουρήσει τὶς σκέ-
ψεις μας γιὰ τὴν ὁμορφιὰ τῆς ἀγνότητος. Ἡ σωφροσύνη εἶναι ὁμορ-
φη μὲ τὸν τρόπο ποὺ κάθε ἀρετὴ εἶναι ὁμορφη. Εἶναι μία ἀπὸ τὶς
ποιότητες τὶς ὁποῖες ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος παροτρύνει τοὺς ἄνδρες
νὰ ἐπαινοῦν στὶς γυναῖκες τους, μαζί μὲ τὴν εὐλάβεια, τὴ σύνεση,
τὴν κοσμιότητα¹². Ὅσο καλὴ ὅμως καὶ νὰ εἶναι ἡ σωφροσύνη, δὲν
ἔχει κάποια ιδιαίτερη ὁμορφιὰ ἢ ὁποία νὰ μὴν ἐντοπίζεται καὶ σὲ
κάποια ἄλλη ἀρετὴ. Ἡ ἀγνεία, ὅμως, εἶναι διαφορετικὴ. Ἐμπεριέχει
ἓνα ἰδιαίτερο εἶδος ὠραιότητας, τὴν ὁποία καὶ ἀνακαλύπτει ἐμπειρι-
κὰ ὁ Χριστιανὸς βαθμηδόν. Εἶναι ἡ ὠραιότητα τοῦ πράγματος ποὺ
εἶναι ἅγιο, ἀγνὸ καὶ καθαρὸ, ἀφιερωμένο στὸν Θεό. Στὴ δὲ περιπτώ-
ση τοῦ ἀγνοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὠραιότητα ἐπαυξάνεται ἔνεκα τῆς ἠθικῆς
καθαρότητας καὶ τῆς ἀκεραιότητος τῆς ἐπιλογῆς. Ἡ Θεοτόκος, ποὺ
ἀγιάστηκε ἀπὸ τὴ ζωντανὴ παρουσία τοῦ Θεοῦ στὴ μήτρα της, εἶναι
τὸ ἀπαράμιλλο παράδειγμα τῆς ἀγνείας. Ὁ *Ἀκάθιστος Ὕμνος* μᾶς
χειραγωγεῖ στὸ πῶς νὰ ἀναγνωρίζουμε, νὰ τιμοῦμε, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐπι-
διώκουμε τέτοια ὠραιότητα.

Εἶναι ἐφικτὸ τὸ ἰδανικὸ τῆς ἀγνότητος;

Κλείνοντας, ἂς μοῦ ἐπιτραπεῖ νὰ ἀναφερθῶ καὶ στὶς ἐνστάσεις
γιὰ τὸ ἐφικτὸ τῆς ἀγνότητος. Ἴσως ἓνας ἀπὸ τοὺς λόγους ποὺ ἡ κοι-
νωνία μας στράφηκε ἐνάντια στὸ ἰδεῶδες τῆς ἀγνότητος εἶναι ἀκρι-

11. Βλ. τὰ ἀντίστοιχα λήμματα στό: *A Patristic Greek Lexicon*, ἔκδ. G. W. H. Lampe (Oxford: Clarendon Press, 1961). Βλ. ἐπίσης, Helen North, *Sophrosyne: Self-Knowledge and Self-Restraint in Greek Literature* (Ithaca: Cornell University Press, 1966), σσ. 328-53.

12. Ἰωάννου Χρυσόστομου, *Εἰς τὴν πρὸς Ἐφεσίους*, 20. 8, PG 62, 146.

βῶς ἐπειδὴ φαίνεται ἀφελές, μὴ ρεαλιστικὸ καὶ συνεπῶς ἀδύνατο¹³. Πολλὲς ἱστορίες, ἀπὸ τὸ *Ἄλικο Γράμμα* ὡς τὸ *Τρελὸ Τρελὸ Θηριοτροφεῖο*, μᾶς ἔχουν συνηθίσει νὰ θεωροῦμε ὅποιονδήποτε ἀποσκοπεῖ σὲ ἠθικὴ ἢ ἔστω σεξουαλικὴ καθαρότητα ὡς σεμνότυφο, ὑποκριτὴ, ἢ καὶ τὰ δύο. Ἴσως μιὰ τέτοια ἀντίληψη νὰ εἶναι ἀναπόφευκτη, ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ ἡ ἀγνότης ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸν φυσικὸ τῆς χῶρο, καὶ παύει νὰ εἶναι τρόπος ζωῆς. Σὲ κάθε περίπτωση, τὰ πράγματα παρουσιάζονται πολὺ διαφορετικὰ ἂν τὰ προσεγγίσουμε μέσῳ τοῦ ἤθους τῆς Ὁρθόδοξης διδασκαλίας.

Ἴσως ὁ ἀπλούστερος τρόπος νὰ ἀναδείξουμε αὐτὴν τὴν προσέγγιση τῆς ἀγνότητος εἶναι νὰ ἐπιστρέψουμε στὴν προσευχὴ τῆς μετάνοιας – ἢ ὅποια βέβαια εἶναι μόνον μιὰ ἀπὸ τὶς πάρα πολλὰς προσευχὰς τῆς Ὁρθόδοξης λατρείας, ἰδιαίτερα κατὰ τὴν περίοδο τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς. Αὐτὴ ἡ προσευχὴ μᾶς παροτρύνει σὲ μιὰ κριτικὴ ἀνασκόπηση τῆς ζωῆς μας. Ὄταν τὴν προφέρουμε συνειδητὰ καὶ μὲ εἰλικρίνεια, μᾶς ὀδηγεῖ στὴν ταπεινότητα καὶ στὴ μετάνοια, ὅχι μόνον γιὰ συγκεκριμένα μας παραπτώματα, ἀλλὰ γιὰ τὴ σύνολη εὐτελισμένη καὶ ἐπαίσχυντη βιοτὴ μας. Ἴσως κάποιος νὰ νομίζει ὅτι μιὰ τέτοια μετάνοια ἀπλῶς ἐξουθενώνει τὸν ἄνθρωπο. Ὅχι μόνον αὐτὸ δὲν συμβαίνει, ἀλλὰ καὶ προσφέρει ἓνα νέο εἶδος δύναμης. Στὴ συγκεκριμένη περίπτωση τῶν σεξουαλικῶν ἀμαρτημάτων, θὰ πρέπει νὰ θυμόμαστε ὅτι τέτοιες πτώσεις δὲν εἶναι ποτὲ μόνον σεξουαλικῆς φύσης, ἀλλὰ πάντοτε ἔχουν κίνητρα βαθιὰ ριζωμένα στὰ πάθη μας — στὴν ἀνάγκη μας νὰ μᾶς ἀγαπήσουν, στὸν πόθο γιὰ κυριαρχία ἐπὶ τοῦ πλησίον, στὴν ἐπιθυμία νὰ ἀποδείξουμε τὴν ἐλκυστικότητά μας, ἢ σὲ μιὰ πλειάδα ἄλλων ἐσωτερικῶν κινήτρων. Τίποτε δὲν ἐξουθενώνει καλύτερα τέτοια πάθη ὅσο ἡ ταπεινότης.

13. Γιὰ τὴν ἱστορία τῆς διαδικασίας τῆς «ἀπελευθέρωσης» τῶν ἡθῶν στὴν περίπτωση τῆς Ἀγγλίας, βλ. Faramerz Dabhoiwala, *The Origins of Sex: The First Sexual Revolution* (Oxford: Oxford University Press, 2012). Ὁ ὀρθόδοξος ἀναγνώστης θὰ ἀπορήσει μὲ τὸ πῶς ἡ Προτεσταντικὴ, καὶ κατ' ἐπέκταση συγκρατημένη, ἀγγλικὴ κοινωνία ἔφτασε τόσο γρήγορα μπροστὰ στὸ δίλημμα εἴτε τῆς ἀπόλυτης σεξουαλικῆς ἀπελευθέρωσης, εἴτε τῆς ἐπιβολῆς πειθαρχίας μέσῳ πειθαναγκαστικῶν κρατικῶν μηχανισμῶν.

τητα μιᾶς ψυχῆς πὸν μετανοεῖ. Ὁ μετανοῶν ἀναγνωρίζει ὅτι εἶναι ἀνάξιος τῆς ἀγάπης, ὅτι δὲν ἔχει κανένα δικαίωμα νὰ κυριαρχήσει στοὺς ἄλλους, καί, ἐὰν θέλουμε νὰ μιλήσουμε εἰλικρινά, ἐξαιτίας τῶν ἁμαρτιῶν του εἶναι βαθύτατα ἄσχημος καὶ κακόμορφος. Ἔτσι, σταματᾷ νὰ ἀποζητᾷ τὴν ἱκανοποίηση τῶν ἐπιθυμιῶν του, καὶ ἐκζητᾷ τὴ συγχώρηση καὶ τὴ θεραπεία.

Μία τέτοιου ὕψους μετάνοια δὲν ἐπιτυγχάνεται εὐκόλα, καὶ ἂν ποτὲ ἐπιτευχθεῖ δὲν παραμένει διαρκῶς στὸν ἄνθρωπο. Οἱ περισσότεροι ταλαντευόμαστε μεταξὺ μιᾶς μερικῆς μετάνοιας, καὶ τῆς ἐπιστροφῆς στὰ πάθη πὸν ἀπεχθανόμαστε. Ἡ Ὁρθοδοξία εἶναι ὁ τρόπος ζωῆς πὸν συνεχῶς μᾶς προσκαλεῖ σὲ μίαν ὄλο καὶ βαθύτερη, ὄλο καὶ ἀληθέστερη μετάνοια, μέσῳ τῆς δογματικῆς τῆς διδασκαλίας, πολλῶν παραδειγμάτων, ἀλλὰ καὶ τῆς ἴδιας τῆς λατρείας. Πράγματι, τὸ ὅτι εἴμαστε Ὁρθόδοξοι δὲν σημαίνει ὅτι εἴμαστε καὶ ἅγιοι — τὸ ἀντίθετο μάλιστα, ἔχουμε ἐπίγνωση τῆς ἁμαρτωλότητάς μας. Ἀκόμη καὶ ἔτσι ὅμως, καθὼς εἰσερχόμαστε στὸν Ὁρθόδοξο τρόπο ζωῆς, ἡ ἀγνότητα καθίσταται στόχος ἐπιτεύξιμος, ἐπειδὴ εἶναι τὸ φυσικὸ ἐπακόλουθο ὅλων ὅσων ἐφαρμόζουμε.

Ἡ Θεοτόκος πάνω ἀπὸ ὅλα παραμένει τὸ τέλειο παράδειγμα τῆς ἀληθινῆς ἔννοιας τῆς ἀγνότητος, καὶ ἡ βεβαιότερη διδάσκαλος τῆς ἀγάπης αὐτοῦ τοῦ ὑπέρκαλλου κάλλους. Εἴθε ἡ εὐχή της νὰ μᾶς συνοδεύει, καθὼς ἀγωνιζόμαστε νὰ κάνουμε τὴν ὠραιότητα αὐτὴν κτῆμα μας.

Είδες τὰ δῶρα τῆς Ἀνάστασης; Διπλή ἢ Ἀνάσταση

Νίκου Νικολαΐδη

Ὁμότιμου Καθηγητῆ Θεολογικῆς Σχολῆς ΕΚΠΑ /
Καθηγητῆ Θεολογικοῦ Τμήματος Πανεπιστημίου Λευκωσίας

Τὸ βαρὺ τῆς νηστείας φορτίο παρήλθε. Ὁ πόνος ὁ τραχὺς τῶν πνευματικῶν ἀγώνων ἔπαυσε. Τὸ μῆκος τοῦ χρόνου τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς περατώθηκε. Ἀλλὰ ὁ καρπὸς τῆς νηστείας παραμένει. Τὰ ἔπαθλα τῶν κατορθωμάτων κατακτήθηκαν. Καὶ τῆς ὑπομονῆς ὁ θερισμὸς συλλέχθηκε καὶ εὐρίσκεται θησαυρισμένος στὸν σιτοβολῶνα τῆς ψυχῆς. Ὅσοι, ἐπομένως, μόχθησαν, τώρα δικαιοῦνται νὰ πανηγυρίσουν. Καὶ ὅσοι τὸν καύσωνα τῶν παθῶν δάμασαν, αὐτοὶ καὶ ἀπολαμβάνουν τὸν δίκαιο ἔπαινο. Αὐτοὶ καὶ εἶναι ἔτοιμοι νὰ ὑποδεχθοῦν τῆς ἀνάστασης τὰ δῶρα. Γι' αὐτὸ καὶ διαμηνύει ὁ ψαλμωδός: «Σαλπίζατε ἐν νεομηνία σάλπιγγι, ἐν εὐσήμεν ἡμέρα ἑορτῆς ἡμῶν»¹. Καὶ ὁ Μωϋσῆς συνιστᾷ: «Φύλαξαι τὸν μῆνα τῶν νέων καὶ ποιήσεις τὸ Πάσχα Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου»².

Ἔτσι, τὸ τῆς Τεσσαρακοστῆς μέγεθος δίκαια ἐκβάλλει στοῦ Χριστοῦ τὴν ἀνάσταση. Γι' αὐτὸ καὶ καλούμαστε, ἔτοιμοι πλέον, νὰ γιορτάσουμε τὸ λαμπρὸ τῆς ἑορτῆς μεγαλεῖο, «φαιδρῶς ὁμοῦ καὶ θεοσεβῶς», λέγει ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος. Ἀναστήθηκε ὁ Χριστὸς καὶ συνέτριψε τοῦ θανάτου τὰ δεσμά. Ἀναστήθηκε ὁ Χριστὸς καὶ συνανέστησε μὲ τὸν ἑαυτό του καὶ ὅλη τὴν οἰκουμένη. Εἶναι τοῦτο τὸ Πάσχα καὶ ἡ ἀναστάσιμη μέρα τῆς κτίσης ἀλλὰ καὶ τοῦ οὐρανοῦ ἢ πανήγυρη. Γιατί, ἂν κατὰ τὸν κυριακὸ λόγον, μεγάλη «χαρὰ γίνεται ἐν οὐρανῷ ἐπὶ ἐνὶ ἁμαρτωλῶ μετανοοῦντι»³, πόση μεγάλη ἄραγε χαρὰ προξενεῖται στὸν οὐρανό, ὅταν τώρα, ὄχι μόνο ἕνας ἁμαρτωλὸς μετανοεῖ, ἀλλὰ σύμπασα ἡ οἰκουμένη ἐξαρπάζεται ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ σατανᾶ;

1. Ψαλμ. 80, 4.

2. Δευτ. 16, 1.

3. Ακ. 15, 7· 10.

Χαίρονται, όμως, τῆς ἀνάστασης τοῦ Χριστοῦ τὰ δῶρα καὶ οἱ «ἀπ' αἰῶνος» στὸν Ἄδη «καθεύδοντες». Πανηγυρίζουν, γιατί δὲν εἶναι, κατὰ τὸν ἅγιο Κύριλλο Ἀλεξανδρείας, «μερική τοῦ Θεοῦ ἢ φιλανθρωπία». Δὲν ἔδειξε ὁ Χριστὸς σὲ μία ομάδα ἀνθρώπων, ὅσων δηλαδή ζοῦσαν τότε καὶ στὴν μετέπειτα ἐποχή, τὸν δρόμο τῆς σωτηρίας. Ἀλλὰ «ὁ κατάστικτος τοῖς μῶλωσι Χριστός, κατέβη καὶ στὸν Ἄδη πανσθενουργός», κατὰ τὸν θεόπνευστο λόγο τοῦ ἀποστόλου Πέτρου, καὶ μὲ τὸ ζωαρχικὸ καὶ θεωμένο πνεῦμα του, τὴν ψυχὴ του δηλαδή, «καὶ τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασι... ἐκήρυξεν ἀπειθήσασί ποτε»⁴. Τοῦτο ἔγινε, ἀφοῦ προηγουμένως, ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς «διέζευξε», κατὰ τὸν ἅγιο Γρηγόριο Θεολόγο, διὰ τοῦ θανάτου τὴν ψυχὴ ἀπὸ τὸ σῶμα του. Αὐτὸ καὶ ὁ Ἡσαΐας ὁ προφήτης διδάσκει, ὅταν παρουσιάζει τὸν Μεσσία, «λέγοντα τοῖς ἐν δεσμοῖς· ἐξέλθετε καὶ ἐν τοῖς τῷ σκότει ἀνακαλυφθῆναι»⁵. Ἔτσι τοῦ Χριστοῦ ἡ ἀνάσταση καινοτομεῖ τὰ σύμπαντα μὲ ὅ,τι αὐτὰ περιέχουν καὶ συνιστᾶ τὴ νέα ἀπαρχὴ τῆς αἰώνιας ἐνθεης ζωῆς.

Ἀλλά, γιατί, ἐρωτᾷ ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος, τοῦ Χριστοῦ ἡ ἀνάσταση εἶναι τῶν ἀνθρώπων καὶ διπλὴ ἀνάσταση; Διότι, κατ' ἀρχάς, ἐπεξηγεῖ ὁ ἱερὸς Πατέρας, «ἡμαρτεν Ἀδὰμ» καὶ γι' αὐτὸ «καὶ ἀπέθανε». Καὶ τοῦτο εἶναι τὸ καταπληκτικὸ καὶ παράδοξο. Ὁ Ἀδὰμ ἀμάρτησε καὶ δικαιολογημένα ἀπέθανε. Ὁ Χριστὸς, ὅμως, ἐνῶ δὲν ἀμάρτησε, πεθαίνει! Αὐτὸ πῶς ἐξηγεῖται; «Ἵνα ὁ ἀμαρτῶν καὶ ἀποθανόντων, διὰ τοῦ μὴ ἀμαρτόντος μὲν, ἀποθανόντος δέ, δυνηθῆ τοῦ θανάτου τὰς λαβὰς ἀποδύσασθαι». Δηλαδή, γιὰ νὰ μπορέσει ὁ ἀναμάρτητος νὰ ἐξουδετερώσει τὰ καταλυτικὰ τοῦ θανάτου δεσμά. Ἦταν, ὅμως, καὶ διπλὸς ὁ δικὸς μας θάνατος. Γιατί οἱ πρωτόπλαστοι ψώμισαν μὲ τὴν παρακοή τους καὶ τὸν ψυχικὸ καὶ τὸν σωματικὸ θάνατο. Ὁ ἄνθρωπος, ἐπεξηγεῖ ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος, «ἀπέθανε καὶ τῇ ἀμαρτίᾳ καὶ τῇ φύσει». Γιατί τὴν ἡμέρα τῆς παρακοῆς, ἐνῶ ὁ ἄνθρωπος ἐπεσώρευσε τὸν θάνατο, δὲν ἀπέθανε ἀμέσως βιολογικά, ἀπέθανε ὅμως ψυχικά, ἀφοῦ ἀπέκοψε τὴ ζωτικὴ – ὄντολογικὴ σχέση του μὲ τὸν Θεό,

4. Α' Πέτρ. 3, 19-20.

5. Ἠσ. 49, 9.

(Πηγή: https://stock.adobe.com/gr_en/images/anastasis-fresco-in-the-church-of-the-holy-saviour-in-chora-in-istanbul-turkey/98436258)

προκαλώντας στὸν ἑαυτό του τὴν αἰώνια κόλαση. «Θάνατος ψυχῆς, ἁμαρτία καὶ κόλασις», τονίζει ὁ ἱερός Χρυσόστομος.

Ἀφοῦ, ἦταν, λοιπόν, διπλὸς ὁ θάνατος, τότε σημαίνει πὼς διπλὴ πρέπει νὰ ἦταν καὶ ἡ ἀνάσταση ποὺ ὁ Χριστὸς χάρισε στὸν ἄνθρωπο. Ναί, ἀλλὰ ἐδῶ πρέπει νὰ προσέξουμε, γιατί ὁ τοῦ Χριστοῦ θάνατος ἦταν ἀπλὰ σωματικὸς καὶ ὄχι ψυχικὸς, ἀφοῦ διόλου δὲν ἁμάρτησε ὁ Κύριος. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ ἀπλὴ λογίζεται. Ὅμως ἐμεῖς εἶχαμε καὶ ἔχουμε ἀνάγκη τῆς διπλῆς ἀνάστασης τῆ χάρη, σωματικῆς καὶ ψυχικῆς, γιατί καὶ στὰ δύο στοιχεῖα μας προξενήσαμε τὸν θάνατο. Ἔτσι, ἡ μία ἀνάστασή μας σχετίζεται μὲ τὴν ψυχὴ μας καὶ ἡ ἄλλη ἀφορᾶ στὸ σῶμα μας.

Καὶ εἶναι γι' αὐτὸ τὸν λόγο, ποὺ ἡ πρώτη ἀνάστασή μας, ποὺ ἔχει σχέση μὲ τὴν ψυχὴ μας, ἀποκτᾶ μείζονα σημασία καὶ ἀξία.

Αυτή μᾶς προσφέρεται ἀπὸ τώρα, ὡς ἀπαλλαγὴ μας ἀπὸ τὴν ἁμαρτία καὶ τὴν αἰώνια κόλασή μας. Αὐτὸ ποὺ ἀπομένει γιὰ μᾶς εἶναι τὸ ἔλασσον, δηλαδή ἡ δευτέρα ἀνάστασή μας, αὐτὴ τοῦ σώματός μας, ποὺ θὰ γίνεῖ ἐν καιρῷ. Τώρα, ἐπομένως, δεχόμαστε τὸ πρῶτο, τὸ καὶ σπουδαιότερο θαῦμα τῆς ἀνάστασης τοῦ Χριστοῦ, γιὰτι «πολὺ γὰρ μείζον ἁμαρτιῶν ἀπαλλαγῆναι, ἢ σῶμα ἰδεῖν ἀνιστάμενον». Λοιπὸν, ὑπογραμμίζει ὁ ἅγιος Χρυσόστομος, αὐτὰ συμβαίνουν, γιὰτι, «εἰ ἀρχὴ τοῦ πεσεῖν ἡ ἁμαρτία, ἀρχὴ τοῦ ἀναστῆναι τὸ ἀπαλλαγῆναι τῆς ἁμαρτίας». Ἴδου, λοιπὸν, γιὰτι «πᾶσα ἡ κτίσις» ἐορτάζει καὶ πανηγυρίζει τοῦ Χριστοῦ τὴν ἀνάσταση. Καὶ ἰδου, γιὰτι, γιὰ τὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία περισσότερη, ἀπὸ κάθε ἄλλη ἐορτή, σημασία ἔχει τὸ Πάσχα! Διότι «ἀνέστημεν τὴν μείζονα ἀνάστασιν, τὸν χαλεπὸν θάνατον τῆς ἁμαρτίας ρίψαντες».

Βλέπεις, λοιπὸν, ἄνθρωπε, τὰ κατορθώματα τῆς ἀνάστασης; Βλέπεις τὸ μέγεθος τῆς διπλῆς δωρεᾶς τοῦ Θεοῦ; Πῶς μπορεῖς, μετὰ ἀπὸ αὐτὰ, νὰ μένεις ἀδιάφορος;

Ἡ περὶ τῶν μυστηρίων δογματικὴ διδασκαλία τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας [Ἡ νεοσχολαστικὴ τους ἐκδοχή]

Πρωτ. Βασίλειου Γεωργόπουλου
Αναπληρωτῆ Καθηγητῆ Θεολογικῆς Σχολῆς ΑΠΘ

(β' μέρος)

1.4. Ἡ σύσταση τῶν μυστηρίων

Ἡ ἀποδοχὴ τῶν ἱερῶν μυστηρίων ὡς μέσων δραστικῶν τῆς θείας χάριτος ὀδηγεῖ στὸ ἀσφαλὲς συμπέρασμα, ὅτι μόνον ὁ Χριστὸς εἶναι αὐτὸς ποὺ συνέστησε ἀποκλειστικὰ τὰ μυστήρια κατὰ τρόπο ἄμεσο ὀρίζοντας τὸν σκοπὸ, τὴ λειτουργία καὶ τὴν ἀναγκαιότητα τοῦ καθενός¹. Στὴν Ἁγία Γραφή δὲν ὑπάρχει καμμία μαρτυρία τῶν Ἀποστόλων καὶ καμμία διακήρυξη ἀξίωσης καθιέρωσης μυστηρίων ἀπὸ αὐτοῦς, ἀντιθέτως συστήνουν καὶ θεωροῦν τοὺς ἑαυτοῦς τους ὡς «*ὑπηρετές τοῦ Χριστοῦ καὶ οἰκονόμους τῶν μυστηρίων τοῦ Θεοῦ*» (Α' Κορ. 4, 1. Β' Κορ. 3, 5)².

Ἡ ἄμεση καθιέρωση τῶν μυστηρίων ἀπὸ τὸν Χριστό, σχετίζεται μὲ τὴν ἀποκλειστικὴ φανέρωση τῶν ἀληθειῶν τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ποὺ αὐτὸς δίδαξε καὶ τὶς ὅποιες ἀλήθειες τῆς πίστεως,

1. Ἀπὸ τοὺς σχολαστικοὺς θεολόγους ὁ Ἀλβέρτος ὁ Μέγας, ὁ Θωμᾶς Ἀκινάτης καὶ ὁ Σκῶτος ὑποστήριζαν τὴ θέση τῆς ἄμεσης καθιέρωσης ὅλων τῶν μυστηρίων ἀπὸ τὸν Χριστό. Ἀντιθέτως, οἱ Οὔγος τοῦ Ἁγίου Βίκτωρος, Πέτρος Λομβαρδὸς καὶ Βοναβεντούρας ὑποστήριζαν, ὅτι τὰ μυστήρια τοῦ Χρισματος καὶ τοῦ Εὐχέλαιου καθιερώθηκαν ἀπὸ τοὺς Ἀποστόλους ὑπὸ τὴν καθοδήγηση καὶ τὸν φωτισμὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Βλ. L. Ott, *Grundriß der Dogmatik*, σ. 404.

2. Συμπληρωματικὰ ὁ L. Ott ὑποστηρίζει ὅτι ἡ ἰδέα τῆς καθιέρωσης τῶν μυστηρίων ἀπὸ τοὺς Ἀποστόλους ἢ ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία εἶναι ἄγνωστη στοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας. Βλ. L. Ott, *Grundriß der Dogmatik*, σ. 404.

ἀμετάβλητες καὶ ἀκέραιες ὡς πρὸς τὴ φύση τους τὶς ἐμπιστεύθηκε στὴν Ἐκκλησία πρὸς διατήρηση καὶ μετάδοσή τους. Ἔτσι, ὁ ἴδιος πού συνέστησε καὶ καθιέρωσε ἄμεσα καὶ προσωπικὰ τὰ μυστήρια καθόρισε καὶ περιόρισε τὴ διαχείρισή τους στὴν Ἐκκλησία. Τὸ γεγονός αὐτὸ ἀποτελεῖ μία ἐπιπλέον θεμελιώδη παράμετρο, καθὼς σχετίζεται καὶ μὲ τὸν παράγοντα τῆς διατήρησης τῆς ἐνότητας τῆς Ἐκκλησίας.

Ἀπόψεις πού διατυπώθηκαν σχετικὰ μὲ τὴν ἵδρυση τῶν μυστηρίων: α) ἀρχικὰ ἀπὸ τοὺς Προτεστάντες, β) νεώτερες ἀπόψεις, ὅτι τὰ μυστήρια δὲν ἰδρύθηκαν ἀπὸ τὸν Χριστὸ ἀλλὰ ἀποτελοῦν μεταγενέστερες ἐπινοήσεις τῶν Ἀποστόλων καὶ ἄλλων, πού τὰ εἰσήγαγαν, γιὰ νὰ ἰκανοποιήσουν τὴν ἐπιθυμία τους γιὰ μία ἐξωτερικὴ μορφή λατρείας, καὶ γ) ἰσχυρισμοὶ ὅτι τὰ χριστιανικὰ μυστήρια ἀποτελοῦν ἀπομιμήσεις καὶ δάνεια τῶν παγανιστικῶν μυστηριακῶν τελετῶν, εἶναι γιὰ τὴ ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία θέσεις ἀθεμελίωτες, ἀπαράδεκτες καὶ ἀπόβλητες.

1.5. Ὁ ἀριθμὸς τῶν μυστηρίων

Σχετικὰ μὲ τὸ ζήτημα αὐτὸ ἡ σύνοδος τοῦ Τριδέντο, λαμβάνοντας ἀφορμὴ ἀπὸ τὶς προτεσταντικὲς θέσεις πού ὑποστήριζαν, ὅτι ὑπάρχουν μόνο δύο μυστήρια³, καὶ ὅτι τὰ ὑπόλοιπα ἀποτελοῦν ἀνθρώπινες ἐπινοήσεις στερούμενες βιβλικοῦ ἐρείσματος, εἶναι ἀπολύτως σαφῆς ὀρίζοντας ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν μυστηρίων πού καθιερώθηκαν ἄμεσα ἀπὸ τὸν Χριστὸ εἶναι ἐπτὰ, οὔτε περισσότερα οὔτε λιγότερα. Μὲ ἀφορμὴ αὐτὸ τὸ γεγονός ἡ σύνοδος τοῦ Τριδέντο ἀναθεματίζει σαφῶς ὅποιον ὑποστηρίζει ὅτι τὰ μυστήρια δὲν ἰδρύθηκαν ἀπὸ τὸν Χριστὸ καὶ ὅτι δὲν εἶναι ἐπτὰ (VII,1)⁴. Ἐν προκειμένῳ ἡ σύ-

3. Ἀντιπροσωπευτικὰ βλ. *Απολογία Ἀύγουσταίας Ὁμολογίας*, 13· *Δεύτερη Ἑλβετικὴ Ὁμολογία*, Κεφ. 19· *Γαλλικὴ Ὁμολογία*, ἄρθρο 35· *Βελγικὴ Ὁμολογία*, ἄρθρο 33· *Κατήχηση Γενεύης*, ἐρώτ. 321· *Κατήχηση Χαϊδελβέργης*, ἐρώτ. 68. Πρβλ. J. Kunze, *Symbolik*, Leipzig 1922, σ. 156. K. Algermissen, *Konfessionsskunde*, Paderborn 1969⁸, σ. 370.

4. DH, *Enchiridion symbolorum*, 1601.

νοδος παγίωσε οὐσιαστικὰ τὴ σχετικὴ διδασκαλία τῶν σχολαστικῶν θεολόγων σχετικὰ μὲ τὸν ἀριθμὸ τῶν μυστηρίων⁵ ἐπιβεβαιώνοντας ἀνάλογη θέση γιὰ τὸ ἴδιο ζήτημα τῆς συνόδου τῆς Φλωρεντίας⁶.

Ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸ ἑπτὰ τῶν μυστηρίων ἀναπτύχθηκε, ἤδη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν σχολαστικῶν, ἓνας δεοντολογικὸς καὶ λογικὸς συσχετισμὸς – παραλληλισμὸς σχετικὰ μὲ τὴ σκοπιμότητα καὶ τὴν ἀνάγκη ὑπαρξῆς τῶν ἑπτὰ μυστηρίων.

Ὁ δεοντολογικὸς συσχετισμὸς ὀρισμένων μυστηρίων συνδέεται μὲ τὰ τρία στάδια τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς: γέννηση (βάπτισμα), διατήρηση (χρῖσμα), αὐξηση καὶ συντήρηση (θεία Εὐχαριστία). Τὰ ἄλλα μυστήρια συσχετίζονται μὲ τὴ σωματικὴ καὶ πνευματικὴ ἀσθένεια καὶ τὴν κατάσταση τῆς κοινωνίας. Ἡ σωματικὴ ἀσθένεια θεραπεύεται μὲ τὸ μυστήριον τοῦ Εὐχελαίου, ἡ πνευματικὴ ἀσθένεια μὲ τὸ μυστήριον τῆς μετανοίας, ἡ διατήρηση τῆς κοινωνίας μὲ τὸ μυστήριον τοῦ γάμου καὶ ὁ ἐξαγιασμὸς καὶ ἡ καθοδήγηση μὲ τὸ μυστήριον τῆς Ἱερωσύνης.

1.6. Ὁ ἀνεξάλειπτος χαρακτήρας (*character indelebilis*)

Σύμφωνα μὲ τὴ ρωμαιοκαθολικὴ διδασκαλία, τὰ μυστήρια τοῦ βαπτίσματος, τοῦ χρίσματος καὶ τῆς ἱερωσύνης, σὲ ὅσους τὰ ἔλαβαν κανονικὰ καὶ ἔγκυρα, ἀποτυπώνουν στὴν ψυχὴ τῶν ληπτῶν τους ἓνα πνευματικὸ καὶ ἀνεξάλειπτο σημεῖο – χαρακτήρα (*character indelebilis*), τὸ ὁποῖο τοὺς διαφοροποιεῖ καὶ διακρίνει ἐξ ὅσων δὲν τὰ ἔχουν λάβει.

Ἡ περὶ τοῦ ἀνεξάλειπτου χαρακτήρα τῶν τριῶν μυστηρίων διδασκαλία ἀναπτύχθηκε, πάνω σὲ συναφὲς Αὐγουστίνειο ὑπόβαθρο⁷, συστηματικὰ ἀπὸ τοὺς σχολαστικὸς θεολόγους, παρὰ τὶς διαφορετικὲς θεωρήσεις στὸν χῶρον τους ὡς πρὸς τὸ ποῖο εἶναι τὸ εἶδος αὐτοῦ τοῦ πνευματικοῦ σημείου ποὺ ἀποτυπώνεται ἀνεξάλειπτα

5. Πέτρου Λομβαρδοῦ, *Sentt. 4, dist. 2*. Βοναβεντούρα, *Brevil. P. 6. cap. 3*. Ἀλβέρτος ὁ Μέγας, *In Sent. 4, dist. 1.a.2*. Θωμᾶ Ἀκινάτη, *S. Th 3, qu. 63. a. 1*.

6. DH, *Enchiridion symbolorum*, 1310.

7. M. Premm, *Katholische Glaubenskunde*, σσ. 45-46.

στην ψυχή⁸, και ἐπικυρώθηκε συνοδικὰ ἀπὸ τὶς «Οἰκουμενικὲς» συνόδους τῆς Φλωρεντίας⁹ καὶ τοῦ Τριδέντο. Ἡ σύνοδος τοῦ Τριδέντο, ἐπιπλέον, θὰ ἀναθεματίσει ὅποιον ἀρνεῖται τὴν ὑπαρξὴ τοῦ ἀνεξάλειπτου χαρακτήρα στὰ τρία αὐτὰ μυστήρια (VII, καν. 9)¹⁰.

Βασικὴ παράμετρος ἐν προκειμένῳ ἀποτελεῖ ἡ θέση, ὅτι ὁ μὲν χαρακτήρας ἐγχαράσσεται καὶ παραμένει πάντοτε ἀνεξάλειπτος, ἡ δὲ θεία χάρις χορηγεῖται στοὺς λήπτες τῶν μυστηρίων μὲ τὴν προϋπόθεση, ὅτι αὐτοὶ παρουσιάζουν τὴν ἀπαιτούμενη διάθεση πρὸς τοῦτο. Ὁ ἀνεξάλειπτος αὐτὸς χαρακτήρας, σημεῖο διακριτικό, μόνιμο, αἰώνιο καὶ ἀμετάβλητο, παραμένει στὴν ψυχὴ καὶ μετὰ τὸν χωρισμὸ τῆς ἀπὸ τὸ σῶμα κατὰ τὴ στιγμὴ τοῦ θανάτου.

Ὁ ἀνεξάλειπτος χαρακτήρας, πὺν ἐντυπώνουν τὰ τρία αὐτὰ μυστήρια, εἶναι καὶ ἡ αἰτία, πὺν αὐτὰ δὲν ἐπαναλαμβάνονται, ἐνῶ χορηγεῖ παραλλήλως στοὺς ἀποδέκτες τοὺς τὴν πλήρη δύναμη γιὰ τὴν ἐπιτέλεση τῶν πράξεων τῆς χριστιανικῆς λατρείας. Λόγω τοῦ ἀνεξάλειπτου χαρακτήρα ὁ ἀποκοπτόμενος γιὰ διάφορους λόγους ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία ἢ ὁ προσχωρῶν σὲ σχῆμα ἢ αἵρεση χάνει τὴ θεία χάρις, πὺν τοῦ μετέδωσαν, διατηρεῖ ὅμως τὸν ἀνεξάλειπτο χαρακτήρα τοὺς στὴν ψυχὴ του, ὥστε ἐὰν μετανοῶντας θελήσει πάλι νὰ ἐπιστρέψει στὴν Ἐκκλησία, αὐτὴ μπορεῖ νὰ τὸν κάνει δεκτὸ χωρὶς νὰ ὑπάρξει ἐπανάληψη αὐτῶν τῶν Μυστηρίων.

1.7. Ἡ «*ex opere operato*» ἐπενέργεια τῶν μυστηρίων

Σχετικὰ μὲ τὴν ἐνέργεια τῶν μυστηρίων στοὺς ἀνθρώπους ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία ὑποστηρίζει, ὅτι τὰ μυστήρια ἐπενεργοῦν «*ex opere operato*» δηλαδὴ ἐξ ἔργου εἰργασμένου, ὡς δραστικὰ μέτρα τῆς χάριτος ἐνεργοῦν ἐξ ἀνάγκης καὶ ἀντλοῦν τὴν ἰσχύ τοὺς ἀντικειμενικὰ καὶ ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τὸ σωτηριῶδες ἔργο τοῦ Χριστοῦ.

8. F. Brommer, *Die Lehre vom sakramentale Charakter in der Scholastik bis Thomas von Aquin*, Paderbord 1908. H. Lennerz, *De Sacramentis Novae Legis in genere*, Roma 1950³, σσ. 175-182.

9. DH, *Enchiridion symbolorum*, 1313.

10. Στὸ ἴδιο, 1609.

Vitrail des sept sacrements (xixe siècle)

(Πηγή: https://fr.wikipedia.org/wiki/Ex_opere_operato)

Σύμφωνα με τὴν ἐν λόγῳ προσέγγιση τὰ μυστήρια ἐπιδροῦν στοὺς ἀνθρώπους ἀνεξαρτήτως τῆς ἀξίας ἢ ἀναξιότητος τοῦ ἱερέα ἢ τῆς δεκτικότητος ὅσων μετέχουν σ' αὐτά. Ἡ ἀποτελεσματικότητά τους δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ κάποιο ἀνθρώπινο παράγοντα, ἀλλὰ ἀπὸ τῆς θείας τους σύστασης. Τὰ μυστήρια καθ' ἑαυτὰ θεωρούμενα ἐπενεργοῦν σωτηριολογικὰ σ' ὅσους τὰ ὑποδέχονται μετὰ πίστη καὶ εὐλάβεια καὶ ὁδηγοῦν σὲ καταδίκη καὶ κατάκριση ὅσους τὰ λαμβάνουν ἀσεβῶς. Ἡ ἐπενέργειά τους εἶναι πλήρης καὶ τελεία, ἐνῶ παραλλήλως, σύμφωνα με τὴν σύνοδο τοῦ Τριδέντο (XIV, de Poenitentiae, 4)¹¹, πρέπει νὰ ὑπάρχει ἡ θέληση, ἡ δεκτικότητα καὶ ἡ ἀγαθὴ διάθεση ἐκείνου, πὺν λαμβάνει τὸ μυστήριο. Αὐτὴ ἡ παράμετρος εἶναι βασικὴ προϋπόθεση, ὡς ὑποκειμενικὸς ὅρος, γιὰ τὴν ἐπενέργεια τῶν

11. Στὸ ἴδιο, 1678.

μυστηρίων να μην υπάρχει συνειδητὸ ἐμπόδιο θανάσιμου ἀμαρτήματος. Ἡ θετικὴ διάθεση τοῦ ἀποδέκτη δὲν εἶναι αἰτία τῆς χάριτος (causa efficiens), ἀλλὰ μία ἀναγκαία προϋπόθεση γιὰ τὴ χορήγησή της (causa dispositiva).

Ἡ «ex opere operato» ἐπενέργεια τῶν Μυστηρίων δὲν ἀποκλείει τὸν ὑποκειμενικὸ ὄρο ἐκ μέρους τοῦ λήπτη τῆς σχετικῆς προπαρασκευῆς (non ponere obicem), ἡ ὁποία προπαρασκευὴ πρέπει νὰ ἐκκληφθεῖ ὡς ἀπλῆ συνθήκη προσοικειώσεως τῆς σωτηριώδους δράσεως τῶν ἱερῶν Μυστηρίων. Ἡ ρωμαιοκαθολικὴ διδασκαλία προϋποθέτει, ὅτι ἐνῶ πρέπει νὰ ὑπάρχει στὸν ἀποδέκτη ὡς ὑποκειμενικὸς παράγοντας ἡ προσωπικὴ του ἀγαθὴ διάθεση (opus operantis), ἡ ἀνθρώπινη ὁμως διάθεση δὲν εἶναι αἰτία τῆς θείας χάριτος, καθὼς ἡ θεία χάρις προηγεῖται καὶ προϋπάρχει σ' αὐτό. Ἡ μυστηριακὴ χάρις δὲν προσφέρεται ἐξ αἰτίας τῆς ὑποκειμενικῆς προδιάθεσης τοῦ ἀποδέκτη, ἀλλὰ παρέχεται καὶ πηγάζει ἀπὸ τὸ ἔγκυρα χορηγούμενο μυστήριον.

Ἡ «ex opere operato» ρωμαιοκαθολικὴ διδασκαλία, λόγῳ τῆς θεώρησης τῶν μυστηρίων ἐκ μέρους τῶν Προτεσταντῶν ὄχι ὡς μέσων τῆς θείας χάριτος, ἀλλὰ ὡς μέσων πίστεως, ἐγγύμων καὶ ψιλῶν σημείων τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ, ἔτυχε σφοδρῆς ἀντίδρασης, κριτικῆς καὶ ἀπόρριψης ἤδη ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ ἀφετηρία τοῦ Προτεσταντισμοῦ¹².

(συνεχίζεται)

12. Γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ ζητήματος θεωροῦμε χρήσιμο ἐν προκειμένῳ νὰ ἐπισημάνουμε τὰ ἀκόλουθα. Στὸ ἄρθρο 13 τῆς *Αὐγουσταίας Ὁμολογίας* ἡ ἐν λόγῳ θεωρία καταδικάζεται με σαφήνεια, ἐνῶ δηλητηριώδης εἶναι ἡ κριτικὴ τοῦ Μεγάλυθονος στὸ ἄρθρο 13 τῆς *Απολογίας* τῆς *Αὐγουσταίας Ὁμολογίας*. Στὸ ἄρθρο αὐτὸ ὁ Μεγάλυθων, καταδικάζει τὸ σύνολο τῶν σχολαστικῶν θεολόγων, ποὺ ὑποστήριζαν αὐτὴ τὴ διδασκαλία, καὶ τὴ χαρακτηρίζει ὡς «ἀπολύτως ἰουδαϊκὴ ἄποψη», «ἀσεβῆ», «θανατηφόρα» καὶ «φανατικὴ ἄποψη», με τὴν προτεσταντικὴ κριτικὴ νὰ συμπεριλαμβάνει καὶ τὴ σοβαρὴ μομφή, ὅτι με τὸν τρόπο αὐτὸ τὰ μυστήρια ἐπενεργοῦν με μαγικὸ ἢ μηχανικὸ τρόπο. Πρβλ. L. Grane, *Die Confessio Augustana*, Göttingen 1996⁵, σ. 60. H.G. Pöhlmann – T. Austad – Fr. Krüger, *Theologie der lutherischen Bekenntnisschriften*, Gütersloh 1996, σσ. 146-149.

Οἱ ἅγιοι ἰσαπόστολοι Κωνσταντῖνος καὶ Ἑλένη, οἱ μεγάλοι εὐεργέτες τῶν Ἁγίων Τόπων

Ἀγγελικῆς Χατζηϊωάννου
Δρ. Θεολογίας

Ἡ προσφορά τοῦ αὐτοκράτορα ἁγίου Κωνσταντίνου στὴν Ἐκκλησία εἶναι γνωστὴ (διάταγμα τῶν Μεδιολάνων τοῦ 313, εὐνοία πρὸς τὴν Ἐκκλησία, κ.ἄ.), ὡστόσο λιγότερο γνωστὴ ὡς πρὸς τὶς λεπτομέρειές της, ἀλλὰ ἐξαιρετικὰ σημαντικὴ, εἶναι ἡ προσφορά του πρὸς τοὺς Ἁγίους Τόπους καὶ τὴν τοπικὴ Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων. Ἰδιαίτερα σημαντικὴ ὑπῆρξε καὶ ἡ προσφορά τῆς μητέρας του ἁγίας Ἑλένης πρὸς τὴν Ἐκκλησία αὐτή, ἀφοῦ ἀνέλαβε προσωπικῶς τὴν ἐποπτεία καὶ ἦταν παροῦσα στὶς ἐργασίες γιὰ τὴν ἀποκάλυψη τῶν τριῶν σπουδαιότερων προσκυνημάτων τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου, τοῦ Γολγοθᾶ, τοῦ Παναγίου Τάφου καὶ τοῦ τόπου τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ, ὅπως καὶ στὴν ἀνεύρεση τοῦ Τιμίου Σταυροῦ.

Ἡ πρώτη ἐπαφὴ τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου μὲ τοὺς Ἁγίους Τόπους πραγματοποιήθηκε στὸ περιθώριο τῶν ἐργασιῶν τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου (325), ὅταν συναντήθηκε μὲ τὸν Ἐπίσκοπο Ἱεροσολύμων Μακάριο (314-333), ὁ ὁποῖος τὸν ἐνημέρωσε γιὰ τὴν κατάσταση τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων καὶ ζήτησε τὴ βοήθειά του γιὰ τὴν ἀνεύρεση τοῦ Τιμίου Σταυροῦ καὶ τὴν κατεδάφιση τοῦ εἰδωλολατρικοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀφροδίτης ποὺ κάλυπτε τὸν Γολγοθᾶ, τοῦ βωμοῦ τοῦ Διὸς ποὺ εἶχε κτισθεῖ στὸν τόπο τῆς ταφῆς τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ βωμοῦ τοῦ Ἀδώνιδος ποὺ κατασκευάσθηκε στὸν χῶρο τῆς γεννήσεως τοῦ Σωτῆρος στὴ Βηθλεέμ¹. Πράγματι, ὁ αὐτοκράτορας ἀποφάσισε νὰ ἐνισχύσει τὴν Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων καὶ νὰ βοηθήσει στὴν ἀποκάλυψη τῶν τόπων τῆς σταυρώσεως καὶ τῆς ταφῆς τοῦ Κυρίου καὶ τὸν τόπο τῆς γεννήσεώς του. Γιὰ τὴν ἐπιστασία τοῦ

1. I. Καπενεκᾶ (ἀρχιεπ. Διοκαιοσαρείας), *Οἱ Ἁγιοὶ Τόποι τῆς Παλαιστίνης καὶ τὸ τάγμα τῶν Ἀγιοταφιτῶν*, ἐν Ἱεροσολύμοις 1982, τύποις Ἱεροῦ Κοινοῦ τοῦ Παναγίου Τάφου, σ. 49.

ὄλου ἔργου ἀπέστειλε στὰ Ἱεροσόλυμα τὴ μητέρα του ἀγία Ἑλένη, ἡ ὁποία παρὰ τὴ μεγάλη ἡλικία της ἀνέλαβε αὐτὴ τὴν ἀποστολή.

Τὸ ἔργο τῆς ἀγίας Ἑλένης ἦταν κατ' ἀρχὰς ἡ ἐξακριβωση τῆς ἀκριβοῦς θέσης τῶν σημείων ποὺ γεννήθηκε, σταυρώθηκε καὶ ἐτάφη ὁ Χριστὸς στοὺς χώρους ποὺ ἔλαβαν χώρα τὰ σωτηριολογικὰ αὐτὰ γεγονότα. Στὴ συνέχεια, καὶ ἀφοῦ ἐξακριβώθηκε ἡ γνησιότητα τῶν σημείων, ἡ αὐτοκράτειρα ἔδωσε ἐντολὴ γιὰ τὴν ἀπομάκρυνση τῶν συσσωρευμένων χωμάτων, ἀλλὰ καὶ τῶν εἰδώλων ποὺ κάλυπταν τὸν Γολγοθᾶ καὶ τὸν λαξευμένο τάφο τοῦ Χριστοῦ, ἐνῶ στοὺς πρόποδες τοῦ Γολγοθᾶ, μετὰ ἀπὸ ἀνασκαφὲς ποὺ ἔγιναν στὴν παρουσία της, ἀποκαλύφθηκε ὁ Τίμιος Σταυρός².

Ὁ αὐτοκράτορας ἐνημερώθηκε ἀμέσως γιὰ τὶς ἀνακαλύψεις καὶ ἔδωσε ἐντολὴ νὰ κτισθεῖ ἐπὶ τοῦ σημείου τῆς σταυρώσεως καὶ τῆς ταφῆς τοῦ Κυρίου περικαλλὴς ναός. Ἦταν μάλιστα τόσο μεγάλη ἡ ἐπιθυμία του νὰ διακοσμήσει πολυτελῶς τὸν νέο ναὸ γιὰ νὰ ξεπεράσει σὲ πολυτέλεια καὶ κάλλος ὄλους τοὺς μέχρι τότε χριστιανικοὺς ναοὺς, ἀλλὰ καὶ τὰ σπουδαῖα κυβερνητικὰ κτήρια τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὥστε σὲ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν ἐπίσκοπο Ἱεροσολύμων Μακάριο ἀνέφερε: «ὅπερ δ' οὖν πᾶσιν εἶναι νομίζω φανερόν, ἐκεῖνο μάλιστα πεπεῖσθαι βούλομαι, ὡς ἄρα πάντων μοι μᾶλλον μέλει, ὅπως τὸν ἱερόν ἐκεῖνον τόπο, ὃν Θεοῦ προστάγματι, αἰσχίστης εἰδώλου προσθήκης ὡσπερ τινος ἐπικειμένου βάρους ἐκούφισα, ἅγιον μὲν ἐξ ἀρχῆς Θεοῦ κρίσει γεγεννημένον, ἀγιώτερον δ' ἀποφανθέντα, ἀφ' οὗ τοῦ σωτηρίου πάθους πίστιν εἰς φῶς προήγαγεν, οἰκοδομημάτων κάλλει κοσμήσωμεν»³. Τὸ ἔργο τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως διήρκεσε δέκα περίπου ἔτη καὶ τὴν ἑναρξὴ τῶν ἐργασιῶν ἐπέβλεψε ἡ ἀγία Ἑλένη. Τὰ ἐγκαίνια τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως πραγματοποιήθηκαν μὲ μεγαλοπρέπεια, χωρὶς τὴν παρουσία τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, ἀπὸ τὶς 13 ἕως τὶς 20 Σεπτεμβρίου τοῦ 326⁴.

2. Στὸ ἴδιο, σ. 53.

3. Εὐσεβίου Καισαρείας, *Εἰς τὸν βίον τοῦ μακαρίου Κωνσταντίνου τοῦ βασιλέως*, 3, 30, PG 20, 1092A.

4. Ἱ. Καπενεκᾶ (ἀρχιεπ. Διοκαισαρείας), *Οἱ Ἅγιοι Τόποι τῆς Παλαιστίνης*, σ. 54.

(Πηγή: https://stock.adobe.com/gr_en/images/saint-constantine-and-helen-fresco-from-a-greek-orthodox-church/52112946)

Παράλληλα, ὁ Μ. Κωνσταντῖνος προχώρησε καὶ στὴ χρηματοδότηση τῆς ἀνεγέρσεως τῆς περίφημης Βασιλικῆς τῆς Γεννήσεως στὴ Βηθλεὲμ καὶ μετὰ τὴν ὀλοκλήρωση τῶν ἐργασιῶν ἀπέστειλε ἐκεῖ βασιλικά ἀναθήματα, χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ, καθὼς καὶ πολυτελῆ παραπετάσματα⁵.

Ἐκτὸς ὅμως αὐτῶν τῶν δύο σπουδαίων ναῶν, ὁ Μ. Κωνσταντῖνος χρηματοδότησε τὴν ἀνέγερση ναοῦ στὸν τόπο τῆς ἀναλήψεως

5. Κ. Μηλιαρᾶ (ἀρχιμ.), *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ καὶ τὰ ἐπ' αὐτῶν δίκαια τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους*, τόμ. Α', Θεσσαλονίκη 2003, ἐκδ. Studio University Press (φωτοαναστατικὴ ἐπανεκδόση), σ. 28.

τοῦ Χριστοῦ στὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν. Προφανῶς ἐπηρεαζόμενος ἀπὸ τὴ μητέρα του ἁγία Ἑλένη δὲν σταμάτησε τὶς προσφορὲς τοῦ πρὸς τὴν Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων. Σύμφωνα μὲ τὸν ἱστορικὸ Εὐσέβιο Καισαρείας, ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ἔδωσε ἐντολὴ νὰ ἀπομακρυνθοῦν τὰ εἶδωλα ποὺ βρίσκονταν κοντὰ στὴ Δρυ τοῦ Μαμβρῆ στὴ Χεβρῶνα, στὸ μέρος ὅπου ὁ προπάτορας Ἀβραὰμ φιλοξένησε τὴν Ἁγία Τριάδα, καὶ νὰ κτισθεῖ καὶ ἐκεῖ Βασιλικὴ ἀφιερωμένη στὴν Ἁγία Τριάδα⁶.

Ἡ ἁγία Ἑλένη, ἔχοντας τὴν ἀμέριστη συμπαράσταση τοῦ αὐτοκράτορα υἱοῦ της, ἀνήγειρε καὶ ἄλλους ναοὺς στοὺς Ἁγίους Τόπους, περισσότερους ἀπὸ εἴκοσι στὸν ἀριθμὸ. Αὐτοὶ ἦσαν, ἐκτὸς τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως καὶ τῆς Βασιλικῆς τῆς Γεννήσεως: 1) ὁ ναὸς τῆς Γεθσημανῆς, ποὺ κτίσθηκε στὸν τόπο τῆς ταφῆς τῆς Θεοτόκου, 2) ὁ ναὸς ἐπὶ τοῦ Ὄρους τῶν Ἐλαιῶν, 3) ὁ ναὸς τῆς Βηθανίας, ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Λαζάρου, 4) ὁ ναὸς στὸν Ἰορδάνη ποταμὸ, στὸ μέρος ποὺ κατοικοῦσε ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής, 5) ὁ ναὸς στὸ σημεῖο ποὺ ἀνελήφθη ὁ προφήτης Ἡλίας, κοντὰ στὸν Ἰορδάνη ποταμὸ, 6) ὁ ναὸς στὰ περίχωρα τῆς λίμνης τῆς Τιβεριάδος, ὁ λεγόμενος «Δωδεκάθρονος», 7) ὁ ναὸς στὴν Καπερναοῦμ, ὅπου ἐγίνε τὸ θαῦμα τῆς θεραπείας τοῦ παραλυτικοῦ, 8) ὁ ναὸς στὸν τόπο τῆς θεραπείας τῆς αἱμορροῦσης γυναίκος, 9) ὁ ναὸς στὸν τόπο ποὺ πραγματοποιήθηκε τὸ θαῦμα τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν πέντε ἄρτων καὶ τῶν δύο ἰχθύων, 10) ὁ ναὸς στὰ παράλια τῆς λίμνης τῆς Τιβεριάδος, ὅπου ὁ Χριστὸς ἐμφανίστηκε στοὺς μαθητὲς του, 11) ὁ ναὸς στὸν τόπο ποὺ βρισκόταν ἡ οἰκία τῆς ἁγίας Μαρίας τῆς Μαγδαληνῆς, τὴν ὁποία θεράπευσε ὁ Χριστὸς ἀπὸ τὰ δαιμόνια ποὺ τὴ βασάνιζαν, 12) ὁ ναὸς στὴν Τιβεριάδα στὸν τόπο τῆς θεραπείας τῆς πεθερᾶς τοῦ Πέτρου, 13) ὁ ναὸς στὸν τόπο τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Κυρίου στὸ ὄρος Θαβώρ, 14) ὁ ναὸς στὴ Ναζαρέτ, στὸν τόπο τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου, 15) ὁ ναὸς στὴν Κανᾶ τῆς Γαλιλαίας, στὸν τόπο τοῦ θαύματος, 16) ὁ ναὸς στὸν τόπο ὅπου Ἄγγελος Κυρίου πληροφορήσε

6. Στὸ ἴδιο, σ. 30, καὶ, Ἰ. Καπενεκᾶ (ἀρχιεπ. Διοκαισαρείας), *Οἱ Ἅγιοι Τόποι τῆς Παλαιστίνης*, σσ. 54-58

τοὺς ποιμένες γιὰ τὴ γέννηση τοῦ Χριστοῦ, 17) ὁ ναὸς στὸν λόφο τῆς Σιών (Ἱεροσόλυμα), ὅπου πραγματοποιήθηκε ἡ ἐπιφοίτηση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος στοὺς μαθητές, 18) ὁ ναὸς στὸν τόπο τῆς ἀρνήσεως τοῦ Πέτρου, 19) ὁ ναὸς στὴν πηγὴ τοῦ Σιλωάμ, 20) ὁ ναὸς στὸν λάκκο τοῦ προφήτη Ἱερεμία, 21) ὁ ναὸς στὸν ἀγρὸ τοῦ Κεραμέως, 22) ὁ ναὸς στὴ Δρῦ τοῦ Μαμβρῆ καὶ 23) ὁ ναὸς στὸ Λιθόστρωτο⁷.

Ὡστόσο ἡ σχέση τοῦ Μ. Κωνσταντίνου μὲ τοὺς Ἁγίους Τόπους δὲν σταμάτησε μὲ τὴν ὀλοκλήρωση τοῦ ἔργου τῆς ἀνεγέρσεως ναῶν ἐπὶ τῶν πανάγιων Προσκυνημάτων. Ἡ σκέψη του στρεφόταν πάντοτε πρὸς τὴν Ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων, τὴν ὁποία στήριζε οἰκονομικὰ καὶ διοικητικὰ. Μάλιστα, ὅπως ὁ ἴδιος ἀναφέρει, ἐπιθυμοῦσε νὰ βαπτισθεῖ στὸν Ἰορδάνη ποταμὸ: *«Αὐτὸς ἦταν ὁ καιρὸς ποὺ προσδοκοῦσα ἀπὸ παλιὰ καὶ εὐχόμεον νὰ καταζιωθῶ τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας. Ἦρθε ἡ ὥρα νὰ ἀπολαύσω καὶ ἐγὼ τὴν ἀθανάτοιοι σφραγίδα. Ἦρθε ἡ ὥρα νὰ συμμετάσχω στὸ σωτήριο σφράγισμα, πρᾶγμα ποὺ κάποτε ἐπιθυμοῦσα νὰ κάνω στὰ ρεῖθρα τοῦ Ἰορδάνη, στὰ ὁποῖα, ὅπως λέγεται, ὁ Σωτῆρας μας δέχθηκε τὸ βάπτισμα εἰς ἡμέτερον τύπον. Ὁ Θεὸς ὅμως ποὺ γνωρίζει τὸ συμφέρον, μὲ ἀξιώνει νὰ βαπτισθῶ ἐδῶ (στὴν Κωνσταντινούπολη)»⁸.*

Ὁ Μ. Κωνσταντῖνος καὶ ἡ μητέρα του ἁγία Ἑλένη στάθηκαν οἱ μεγαλύτεροι μέχρι σήμερα εὐεργέτες τῶν Ἁγίων Τόπων καὶ τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων, γεγονός ποὺ ἡ Σιωνίτις Ἐκκλησία δὲν λησμόνησε ποτέ. Μπορεῖ ὁ ἅγιος αὐτοκράτορας Κωνσταντῖνος νὰ μὴν κατάφερε ποτέ νὰ ἐπισκεφθεῖ τοὺς Ἁγίους Τόπους, ἡ παρουσία του ὅμως βρίσκεται νοερά στὴ σκέψη ὅλων τῶν Ἁγιοταφιτῶν πατέρων ποὺ ὑπηρετοῦν σὲ αὐτοὺς ἀπὸ τὴν ἐποχὴ του μέχρι καὶ σήμερα, ἀλλὰ καὶ στοὺς δύο ναοὺς ποὺ κτίσθηκαν μὲ δική του ἐντολή, τὴ Βασιλικὴ τῆς Γεννήσεως στὴ Βηθλεέμ, ποὺ σώζεται ἀκέραιη ἀπὸ τότε, καὶ στὸν Ναὸ τῆς Ἀναστάσεως ποὺ διασώζει πολλὰ ἀπὸ τὰ κωνσταντίνεια στοιχεῖα του.

7. Κ. Μηλιαρᾶ (ἀρχμ.), *Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ*, σσ. 35-36.

8. Δ. Ἀποστολίδη, *Μέγας Κωνσταντῖνος ὁ Ἰσαπόστολος*, ἔκδ. Ἰ. Μ. Φιλίππων, Νεαπόλεως καὶ Θάσου, 2012, σ. 258.

Πασχαλινές θρησκευτικές τελετουργίες (Άσπροβδόμαδο)

Γεώργιου Στούκη
ὕπ. Δρ. Λαογραφίας ΔΠΘ

Ἡ Ανάσταση τοῦ Κυρίου συμπίπτει χρονικὰ μὲ τὴν ἄνοιξη καὶ ἄποτελεῖ μία σπουδαία ἐορτὴ ὄχι μόνο γιὰ τὸν ἐκκλησιαστικό, ἀλλὰ καὶ εὐρύτερα τὸν λαϊκὸ λατρευτικὸ κύκλο αὐτῆς τῆς περιόδου, ποὺ κινεῖται ἀνάμεσα στὴν ἐαρινὴ ἰσημερία (19 Μαρτίου) καὶ τὸ θερινὸ ἡλιοστάσιο (20 Ἰουνίου). Ξεκινᾷ δηλαδὴ μὲ τὸ τέλος τοῦ Τριωδίου καὶ λήγει μὲ τὸ Σάββατο τοῦ Ρουσαλιοῦ καὶ τὴν Πεντηκοστή.

Χαρακτηριστικὸ γνῶρισμα τῆς Πασχαλινῆς περιόδου εἶναι οἱ ἐαρινὲς τελετουργίες, ποὺ ἔχουν ὡς βάση τὴν πίστη σ' ἓναν βλαστικὸ Θεὸ ποὺ κάθε χρόνο πεθαίνει, κηδεύεται καὶ ἀνασταίνεται, ἐνῶ συγχρόνως μέσῳ τῶν πρακτικῶν ποὺ ἀκολουθοῦνται ἐπιδιώκεται ἡ βλάστηση καὶ καρποφορία τῆς φύσης καὶ κατ' ἐπέκταση ἡ ἀναγέννηση τοῦ ἴδιου τοῦ ἀνθρώπου¹. Ἔχουμε, λοιπόν, τὴν κορυφωση τοῦ ἀνοιξιάτικου ἀναγεννητικοῦ λατρευτικοῦ κύκλου.

Στὴ μελέτη μας θὰ ἐπικεντρωθοῦμε στὴν Ἑβδομάδα μετὰ τὴ Λαμπρὴ, ποὺ ξεκινᾷ ἀπὸ τὴ Δευτέρα τοῦ Πάσχα καὶ φτάνει μέχρι τὴν Κυριακὴ τοῦ Θωμᾶ. Ὁ λαὸς μας ἔχει δώσει πολλὰ ὀνομασίες στὴν ἑβδομάδα αὐτὴ ὅπως: «Ἄσπροβδόμαδο», «Λαμπρόσκολα», «Λαμπροήμερα»².

Ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία μας ἔλαβε τὴν ὀνομασία «Διακαινήσιμος» ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι κατὰ τὴ νύκτα τοῦ Μεγάλου Σαββάτου βαπτίζονταν ἄθροα οἱ κατηχούμενοι, ἐπομένως ἡ ἑβδομάδα αὐτὴ λογίзо-

1. Μ. Τερζοπούλου, «Ἀναστάσιμη τελετουργία τῆς ἄνοιξης», *Ἡ Καθημερινή – Ἐπτά Ἡμέρες*, 2-39, Ἀφιέρωμα (2001), σ. 18.

2. Μ. Βαρβούνη, *Θεμελιώδεις ἔννοιες καὶ μορφές τῆς ἑλληνικῆς θρησκευτικῆς λαογραφίας*, βλ. λήμμα: «Ἑβδομάδα Διακαινήσιμος», ὅπου στὸ τέλος τοῦ λήμματος παρατίθεται σχετικὴ βιβλιογραφία, Ἀθήνα 2013, ἐκδ. Στρατηγικὲς Ἐκδόσεις, σσ. 194-196.

νταν ως μία λαμπροφόρος ημέρα και μία έορτή κατά την οποία ξεκινοῦσε ἡ πνευματικὴ ἀνακαίνιση καὶ ἀναγέννηση τῶν νεοφώτιστων, οἱ ὅποιοι καθόλη τὴ διάρκεια αὐτῆς, σὲ ἔνδειξη τῆς ἀναγεννήσεώς τους καὶ τῆς ἠθικῆς ἀγνότητος καὶ καθαρότητος, φοροῦσαν λευκὰ ἐνδύματα. Θεωροῦνταν, ἐπίσης καὶ ἡ πρώτη τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἔτους, μιᾶς καὶ τὸ Πάσχα ἦταν ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ³.

Ἡ Διακαινίσιμος ἑβδομάδα ἔχει ἀναστάσιμο καὶ πανηγυρικὸ χαρακτῆρα. Ἀνάλογα μὲ τὴν ἐθιμοταξία κάθε τόπου, τελοῦνται ἀναστάσιμες θεῖες Λειτουργίες, λιτανεῖες μὲ τὴ συμμετοχὴ τοῦ λαοῦ καὶ δημόσιοι τελετουργικοὶ χοροὶ στὴν πλατεῖα κάθε χωριοῦ. Τηρεῖται, ἀκόμη ἐθιμικὴ ἀργία, ἀφοῦ εἶναι εὐρέως διαδεδομένη ἡ ἀντίληψη ὅτι σὲ περίπτωσι πού ἐργαστοῦν θὰ δοῦν τίς καλλιέργειές τους νὰ καταστρέφονται ἀπὸ τὴ χαλαζόπτωση⁴. Στὴν Ἥπειρο μάλιστα δὲν λούζονται, οὔτε βρέχουν τὰ μαλλιά τους γιατί φοβοῦνται μὴν ἀσπρίσουν γρήγορα⁵.

Ἡ Δευτέρα (Ἄσπροδευτέρα ἢ Νιὰ Δευτέρα) καὶ ἡ Τρίτη (Ἄσπροτρίτη ἢ Νιότριτο) τοῦ Πάσχα θεωροῦνται ὡς συνέχεια τῆς Λαμπροφόρου ἡμέρας τῆς Ἀναστάσεως, γι' αὐτὸ καὶ τελεῖται θεῖα Λειτουργία, ἡ ὁποία ἀρχίζει χωρὶς κωδωνοκρουσίες καὶ σὲ ὄσους ἀργήσουν νὰ προσέλθουν ἐπιβάλλεται πρόστιμο ὑπὲρ τοῦ ναοῦ. Στὴν Εὐρυτανία, ἐπίσης μετὰ τὴ λειτουργία, πετοῦν ἕνα κόκκινο ἀβγὸ πάνω ἀπὸ ἕνα βράχο σὲ ἀνάμνηση τῆς διάσωσις ἑνὸς παιδιοῦ πού ἔπεσε στὸν γκρεμὸ κρατώντας ἕνα κόκκινο ἀβγὸ καὶ κατὰ θαυμαστὸ τρόπο σώθηκε.

Τέλος, κατὰ τὴν ἡμέρα αὐτὴ δὲν ἀπουσιάζουν καὶ τὰ νεκρικὰ ἔθιμα. Στὸν Πόντο γιὰ παράδειγμα εἶναι συνηθισμένη ἡ ἐπίσκεψη στὰ κοιμητήρια, ὅπου προσφέρουν κουλούρια καὶ κόκκινα ἀβγά πάνω στοὺς τάφους τῶν κεκοιμημένων συγγενῶν τους, ἀφοῦ ἐπι-

3. Δ. Μωραΐτη, «Διακαινίσιμος ἑβδομάς», *ΘΗΕ* 4 (1964), στ. 1137-1138.

4. Μ. Βαρβούνη, *Οἱ ἑορτὲς τοῦ Πάσχα στὴν ἐλληνικὴ λαϊκὴ ἐθιμοταξία*, στό, https://www.he.duth.gr/sites/default/files/oi_eortes_toy_pasha_stin_elliniki_laiki_ethimotaxia.pdf (ἀνάκτηση 6-2-2019), σ. 32.

5. Γ. Μέγα, *Ἑλληνικὲς Γιορτὲς καὶ ἔθιμα τῆς λαϊκῆς λατρείας*, Ἀθήνα 2012⁷, ἐκδ. Βιβλιοπωλεῖον τῆς Ἑστίας, σ. 216.

κρατεί ἢ ἀντίληψη ὅτι οἱ ψυχές ἐξέρχονται ἀπὸ τὸν Ἄδη⁶. Ἔθιμα ποὺ σχετίζονται μὲ τοὺς κεκοιμημένους ἔχουμε καὶ τὸ Σάββατο τοῦ Πάσχα, τὰ ὁποῖα θὰ ἀναφέρουμε στὴ συνέχεια.

Ἐπιπλέον, τὴν Ἀσπροδευτέρα τελοῦνταν σὲ περιοχές ὅπως τὰ Μέγαρα ἀγεμὸς τῶν παιδιῶν, τὰ λεγόμενα «Ρουσάλια»⁷, στὴ διάρκεια τῶν ὁποίων περιέφεραν ἀπὸ σπίτι σὲ σπίτι ἕναν σταυρὸ ἀνθοστολισμένο μὲ σημαῖα στὴν κορυφή, τραγουδώντας ἀγεμικὰ καὶ εὐγονικὰ τραγούδια. Ἡ νοικοκυρὰ τοὺς ἔδινε ὡς δῶρο κόκκινα ἀβγά.

Τὴν Τετάρτη σὲ πολλὲς περιοχές προχωροῦσαν στὸ ξεβοτάνισμα τῶν σπαρτῶν, ποὺ εἶχαν ξεκινήσει τὴν ἐκ νέου βλάστησή τους.

Ἰδιαίτερη μνεῖα πρέπει νὰ γίνεῖ γιὰ τὴν Πέμπτη τῆς Διακαινησίμου, ποὺ ὁ λαὸς μας τὴν ἀποκαλεῖ «Ἀσπροπέφτη», «Λαμπροπέφτη» ἢ «Πρωτόπεφτο», ὅπου σὲ περιοχές ποὺ πλήττονταν ἀπὸ σφοδροὺς ἀνέμους, ὅπως ἡ Κάρυστος, χόρευαν ἕναν εἰδικὸ τελετουργικὸ χορὸ γιὰ νὰ μετριάσουν τὸν βοριά.

Ὁ Γ. Μέγας μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ἡ μετάθεση αὐτῆς τῆς πρακτικῆς στὴν Πέμπτη τοῦ Πάσχα, μπορεῖ νὰ ἀποδοθεῖ στὴ συνήχιση ποὺ ἔχει ἡ λέξη «Πέφτη» στὴ δημοτικὴ γλῶσσα πρὸς τὸ ρῆμα πέφτει. Με τὴ μαγικὴ δύναμη ποὺ ἀποκτᾷ ἡ λέξη κατὰ τὴν ἀντίληψη τοῦ λαοῦ μας πιστεύεται, ὅτι μπορεῖ νὰ προκαλέσει τὸ «πέσιμο» τοῦ ἀνέμου, ποὺ πνέοντας μὲ μεγάλη ἔνταση τὸ θέρος ἀπὸ τὸν βορρᾶ προκαλεῖ καταστροφές⁸.

Ὁ λαὸς μας, ἔχοντας τὴν τάση νὰ προσωποποιεῖ τὰ φυσικὰ στοιχεῖα, ἀπὸ πολὺ νωρὶς ἀπέδωσε γνωρίσματα στοὺς ἀνέμους, δημιουργώντας σχετικὲς δοξασίες καὶ παραδόσεις⁹. Ἐπειδὴ ὁ ἄνεμος ἔπαιξε καθοριστικὸ ρόλο στὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, θέλησε νὰ τὸν ἔχει

6. Στὸ ἴδιο.

7. Μ. Βαρβούνη, «Ἐβδομάδα Διακαινήσιμος», σ. 195. Ὁ Γ. Μέγας ἀναφέρει ὅτι ἡ ἐπωνυμία τοῦ ἐθίμου παραπέμπει σὲ νεκρικὴ γιορτὴ, τὰ *rosaria* ἢ *rosalia* τῶν Ρωμαίων, κατὰ τὰ ὁποῖα στεφάνωναν τοὺς τάφους τῶν νεκρῶν μὲ ἄνθη.

8. Γ. Μέγας, *Ἑλληνικὲς Γιορτές*, σ. 218.

9. Βλ. Γ. Αἰκατερινίδη, «Ὁ μάγος ἄνεμος...», *Ἡ Καθημερινή – Ἐπτὰ Ἡμέρες*, 2-32, Ἀφιέρωμα Περὶ Ἀνέμων (2001), σσ. 12-14.

βοηθῶ στίς ἐνασχολήσεις του κυρίως τίς ἀγροτικές, γι' αὐτὸ καὶ κατέφευγε σὲ διάφορες πρακτικές.

Σὲ ἄλλες περιοχὲς τῆς πατρίδας μας ἐκείνη τὴν ἡμέρα δὲν ἔμπαιναν στὰ ἀμπέλια καὶ οἱ γυναῖκες τῶν ἀμπελουργῶν δὲν ἔγνεθαι γιὰ νὰ ἀποτρέψουν τὸ ἐνδεχόμενο τῆς χαλαζόπτωσης, ἐνῶ ἄλλοῦ δὲν καταπιάνονταν μὲ γεωργικὲς ἀσχολίες ἐπειδὴ φοβοῦνταν τὴν καταστροφὴ τῶν καρπῶν.

Τὴν Παρασκευὴ τῆς Διακαινησίμου, τὴ Νέα ἢ Λαμπρὴ Παρασκευὴ ἐορτάζεται ἢ Ζωοδόχος Πηγὴ, δηλαδὴ ἢ Παναγία. Ὁ ἐορτασμός συνδέεται μὲ τὴν Παναγία τὴ Μπαλουκλιώτισσα στὴν Κωνσταντινούπολη, ὅπου τὸν 5^ο αἰ. ἐμφανίστηκε θαυματουργικὰ τὸ ἀγίασμα¹⁰.

Διάσπαρτα εἶναι ἀνὰ τὴν Ἑλληνικὴ ἐπικράτεια τὰ παρεκκλήσια καὶ ἐξωκκλήσια πρὸς τιμὴν τῆς ἱαματικῆς Παναγίας, ὅπου συχνὰ ὑπάρχει καὶ θαυματουργὸ ἀγίασμα μὲ συνέπεια νὰ κυριαρχεῖ ἡ λαϊκὴ λατρεία τῶν ἀγιασμάτων. Ἡ παρουσία τους, γνωστὴ ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα, σχετίζεται ἄμεσα μὲ τὴ σημασία τοῦ νεροῦ ὡς ἐξαγνιστικοῦ στοιχείου. Στὸν εἰκονογραφικὸ κύκλο, ἢ Παναγία παρουσιάζεται ὡς ἡ κρήνη ποῦ χαρίζει συμβολικὰ τὸ νερὸ τῆς ζωῆς στοὺς ἀνθρώπους.

Ἀκολουθεῖ στὴ συνέχεια τὸ λεγόμενο «Μαυροσάββατο», «Νιοσάββατο» ἢ «Ἀσπροσάββατο», ὅπου οἱ συγγενεῖς τῶν νεκρῶν ἐπισκέπτονται τὰ κοιμητήρια προσφέροντας κόκκινα ἀβγά καὶ κουλούρια, ὅπως ἤδη προαναφέραμε. Στὴν περιοχὴ τῆς Κίου στὴ Βιθυνία τὰ συγγενικὰ πρόσωπα τῶν προσφάτως κοιμηθέντων ζύμωναν τσουρέκια μὲ κόκκινα ἀβγά, στὴ συνέχεια τὰ στόλιζαν μὲ λουλούδια καὶ τὰ διένειμαν στὰ σπίτια ὅσων ἀκολούθησαν τὴ νεκρικὴ πομπή. Τέλος, στὴ Θράκη καὶ συγκεκριμένα στίς Μέτρες, τὴν ἡμέρα αὐτὴ λούζονταν, πιστεύοντας ὅτι θὰ δοῦν τὰ μαλλιά τους νὰ ἀσπρίζουν¹¹.

10. Μ. Βαρβούνη, *Θεμελιώδεις ἔννοιες καὶ μορφὲς τῆς ἑλληνικῆς θρησκευτικῆς λαογραφίας*, βλ. λήμμα: «Ζωοδόχου Πηγῆς», σσ. 221-222.

11. Μ. Βαρβούνη, *Οἱ ἐορτὲς τοῦ Πάσχα στὴν ἑλληνικὴ λαϊκὴ ἐθιμοταξία*, σ. 32.

Ἡ περίοδος αὐτὴ περιλαμβάνει πασχαλινὲς θρησκευτικὲς τελετουργίες μὲ τρία δομικὰ χαρακτηριστικά, τὴν πασχαλινὴ θεία Λειτουργία, τὴ λιτανεία – περιφορὰ εἰκόνων καὶ τὸν τελετουργικὸ χορὸ στὴν πλατεῖα τοῦ χωριοῦ ἢ τὸν προαύλιο χῶρο τοῦ ναοῦ.

Καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ἑβδομάδας, κυρίως τὴ Δευτέρα καὶ τὴν Τρίτη τοῦ Πάσχα, πραγματοποιοῦνται λιτανεῖες εἰκόνων. Πρόκειται γιὰ μίαν πρακτικὴν ποὺ τὴ συναντοῦμε σὲ πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδας καὶ τῆς Κύπρου καὶ εὐρύτερα σὲ ὅλο τὸν ὀρθόδοξο βαλκανικὸ χῶρο. Ὁ ἱστορικὸς ἀνθρωπολόγος Charles Stewart, ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἡ καλύτερη στιγμή γιὰ τὴν προστατευτικὴ ὀριοθέτηση τῶν ὁρίων τῆς κοινότητος¹². Ἀπώτερος σκοπὸς εἶναι μέσῳ τῆς περιφορᾶς – λιτανείας νὰ δημιουργηθεῖ ἓνας προστατευτικὸς κύκλος γύρω ἀπὸ τὸν οἰκισμὸ καὶ ὄχι μόνον, ἀλλὰ καὶ στοὺς χώρους, ὅπου οἱ ἄνθρωποι δραστηριοποιοῦνται ἐπαγγελματικά, ὅπως εἶναι τὰ χωράφια καὶ τὰ ποιμνιοστάσια, καὶ ἔτσι ἡ εὐλογία καὶ ὁ ἁγιασμὸς τοῦ Πάσχα ἐπιτείνονται σὲ ὅλους τοὺς χώρους.

Ἐνα τέτοιο παράδειγμα εἶναι καὶ τὸ χωριὸ Ἀγρὸς τῆς Κύπρου, ὅπου γίνεται περιφορὰ τὴν Τρίτη τῆς Διακαινησίμου μὲ «μπροστάρισσα» τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας τοῦ Μεγάλου Ἀγροῦ. Οἱ πιστοὶ διανύουν μίαν ἀπόσταση ὀκτὼ χιλιομέτρων. Ξεκινοῦν στὶς πέντε τὸ πρωὶ τὴν περιφορὰ καὶ τελειώνουν μετὰ ἀπὸ δυόμιση μὲ τρεῖς ὥρες. Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς λιτανείας κάνουν στάσεις σὲ τέσσερα σημεῖα καὶ διαβάζεται ὁ Ἀκάθιστος Ὑμνος καὶ σὲ ἄλλα σημεῖα ἀναπέμπονται δεήσεις καὶ παρακλήσεις ὑπὲρ τῶν κατοίκων. Παρόμοια λιτανεία γίνεται καὶ στὸ διπλανὸ χωριὸ τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου. Τέλος, στὸ χωριὸ Ποταμίτισσα τὴν Πέμπτη τῆς Διακαινησίμου πήγαιναν στὸ ἐξωκκλήσι τῆς Χρυσομυρούσας, ὅπου τελοῦσαν θεία Λειτουργία καὶ ἔπαιρναν τὴν εἰκόνα¹³.

12. Α.-Φ. Λαγόπουλου, *Ὁ οὐρανὸς πάνω στὴ γῆ – Τελετουργίες καθαγίασης τοῦ ἑλληνικοῦ παραδοσιακοῦ οἰκισμοῦ καὶ ἡ προέλευσή τους*, Ἀθήνα, 2003, ἐκδ. Ὀδυσσεύς, σ. 89.

13. Δ. Δαμιανοῦ, *Ἰδιάζοντα λειτουργικὰ ἔθιμα τῆς «λαϊκῆς λατρείας» τῆς Κύπρου*, στό, <http://ikee.lib.auth.gr/record/270195/files/GRI-2015-14851>.

Κρίνουμε σκόπιμο, ολοκληρώνοντας την αναφορά μας στις λιτανείες, να σημειώσουμε, ότι σε πολλές περιοχές του βορειοελλαδικού χώρου ή λιτανεία συνδυάζεται με την πρακτική του έξαγιασμού παλαιών δένδρων με την τοποθέτηση σε αυτά ἄρτου που ἔχει καθαγιαστεί ἀπὸ τὸν ἱερέα, τὸ λεγόμενο «ὔψωμα».

Κύριο ζητούμενο στὶς παραπάνω ἐθιμικὲς μορφὲς εἶναι σύμφωνα με τὸν Μ. Γ. Βαρβούνη, ἡ μαγικὴ καὶ ὑπερφυσικὴ ἐξασφάλιση τῆς γονιμότητας, ἀφοῦ ὁ λαϊκὸς ἄνθρωπος ἐπιδιώκει νὰ ἐξασφαλίσει τὴ συνέργεια τῶν ὑπερφυσικῶν δυνάμεων γιὰ τὴν ἐπιβίωσή του¹⁴.

Πέρα ἀπὸ τὴν τέλεση τῶν πασχαλινῶν θείων Λειτουργιῶν καὶ τῶν λιτανειῶν ἔχουμε καὶ τὸν τελετουργικὸ χορὸ που τὸν συνόδευαν τὰ τελετουργικὰ τραγούδια καὶ λειτουργοῦσαν ὡς τελετουργικὰ σύμβολα. Οἱ χοροὶ αὐτῆς τῆς περιόδου διακρίνονται γιὰ τὰ ἀπλὰ βήματα με τοὺς χορευτὲς νὰ ἐπικεντρώνονται στοὺς στίχους τοῦ εἰδικοῦ τραγουδιοῦ που ἀπαγγέλλουν συνήθως χωρὶς τὴ συνοδεία μουσικῶν ὀργάνων καὶ τὴν παρουσία ἐπαγγελματιῶν μουσικῶν. Οἱ συμμετέχοντες δίνουν ἔμφαση στοὺς στίχους τοῦ τραγουδιοῦ ἀφοῦ συχνὰ ὑπαγορεύει καὶ τὴν κινητικὴ ἐξέλιξή τους¹⁵.

Ἡ ἀνδνημὴ συμμετοχὴ τῶν μελῶν τῆς κοινότητας συνέβαλε στὴν τόνωση τῶν κοινωνικῶν δεσμῶν ἐπιβεβαιώνοντας τὴν ἄποψη τοῦ Turner, ὅτι τὰ συστήματα συμβολικῆς λογικῆς που συνδέουν τοὺς ἀνθρώπους ἀποκοτῶν νόημα με τὴν ἐπίτευξη τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης¹⁶. Ὁ συνδυασμὸς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ καὶ κοσμικοῦ σκέλους στὴ συγκεκριμένη τελετουργία καλλιεργοῦσε καὶ τόνωνε τὴν ἀντίληψη τοῦ «συνανήκειν».

Ἡ συμμετοχὴ χορευτῶν στὸν τελετουργικὸ χορὸ καὶ μάλιστα σὲ ὀρισμένες περιοχὲς ἢ ἐπικράτηση παραδόσεων που συνδέουν τὴν

pdf (ἀνάκτηση 17/1/2020), σσ. 50-51.

14. Μ. Βαρβούνη, *Οἱ ἑορτὲς τοῦ Πάσχα στὴν ἑλληνικὴ λαϊκὴ ἐθιμοταξία*, σ. 32.

15. Ζ. Μάργαρη, «Τὰ πασχαλινὰ χοροστάσια», *Ἡ Καθημερινή – Ἐπτὰ Ἡμέρες*, 2-39, Ἀφιέρωμα (2001), σ. 21.

16. Μ. Βαρβούνη, *Οἱ ἑορτὲς τοῦ Πάσχα στὴν ἑλληνικὴ λαϊκὴ ἐθιμοταξία*, σ. 33.

(Πηγή: <https://www.domnasamiou.gr/?i=portal.el.albums&id=23>)

ύποχρεωτική συμμετοχή στο χοροστάσι με ιστορικά ή θρησκευτικά τοπικά γεγονότα, ή κίνηση του χορευτικού συνόλου γύρω από τον ναό ή το παλαιό δένδρο της κεντρικής πλατείας συγκεκριμένες φορές (συνήθως τρεις, επειδή θεωρείται μαγικοθρησκευτικός αριθμός) και ο βηματισμός που ακολουθείται, συνθέτουν μία τελετουργία που της αποδίδονται υπερφυσικές ευγονικές δυνάμεις που αποβλέπουν στην αποτροπή του κακού και στην εξασφάλιση της ευγονίας.

Θα αποτελούσε παράλειψή μας, αν δεν κάναμε λόγο στον ρόλο των γυναικών, οι οποίες αναλαμβάνουν την επίτευξη βασικών γονιμικών τελετουργιών. Παρά την επικράτηση ενός αυστηρού πατριαρχικού συστήματος αξιών στην ελληνική κοινωνία, ή παρουσία και ή δράση των γυναικών στα γονιμικά αυτά δρώμενα οφείλεται στο γεγονός ότι υπάρχει ένα μαγικο-θρησκευτικό – θεραπευτικό σύστημα¹⁷, στο οποίο την απόλυτη δικαιοδοσία έχουν οι γυναίκες.

Αυτή η τελετουργική κατανομή των ρόλων στα φύλα που ανατρέπει τις παραδεδομένες δομές της κοινωνίας, οφείλεται και στην

17. Στο ίδιο, σ. 34.

άντίληψη ότι η γονιμότητα τῶν γυναικῶν συνδέθηκε με τὴν ἐκρηκτική γονιμότητα τῆς ἀνοιξιάτικης φύσης. Ἔτσι, σὲ ὅλη τὴν ἐπικράτεια ἔχουμε ἐκστατικούς χορούς, χορούς με τὴ μορφή θεατρικοῦ λαϊκοῦ γονιμικοῦ δρώμενου καὶ πασχαλινούς ἀγερμούς με τὴ συμμετοχὴ ἀποκλειστικὰ γυναικῶν.

Ἡ ἐβδομάδα τῆς Διακαινησίμου ὀλοκληρῶνεται με τὴν Κυριακή τοῦ Θωμᾶ, γνωστὴ ὡς «Ἀντίπασχα» ἢ «Ξώλαμπρα»¹⁸. Ἡ ἡμέρα αὐτὴ ἐορτάζεται με τὴν ἀναστάσιμη θεία Λειτουργία, λιτανεῖες καὶ τελετουργικούς δημόσιους χορούς με ἔντονο γονιμικὸ περιεχόμενο. Ἐκείνη τὴν ἡμέρα ἔχουν τὴ συνήθεια κατὰ τὴ διάρκεια τῆς θείας Λειτουργίας νὰ καίνε τὶς πασχαλινὲς λαμπάδες ποὺ ἔχουν μείνει ἀπὸ τὸ βράδυ τῆς Ἀνάστασης. Σὲ ἄλλες περιοχές, ὅπως στὴ Νιγρίτα Σερρῶν, με τὸ πέρας τῆς Λειτουργίας τελοῦνται ἀθλητικοὶ ἀγῶνες πάλης.

Τὸ ὄνομα τοῦ ἀποστόλου Θωμᾶ ἔχει συνδεθεῖ στὴ συνείδηση τοῦ λαοῦ μας με τὴ δυσπιστία τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ δὲν ἐμπιστεύεται τοὺς ἄλλους, παίρνοντας ἀφορμὴ ἀπὸ τὴν εὐαγγελικὴ περικοπὴ καὶ τὸ σχετικὸ ἐπεισόδιο τῆς δυσπιστίας τοῦ Θωμᾶ¹⁹. Ἔτσι, λοιπόν, ἔχει ἐπικρατήσῃ ὁ χαρακτηρισμὸς κάποιου ὡς «ἄπιστος Θωμᾶς». Ἐπίσης, τὸ ὄνομα τοῦ ἀποστόλου Θωμᾶ ἀναφέρεται σὲ μαγικοθρησκευτικὲς ἱαματικὲς ἐπωδές.

Τέλος, με τὸ Πάσχα εἶναι στενὰ δεμένη καὶ ἡ ἐορτὴ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ποὺ ἂν πέφτει μέσα στὴν περίοδο τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς μεταφέρεται τὴ Δευτέρα τοῦ Πάσχα. Ἡ γιορτὴ τοῦ Ἁγίου ἔχει συνδεθεῖ με ἀθλητικούς ἀγῶνες δρόμου, πάλης καὶ ἵπποδρομιῶν. Πρόκειται γιὰ ἓναν ἀπὸ τοὺς πιὸ ἀγαπητοὺς Ἁγίους τόσο στοὺς ἀγροτοποιομενικούς πληθυσμούς ὅσο καὶ στοὺς νησιωτικούς.

18. Αἰκ. Τσοτάκου – Καρβέλη, *Λαογραφικὸ Ἡμερολόγιο – Οἱ δώδεκα μῆνες καὶ τὰ ἔθιμά τους*, Ἀθήνα 2009¹³, ἐκδ. Πατάκη, σ. 99.

19. Βλ. Ἰω. 20, 24-29: «Θωμᾶς δὲ εἶς ἐκ τῶν δώδεκα, ὁ λεγόμενος Δίδυμος, οὐκ ἦν μετ' αὐτῶν ὅτε ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς. ἔλεγον οὖν αὐτῷ οἱ ἄλλοι μαθηταί· ἐώρακαμεν τὸν Κύριον. ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς· ἐὰν μὴ ἴδω ἐν ταῖς χερσίν αὐτοῦ τὸν τύπον τῶν ἥλων, καὶ βάλω τὸν δάκτυλόν μου εἰς τὸν τύπον τῶν ἥλων, καὶ βάλω τὴν χεῖρά μου εἰς τὴν πλευρὰν αὐτοῦ, οὐ μὴ πιστεύσω...».

Ίδιαίτερη αγάπη πρὸς τὸν Ἅγιο τρέφει καὶ ὁ κυπριακὸς λαὸς, ἀφοῦ κατέχει ἐξέχουσα θέση στὴ λαϊκὴ παράδοση τοῦ νησιοῦ²⁰.

Κατανοοῦμε, λοιπόν, ὅτι στὸν ψυχισμό τοῦ λαϊκοῦ ἀνθρώπου δὲν κατέχει ἐξέχουσα θέση μόνο ἡ Κυριακὴ τοῦ Πάσχα, ἀλλὰ καὶ ὀλόκληρη ἡ ἑβδομάδα πὸ ἀκολουθεῖ, ἀφοῦ ἀποτελεῖ κρίσιμη στιγμή αὐτοῦ πὸ ὁ ἱστορικὸς E. Tompson ἀποκαλεῖ «ἱερὸ χρόνο» τῶν παραδοσιακῶν κοινωνιῶν, μιᾶς καὶ βρίσκεται στὸ μεταίχμιο ἀπὸ τὴ νέκρωση τοῦ χειμῶνα πρὸς τὸ ζωντάνεμα τῆς φύσης λόγω τῆς ἀνοιξίξης²¹.

20. Κ. Κοκκινόφτα, *Ὁ Ἅγιος Γεώργιος στὴ λαϊκὴ παράδοση τῆς Κύπρου*, στό, <https://churchofcyprus.org.cy/wp-content/uploads/2018/11/%CE%91%CC%81%CE%B3%CE%B9%CE%BF%CF%82-%CE%93%CE%B5%CF%89%CC%81%CF%81%CE%B3%CE%B9%CE%BF%CF%82.pdf> (ἀνάκτηση 17-1-2020). Βλ. ἐπίσης Μ. Βαρβούνη, «Ἡ πανελλήνια λατρευτικὴ τιμὴ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στὴν Κυπριακὴ Ὀρθόδοξη Λαογραφία», στό βιβλίο του: *Ἥθη, Ἔθιμα καὶ Τελετουργίες, Λόγοι, Πράξεις, Ἰδεολογίες, Νοοτροπίες καὶ Συμπεριφορές*, Θεσσαλονίκη 2018, ἐκδ. Σταμούλη, σσ. 210-221, ὅπου παρατίθεται πλούσια βιβλιογραφία γιὰ τὴ λατρεία τοῦ Ἁγίου στὴν Κύπρο.

21. Μ. Βαρβούνη, *Οἱ ἑορτὲς τοῦ Πάσχα στὴν ἑλληνικὴ λαϊκὴ ἐθιμοταξία*, σ. 33.

Εὐγένιος Βούλγαρις: Τὸ ὄραμα μιᾶς ἀνεξάρτητης Ἑλληνικῆς Ἡγεμονίας καὶ ἡ εὐρωπαϊκὴ διπλωματία*

Ἀθηνᾶς Κονταλῆ
Δρ. Θεολογίας ΕΚΠΑ

Εἰσαγωγή

Ἡ φήμη τοῦ Εὐγενίου Βουλγάρεως (1716-1806), μετὰ τὴ δημοσίευση τῆς *Λογικῆς* του ὅπως καὶ τῶν μεταφράσεων ἀρκετῶν ἔργων τοῦ Βολταίρου, εἶχε φθάσει μέχρι τὴ Ρωσία, σὲ μία ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία ἡ αὐτοκράτειρα Αἰκατερίνη Β΄ (1762-1769) ἐπιθυμοῦσε νὰ σχηματίσει μίαν αὐτὴ διανοουμένων σύμφωνα μὲ τὰ πρότυπα τῶν φωτισμένων δεσποτειῶν τῆς Εὐρώπης¹. Ἡ συνάντηση τοῦ Βουλγάρεως μὲ τοὺς ἀδελφοὺς Ὀρλώφ, οἱ ὁποῖοι τὸν ἔφεραν σὲ ἐπαφὴ μὲ τὴν Αἰκατερίνη Β΄, ἄνοιξε τὸν δρόμο γιὰ τὴν ἐκπλήρωση τῶν πολιτικοθησκευτικῶν στόχων του. Οἱ στόχοι αὐτοὶ σχετιζόνταν μὲ τὴν ἐπιθυμία του γιὰ ἐπέμβαση τῆς Ρωσίας στὰ ἐσωτερικὰ τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, πρὸς ὄφελος τῶν Ὀρθοδόξων ἑλληνοφώνων πληθυσμῶν. Ἡ πρόσκληση τοῦ Βουλγάρεως ἀπὸ τὴν Αἰκατερίνη Β΄ συνέπεσε μὲ τὴν ἐκστρατεία τῶν Ὀρλώφ στὴ Μεσόγειο².

* Ἡ παρούσα μελέτη ἀποτελεῖ διευρυμένη μορφή εἰσήγησής μας μὲ τίτλο: «Ἡ ἰδεολογικὴ ἐνεργοποίηση τῶν Εὐρωπαίων ἀπὸ τὸν Εὐγένιο Βούλγαρη γιὰ τὴν ἀνατροπὴ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους», στὸ 20^ο Διεθνὲς Συμπόσιο Φιλοσοφίας, μὲ θέμα: «Ὁ Διαφωτισμὸς στὴν Ἑλληνικὴ καὶ τὴν Εὐρωπαϊκὴ Παράδοση», ποὺ δι-οργάνωσε τὸ Ὀλυμπιακὸ Κέντρο Φιλοσοφίας καὶ Παιδείας σὲ συνεργασία μὲ τὴν Ἱερὰ Μητρόπολη Ἡλείας καὶ Ὠλένης, τὴ Νομαρχία Ἡλείας, τοὺς Δήμους Πύργου, Ἀρχαίας Ὀλυμπίας καὶ Νέστορος καὶ τὰ Πανεπιστήμια Ἀθηνῶν καὶ Κύπρου, στὶς πόλεις τῆς Ἀρχαίας Ὀλυμπίας καὶ τοῦ Πύργου, 2-7 Αὐγούστου 2009.

1. Κ. Δημαρᾶ, *Νεοελληνικὸς Διαφωτισμὸς*, Ἀθήνα 2009¹⁰, σ. 155.

2. Γ. Μεταλληνοῦ, *Τουρκοκρατία. Οἱ Ἕλληνες στὴν Ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία*, Ἀθήνα 2005⁶, σ. 168.

Τὸ 1771 ὁ Εὐγένιος Βούλγαρις ξεκίνησε μία νέα σταδιοδρομία ὡς αὐλικὸς καὶ ἀξιοματοῦχος τῆς ρωσικῆς αὐλῆς. Ἀπὸ τῆ θέσης τοῦ βιβλιοθηκαρίου στὴν αὐτοκρατορικὴ αὐλὴ τῆς Αἰκατερίνης Β΄, ἀξιοποίησε τὴν πολιτικὴ ἐπίρροή τὴν ὁποία διέθετε προκειμένου νὰ δημοσιεύσει ποικίλα φυλλάδια καὶ πολιτικὰ ἄρθρα ὑπὲρ τῶν Ὀρθοδόξων καὶ κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν³. Τὰ φυλλάδια αὐτὰ ἐντάχθηκαν στὴν τότε ρωσικὴ πολιτικὴ γιὰ τοὺς Ὀρθοδόξους πληθυσμοὺς τῶν Βαλκανίων⁴. Ὑστερα ἀπὸ προτροπὴ τῆς ἴδιας τῆς Αὐτοκράτειρας, ὁ Βούλγαρις συνέγραψε τὴν πραγματεία του: «*Στοχασμοὶ εἰς τοὺς παρόντας κρίσιμους Καιροὺς τοῦ Κράτους τοῦ Ὀθωμανικοῦ*» (1772), προπαγανδίζοντας τὴν ἴδρυση μιᾶς νέας Ἑλληνικῆς Ἡγεμονίας ὡς ἐγγύηση τῆς εὐρωπαϊκῆς σταθερότητας. Μὲ αὐτὸ τὸ ἔργο ἀναδείχθηκε σὲ σύμβολο τῶν πολιτικῶν προσδοκιῶν ποὺ ἐπένδυαν οἱ Ἕλληνες στὴ Ρωσία⁵, ἀφοῦ ἡ πτώση τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸ 1453 σήμαινε τὴν ὀριστικὴ κατάλυση τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας καὶ τὴν ὑποδούλωση ὅλων τῶν Ὀρθοδόξων ἀνατολικῶν λαῶν ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ρωσικό⁶. Ἡ προοπτικὴ μιᾶς Ἡγεμονίας, στὸ πλαίσιο τῆς «*πεφωτισμένης δεσποτείας*» τὴν ὁποία πρέσβευε ἡ πολιτικὴ τῆς Αἰκατερίνης Β΄, βρῆκε ἐνθερμους ὑποστηρικτὲς στοὺς κόλπους τῆς Εὐρώπης καὶ ἰδίως σὲ περιβάλλοντα ποὺ ἦταν ἐπίδεκτικὰ τῶν ἀρχῶν τοῦ Διαφωτισμοῦ. Ὁ Βούλγαρις, μέσα ἀπὸ τὸ κείμενο τῶν «*Στοχασμῶν*» του, προχώρησε σὲ διθυραμβικὴ περιγραφή τῆς προόδου ποὺ σημείωσαν οἱ Ρῶσοι χάριι στὴ διακυβέρνηση τοῦ Μ. Πέτρου καὶ

3. Ἀν. Γούδα, *Βίοι Παράλληλοι τῶν ἐπὶ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος διαπρεψάντων ἀνδρῶν*, Ἐν Ἀθήναις 1870, σ. 32. Ἀλ. Πέκιου, *Πνευματικὴ ἀπομυκιστὴς τῆς Τουρκοκρατουμένης Ἑλλάδος ἥτοι περιεκτικὸν διάγραμμα τῆς ἐπὶ Τουρκοκρατίας διανοητικῆς τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καταστάσεως*, Θεσσαλονίκη 1992², σ. 102.

4. Β. Μακρίδη, «Ἡ γαλλικὴ μετάφραση καὶ ἡ ἐκδοσι τῶν *Στοχασμῶν* τοῦ Εὐγένιου Βούλγαρη», *Ὁ Ἐραμιστῆς* 22 (1999) 263-270. Ἐδῶ: σ. 265.

5. Εὐγένιου Βούλγαρη, *Ἐκθεσις τῆς Ταυρικῆς χερσονήσου ἥτοι τῆς λεγομένης μικρᾶς Ταταρίας*, ἐκδοσι ἀπὸ τὸν αὐτόγραφο κώδικα MSCR. DRESO. DA 54 καὶ ἐπίμετρο Ἰλιάς Χατζηπαναγιώτη – Sangmeister, Ἀθήνα 2008, σσ. 65-66, 139.

6. Ἀστ. Ἀργυρίου, «Οἱ ἑλληνικὲς ἐρμηνεῖες στὴν Ἀποκάλυψη κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας», *ΕΕΘΣΠΘ* 24 (1979) 359-379. Ἐδῶ: σ. 359.

τῶν διαδόχων του καὶ ιδιαίτερα τῆς Μ. Αἰκατερίνης⁷.

Τὸ ἰδεολογικὸ περιεχόμενον τῶν «Στοχασμῶν»

Ὁ ρωσοτουρκικὸς πόλεμος συνέβαλε σημαντικὰ στὴ δημιουργία ἐνὸς φιλελληνικοῦ πλαισίου ἀναφορᾶς στὴν Πετρούπολη καὶ ἐμμέσως στὴν πρόσκληση τοῦ ἰδίου τοῦ Βουλγάρου στὴ Ρωσία⁸. Ἡ Αἰκατερίνη Β΄ φρόντισε ὥστε, τέσσερα χρόνια μετὰ τὴν ἐγκατάστασή του στὴν Πετρούπολη, νὰ χειροτονηθεῖ στὴ Μόσχα ἀρχιεπίσκοπος τῆς νεοσύστατης ἐπισκοπῆς Σλαβινίου καὶ Χερσῶνος (1776-1799) μεῖς ἐδρα τὴν Πολτάβα τῆς Οὐκρανίας⁹. Ἡ ἀνάρρησή του σὲ αὐτὸ τὸ ἐκκλησιαστικὸ ἀξίωμα λειτούργησε ὡς ἐγγύηση γιὰ τὶς ρωσικὲς ὑποσχέσεις πρὸς τοὺς Ὀρθοδόξους χριστιανικοὺς πληθυσμοὺς ποὺ βρισκόνταν στὴν ἐπικράτεια τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας¹⁰.

(Πηγή: https://the-mini-press.blogspot.com/2017/08/blog-post_11.html?spref=pi)

7. Αθ. Κονταλῆ, «Ὁ Εὐγένιος Βούλγαρις καὶ ἡ πορεία τοῦ ἔθνους πρὸς τὴν Ἐλευθερία», *Πρακτικὰ τοῦ Διεθνοῦς Ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου, «Εὐγένιος Βούλγαρις: Ὁ ἄνδρας καὶ τὸ ἔργο του [... μὴδὲ παρὰ τῶν εἰδῶτων ἀμελήσης ἐρωτῶν νὰ λάβῃς φωτισμόν]», Κέρκυρα, 1-3 Δεκεμβρίου 2006*, Ἀθήνα 2009, σσ. 155-173. Ἐδῶ: σ. 170.

8. Β. Μακρίδη, «Ἡ γαλλικὴ μετάφραση», σ. 265.

9. Αθ. Καλαμάτα, *Εὐγένιος Βούλγαρις (1716-1806), Σκιαγράφηση τῶν πολιτισμικῶν ἀλλαγῶν καὶ τῶν ἰδεολογικῶν ζυμώσεων στὸν 18^ο αἰῶνα*, Θεσσαλονίκη 2003, σ. 150.

10. St. Batalden, «Notes from a Leningrad manuscript: Eugenios Voulgaris' autograph list of his own works», *Ὁ Ἐραμιστής* 13 (1976) 1-22. Ἐδῶ: σ. 2.

Τὸ ἔργο τοῦ Βουλγάρεως «*Στοχασμοὶ*» δημοσιεύτηκε ἀνόνομα, χωρὶς τὴν ἀναφορὰ τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου ἐκδόσεως¹¹. Στὰ σωζόμενα ἀντίτυπα τοῦ ἔργου δὲν ὑπάρχει ἐξώφυλλο, ἀλλὰ ὁ τίτλος του βρίσκεται στὴν πρώτη σελίδα πρὶν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ κειμένου¹². Ὁ λόγιος ἔμπορος Γεώργιος Ζαβίρας συμπεραίνει ἀπὸ τὰ ὑπάρχοντα τυπογραφικὰ στοιχεῖα ὅτι τὸ ἔργο τυπώθηκε στὴ Λειψία¹³. Πιθανότερη ὁμῶς φαίνεται ἡ ἄποψη ὅτι οἱ «*Στοχασμοὶ*» τυπώθηκαν στὴν Πετρούπολη, ὅπου βρισκόταν ὁ Βούλγαρις τουλάχιστον ἀπὸ τὸν Ἰούλιο τοῦ 1771¹⁴. Ἡ σύνταξη τῶν «*Στοχασμῶν*» μὲ βάση ἐσωτερικὲς ἐνδείξεις πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ ἤδη στὸ 1771 καὶ ἡ ἐκτύπωσή τους στὴν Πετρούπολη τὸ 1772¹⁵. Ἐκεῖ ὁ Βούλγαρις ἀνέπτυξε περαιτέρω τὶς συγγραφικὲς του δραστηριότητες, μὲ σκοπὸ νὰ ὑποστηρίξει τὸ ρωσικὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ ὑπόδουλο Γένος τῶν Ἑλλήνων¹⁶. Τὸ κείμενο περιλαμβάνει σκέψεις ποὺ διαμορφώθηκαν λόγω τῆς περιρρέουσας ἀτμόσφαιρας τῆς πολιτικῆς κατάστασης σὲ Ἀνατολὴ καὶ Δύση. Ἐπιπλέον, ἐξ ἀφορμῆς τῶν «*Στοχασμῶν*» του ὁ Βούλγαρις «*διαλέγεται*» μὲ τὸ βιβλίο τοῦ Τούρκου ἀξιωματικοῦ Ibrahim Effendi Mutafarrikah: *Traite de tactique ou methode artificielle pour l'ordonnance des troupes*, τὸ ὁποῖο μεταφράστηκε στὴ γαλλικὴ γλῶσσα καὶ δημοσιεύθηκε στὴ Βιέννη τὸ 1769. Ὁ Βούλγαρις ἀντικρούει τὶς ἀπόψεις τοῦ Mutafarrikah ὡς πρὸς τὸ μέλλον τῆς Ὄθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, διατυπώνει τὶς κρίσεις του γιὰ τοὺς Τούρκους καί, ἀφοῦ κάνει μία ἀνασκόπηση τῆς πολιτικῆς κατάστασης στὴν Εὐρώπη, καλεῖ τὰ πολιτισμένα κράτη νὰ ἀναλά-

11. Οἱ «*Στοχασμοὶ*» τυπώθηκαν τὸ 1772 καὶ διασώζονται καὶ σὲ ἄλλα ἀντίτυπα.

12. Β. Μακρίδη, «*Ἡ γαλλικὴ μετάφραση*», σ. 264.

13. Γ. Ζαβίρα, *Νέα Ἑλλὰς ἢ ἑλληνικὸν θέατρον (1872)*, ἀνατύπ. Α΄ ἐκδόσεως μὲ ἐπιμέλεια Τ. Γριτσόπουλου, Ἀθήνα 1972, σ. 294.

14. Ν. Καμαριανοῦ, «*Ἐπὶ τὰ σπάνια ἑλληνικὰ φυλλάδια δημοσιευμένα στὴν Πετρούπολη (1771-1772)*», *Ὁ Ἐραμιστής* 18 (1986) 1-34. Ἐδῶ: σσ. 4-5.

15. St. Batalden, «*Notes*», σ. 18.

16. Β. Μακρίδη, «*Ἡ γαλλικὴ μετάφραση*», σ. 264.

βουν σταυροφορία ἐναντίον τους¹⁷. Σύμφωνα μὲ τὸν Βούλγαρι, ἡ ἐνδυνάμωση τῆς Ρωσίας θὰ μπορούσε νὰ περιορίσει ἐδαφικὰ καὶ νὰ καταστήσει ἐλεγχόμενη τὴν Ὄθωμανικὴ αὐτοκρατορία, προκειμένου νὰ παύσει νὰ ἀποτελεῖ κίνδυνο γιὰ τὰ εὐρωπαϊκὰ κράτη¹⁸. Ἐπομένως, ὁ Βούλγαρις πρότεινε τὸν συνασπισμὸ τῶν εὐρωπαϊκῶν κτήσεων τῆς Ὄθωμανικῆς αὐτοκρατορίας καὶ τὴ δημιουργία μιᾶς μικρῆς Ἑλληνικῆς Ἡγεμονίας ὑπὸ τὴν προστάτιδα Ρωσία. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἡ τελευταία θὰ λειτουργοῦσε ὡς κέντρο τοῦ πολιτικοῦ καὶ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ τῆς Εὐρώπης¹⁹.

Τὸ δοκίμιο τοῦ Ibrahim Effendi Mutafarrikah ἀποτελεῖ ἐγχειρίδιο πολεμικῆς τακτικῆς²⁰. Σὲ αὐτὸ ἀναλύεται τὸ στρατιωτικὸ σύστημα, τὸ ὁποῖο θὰ ἀκολουθοῦσαν τὰ εὐρωπαϊκὰ στρατεύματα κατὰ τὸν πόλεμο, προσπαθεῖ δὲ νὰ πείσει τοὺς ὁμοφύλους του ὅτι μόνον ὁ ἐξευρωπαϊσμὸς τῆς πολεμικῆς τέχνης στὸ ὀθωμανικὸ στράτευμα θὰ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴν κυριαρχία τῆς αὐτοκρατορίας στὸν κόσμ²¹. Ἐπιπλέον προχωρᾷ σὲ μία ὑψηλὴ θεώρηση τῶν στρατιωτικῶν προσόντων τῶν Ὄθωμανῶν καὶ ἐπαινεῖ τὸ ἀγωνιστικὸ σθένος, τὸ ὁποῖο οἱ ἴδιοι ἐπιδεικνύουν ἀγωνιζόμενοι στὰ πεδία τῶν μαχῶν²².

17. Εὐγένιου Βούλγαρι, *Στοχασμοὶ εἰς τοὺς παρόντας κρίσιμους καιροὺς τοῦ Κράτους τοῦ Ὄθωμανικοῦ*, Λειψία ἢ Πετροῦπολις, 1791 ἢ 1792, τυπωθὲν ἀπὸ τὴ συλλογὴ Γ. Κ. Ἀνεστοπούλου, ἐπιμ. Κ. Χ. Σπανοῦ, Ἀθήνα 1996, σ. 40.

18. Στὸ ἴδιο, σ. 37

19. Στὸ ἴδιο, σ. 37: «ἕνας ἀνάλογος διαμερισμὸς, τῶν ἐν Εὐρώπῃ τοῦ Τούρκου Ἐπαρχιῶν, μὲ τὴν σύστασιν μιᾶς μετρίας μέν, ἀπολύτου δέ, τοῦ Ἑλληνικοῦ Γένους Ἡγεμονίας, ἤθελε φυλάττει καὶ εἰς τὸ ἐξῆς τὴν ἐπιζητουμένην τῆς Εὐρώπης ἴσσορροπίαν».

20. I. Mutafarrikah, *Traite de tactique ou methode artificielle pour l'ordonnance des troupes*, Vienne 1769, σσ. 7, 151. Γιὰ μία εἰδικότερη προσέγγιση τοῦ θέματος βλ. περισσότερα στὸ, Karl Von Clausewitz, *Περὶ Πολέμου (Vom Kriege)*, μτφρ. Ν. Ξεπουλιᾶ, Ἀθήνα 1999, καὶ Π. Κονδύλη, *Θεωρία τοῦ πολέμου*, Ἀθήνα 2004.

21. Εὐγένιου Βούλγαρι, *Στοχασμοί*, σσ. 10-11. Πρβλ. I. Mutafarrikah, *Traite de tactique*, σσ. 40-43.

22. Στὸ ἴδιο, σ. 8: «... οἱ Τούρκοι εἶναι ἀνδρικοί, καὶ διὰ τὸν πόλεμον ἐκ φύσεως καλῶς παρασκευασμένοι. Οἱ ἴδιοι αὐτῶν ἐχθροὶ καὶ ἄλλοτε καὶ τώρα, τοὺς ἐδοκίμασαν, καὶ τοὺς μαρτυροῦσι τοιοῦτους· καὶ οἱ ἔπαινοι ἐνὸς ἐχθροῦ, εἶναι μία

Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ παραλαμβάνει ὁ Βούλγαρις, τὰ ἀνασκευάζει καὶ προσπαθεῖ νὰ εἰρωνευθεῖ τὶς ὑπερφίαλες φιλοδοξίες ἑνὸς ἔθνους, τὸ ὁποῖο βασισμένο σὲ μία βάρβαρη – κατὰ τὸν ἴδιο – θρησκεία ὁραματίζεται τὴν κυριαρχία της σὲ ὁλόκληρο τὸν κόσμο. Ἐπίσης, ἐπισημαίνει ὅτι ὁ πολιτικὸς μεσσιανισμὸς τῶν Τούρκων προέρχεται ἀπὸ τὴ θρησκεία τους, σημειώνοντας ὅτι: «τὰ χρησιμολογήματα τοῦ Μωάμεθ πληροφοροῦσιν ἐξ ἐναντίου τοὺς Τούρκους, ὅτι αὐτοὶ εἶναι τὸ ἔθνος τὸ θεοφιλὲς καὶ ἅγιον καὶ ἐκλεκτὸν τὸ ἔθνος τὸ ὁποῖον μόνον διωρίσθη θεόθεν νὰ κατακυριεύσῃ τὸν κόσμον ἅπαντα καὶ ὅτι τὸ Βασίλειον αὐτῶν ἀκολούθως, μακρὰν ἀπὸ τὸ νὰ χρεωστῆ τὴν ἰδίαν σύστασιν καὶ ἀσφάλειαν εἰς τὰς παρὰ τῶν ἀσεβῶν (Γκιαοῦρ) βοηθείας, δὲν εἶναι δυνατὸν ποτὲ νὰ καθαιρεθῆ, οὔτε ἂν συμπνεύσωσι κατ' αὐτοῦ, ἀπάντων τῶν Κραλήδων (ὡς αὐτοὶ ὑπερηφάνως τοὺς ὀνομάζουσι) καὶ Βασιλίσκων τῆς Εὐρώπης αἱ δυνάμεις»²³. Ὁ Βούλγαρις ὡστόσο, καλεῖ τὴ Ρωσία νὰ ἀναλογιστεῖ πότε τὸ Ἰσλάμ ἦταν ἰσχυρότερο, τώρα ἢ πρὶν ἀπὸ πολλὰ χρόνια, κατὰ τὴν ἐποχὴ δηλαδὴ τῶν Σταυροφοριῶν, καὶ στὴ συνέχεια νὰ ἐξετάσουν σὲ ποιά περίοδο οἱ Χριστιανοὶ ἦταν περισσότερο ἐνωμένοι. Τὸ συμπέρασμα στὸ ὁποῖο καταλήγει γιὰ τοὺς Ὀθωμανοὺς εἶναι ὅτι «ἡ μοῖρα αὐτῶν εἰς τὸ παρὸν, ἤρτηται ἀπὸ τὴν τῶν Χριστιανῶν Βασιλέων ἀπόφασιν»²⁴.

Τὸ κείμενο τῶν «Στοχασμῶν» ἀποτελεῖ ἴσως τὸ πρῶτο ἐμπεριστατωμένο πολιτικὸ κείμενο στὴν ἱστορία τῆς νεοελληνικῆς γραμματείας²⁵. Μαρτυρεῖ σαφέστατα καλὴ γνώση τῶν τότε πολιτικῶν δεδομένων καὶ ἐξελίξεων στίς διεθνεῖς σχέσεις καὶ συγκεκριμένα τῆς θεωρίας γιὰ τὴν ἰσορροπία δυνάμεων («ἀντιρροπία») πρὸς ὄφελος τῆς γενικότερης εὐρωπαϊκῆς ἀσφάλειας²⁶. Ἡ ἀλληλεπίδραση τῆς ἀνάλυσης τῶν διεθνῶν σχέσεων καὶ τῆς πολιτικῆς σκέψης βρῆκε τὴν ὀριμότερη ἔκφρασή της στὸ πολιτικὸ αὐτὸ δοκίμιο, τὸ ὁποῖο

μαρτυρία ἀξιώπιστος ὑπὲρ τοῦ ἐπαινουμένου».

23. Στὸ ἴδιο, σ. 2.

24. Στὸ ἴδιο, σ. 4.

25. Αθ. Γλυκοφρύδη-Λεοντσίνη, *Νεοελληνικὴ Φιλοσοφία. Θέματα Πολιτικῆς καὶ Ἠθικῆς*, Ἀθήνα 2001, σ. 48.

26. Β. Μακρίδη, «Ἡ γαλλικὴ μετάφραση», σ. 264.

προφανῶς ἦταν ἐμπνευσμένο ἀπὸ τὸν ρωσοτουρκικὸ πόλεμο τοῦ 1768-1774 καὶ μπορεῖ βᾶσιμα νὰ ἀποδοθεῖ στὸν Βούλγαρι. Τὸ δοκίμιο ἀποπειρᾶται νὰ διαπραγματευθεῖ μὲ τοὺς ὅρους τῆς θεωρίας τοῦ 18^{ου} αἰ. γιὰ τὴν ἰσορροπία δυνάμεων – τῆς «ἀντιρροπίας», ὅπως ἀποδίδει ὁ συγγραφέας τὸν ὅρο – τὴ θέση τῆς Τουρκίας καὶ τῆς Ρωσίας στὸ σύστημα τῶν σχέσεων τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν. Μὲ τρόπο ἀξιοθαύμαστο, ποὺ ἀποκάλυπτε πολιτικὸ ρεαλισμὸ ὅσο καὶ σοβαρὴ γνῶση τῆς ὀθωμανικῆς κοινωνίας καὶ διοίκησης, ὁ συγγραφέας ἀνασκευάζε ἀρκετὲς ἐσφαλμένες ἀντιλήψεις τρέχουσες στὴ σύγχρονή του εὐρωπαϊκὴ σκέψη, οἱ ὁποῖες ὑποστήριζαν ὅτι ἡ ὀθωμανικὴ ἐξουσία εἶχε περιέλθει σὲ πλήρη ἐκφυλισμό²⁷. Ὁ Βούλγαρις στάθηκε ἰδιαίτερα στὸ ζήτημα τῆς ὑποτιθέμενης παρακμῆς τῶν Ὀθωμανῶν καὶ τοὺς τρόπους ἐλέγχου αὐτῶν ἀπὸ τίς εὐρωπαϊκὲς δυνάμεις²⁸.

Ὁ Βούλγαρις προειδοποιοῦσε ὅτι, παρὰ τίς πρόσφατες ἤττες τους, οἱ Τοῦρκοι γρήγορα διδάσκονταν ἀπὸ τὸν εὐρωπαϊκὸ πολιτισμὸ καὶ δὲν ἀργοῦσαν νὰ ἀνασυγκροτήσουν τὴ στρατιωτικὴ τους δύναμη²⁹. Στὴν περίπτωση αὐτὴ θὰ ἀποτελοῦσαν τὴ μεγαλύτερη ἀπειλὴ γιὰ τὴν ἰσορροπία τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων. Ἡ ἄνοδος τῆς ρωσικῆς ἰσχύος κατὰ τὸν 18^ο αἰ. ἀποτελοῦσε σημαντικὸ δίδαγμα, τὸ ὁποῖο οἱ Τοῦρκοι ἀντελήφθησαν πλήρως. Ἡ ρωσικὴ δύναμη πάντως, ὅπως ἐπισημαίνει ὁ Βούλγαρις, γνώριζε τὰ ὄριά της καὶ δὲν εἶχε πρόθεση νὰ διαταράξει τὴ διεθνή «ἀντιρροπία», ἀλλὰ ἀντίθετα προσέφερε μεγάλες ὑπηρεσίες στὴ διατήρησή της διατηρώντας τοὺς Ὀθωμανοὺς ὑπὸ ἔλεγχο³⁰. Προχωρώντας στὴν ἀνάλυση τῆς ἑλληνικῆς δυσπραγίας μέσα σὲ αὐτὸ τὸ πλαίσιο, ὁ Βούλγαρις ἀναφερόταν μὲ πικρία στὶς σκληρὲς ἀπογοητεύσεις ποὺ δοκίμασαν οἱ Ἕλληνες, ἐξαιτίας τῆς συμπεριφορᾶς ὀρισμένων εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων, οἱ ὁποῖες εἶχαν παραμείνει ἀδιάφορες ἀπέναντι στὴ δυστυχία τους, ἢ ἀκόμη εἶχαν

27. Π. Κιτρομηλίδη, *Νεοελληνικὸς Διαφωτισμὸς*, Ἀθήνα 2000³, σ. 184.

28. Β. Μακρίδη, «Ἡ γαλλικὴ μετάφραση», σ. 264.

29. Εὐγένιου Βούλγαρι, *Στοχασμοί*, σσ. 8-9, 18-22.

30. Π. Κιτρομηλίδη, *Νεοελληνικὸς Διαφωτισμὸς*, σ. 184. Εὐγένιου Βούλγαρι, *Στοχασμοί*, σσ. 42-43.

ἐμποδίσει τοὺς ἐπίδοξους ἀπελευθερωτές τους νὰ σπεύσουν νὰ τοὺς βοηθήσουν³¹. Ἄλλωστε, ὁ ὀρθόδοξος πολιτισμὸς τῶν Ρωμηῶν συχνὰ ἦταν δυσάρεστος γιὰ τὴν Εὐρώπη. Μάλιστα ἡ τελευταία, μετὰ τὴ φραγκικὴ κατάκτηση δημιούργησε πολιτισμὸ κατὰ τὸ πρότυπο τοῦ ἑλληνικοῦ, μὲ μόνιμο στόχο τὴ συντριβὴ τῆς Ρωμηοσύνης³². Παρὰ ταῦτα, ὁ Βούλγαρις ὀλοκλήρῳνε τὸν συλλογισμὸ - ὀραματισμὸ του, «προβάλλοντας τὴν ἄποψη, ὅτι ὁ διαμελισμὸς τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἡ δημιουργία μιᾶς ἀνεξάρτητης Ἑλληνικῆς Ἡγεμονίας μὲ περιορισμένη ἔκταση θὰ συντέινει στὴ διατήρηση τῆς διεθνοῦς ἰσορροπίας δυνάμεων»³³.

Ἡ τοποθέτηση τῆς ἀνάλυσης τῶν διεθνῶν σχέσεων στὸ ἐπίκεντρο τῆς πολιτικῆς σκέψης, ὅπως ἐκφράστηκε στὴν ἐξορθολογισμένη ρωσικὴ προσδοκία, ἐξακολούθησε νὰ ἀποτελεῖ τὸ κλειδί τῶν «Στοχασμῶν» τοῦ Βουλγάρεως πάνω στὸ ἑλληνικὸ πρόβλημα³⁴. Ἄλλωστε, οἱ «Στοχασμοί» του ἀποτέλεσαν, ἐν πολλοῖς, τὸ κατάλληλο ἰδεολογικὸ ὑπόβαθρο γιὰ τὴ θεμελίωση τῆς ρωσικῆς ἐπεκτατικῆς πολιτικῆς³⁵. Πεποίθηση τοῦ Βουλγάρεως ἦταν νὰ διακηρυχθεῖ μὲσω αὐτοῦ τοῦ κειμένου ἡ ἐγγύτητα τοῦ γεγονότος τῆς πτώσης τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἡ ἀνάγκη ὑπαρξῆς ἐνότητας καὶ προθυμίας ἀπὸ τὸ μέρος τῶν Χριστιανῶν ἡγεμόνων τῆς Εὐρώπης προκειμένου νὰ καταφερθεῖ σ' αὐτὴν τὸ τελικὸ χτύπημα καὶ ἔτσι οἱ Χριστιανοὶ νὰ ἀπελευθερωθοῦν³⁶. Πιὸ συγκεκριμένα, ὁ Βούλγαρις ἐπισημαίνει: «ἰδοὺ ἐξέστησε Κύριος τὸν Σισάρα καὶ πάντα τὰ ἄρματα αὐτοῦ καὶ πᾶσαν τὴν παρεμβολὴν αὐτοῦ, ἐν στόματι ρομφαίας. Ὁ μέγας Κολοσσὸς ἄρχισε νὰ κλονῆται, καὶ νὰ δείχνει ὅτι δὲν εἶναι τόσον μακρὰν ἀπὸ τὴν πτῶσιν. Τὸ ὑψηλὸν αὐτὸ δένδρον, ὅπου κατεσκίασε

31. Π. Κιτρομηλίδη, *Νεοελληνικὸς Διαφωτισμὸς*, σ. 184.

32. Γ. Μετάλληνοῦ, *Τουρκοκρατία*, σ. 174.

33. Π. Κιτρομηλίδη, *Νεοελληνικὸς Διαφωτισμὸς*, σ. 184. Εὐγένιου Βούλγαρι, *Στοχασμοί*, σ. 43.

34. Π. Κιτρομηλίδη, *Νεοελληνικὸς Διαφωτισμὸς*, σ. 184.

35. Β. Μακρίδη, «Ἡ γαλλικὴ μετάφραση», σ. 268.

36. Ἀλ. Καριώτογλου, *Ἰσλάμ καὶ Χριστιανικὴ Χρησιμολογία. Ἀπὸ τὸ μῦθο στὴν πραγματικότητα*, Ἀθήνα 2000, σσ. 154, 156.

τόσα μέρη καὶ τῆς Ανατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, ὅπου ἀπερρόφησε τὸν θρεπτικὸν χυμὸν τόσων φυτῶν ὅπου ἦσαν ὀλόγυρά του, δὲν ἀναμένει τώρα παρὰ τὰς ἐσχάτας προσβολάς. Ἡ ἀζίνη παρὰ τὴν ρίζαν τοῦ δένδρου κεῖται. Ἡ εὐκαιρία αὕτη δὲν εὐρίσκεται πάντοτε»³⁷. Κέντρο τοῦ ἐνδιαφέροντός του καὶ ιδεολογικὴ βάση του παρέμεινε ἡ πολιτικὴ τῆς Αἰκατερίνης Β΄ στὴν Ἀνατολή, μέσῳ τῆς ὁποίας ἤλπιζε νὰ δεῖ νὰ πραγματοποιοῦνται τόσο ἡ ἐθνικὴ ἀπελευθέρωση ὅσο καὶ ἡ πολιτισμικὴ ἀναμόρφωση τῆς πατρίδας του³⁸. Ἄλλωστε, σύμφωνα μὲ τὸν Βούλγαρι, ἡ Ρωσία ἀποτελοῦσε ἰδανικὴ ἐπιλογή, καθὼς δὲν εἶχε ἐμφανίσει ἐπεκτατικὲς καὶ ἐχθρικὲς διαθέσεις ἐναντι τῶν λοιπῶν ἐθνῶν, κάτι ποὺ συνέβαινε συχνὰ μὲ τοὺς Ὀθωμανούς.

Ὁ Βούλγαρις ἐπεδίωξε μὲ τὸ συγγραφικὸ ἔργο του, μεταφραστικὸ καὶ πρωτότυπο, νὰ ὑποδείξει τρόπους παγίωσης τῆς κοινωνικῆς εἰρήνης, ποὺ διασφαλίζεται σὲ μεγάλο ποσοστὸ μὲ τὴν πολιτικὴ καὶ θρησκευτικὴ ἀνοχὴ – ἀνεξιθρησκεία. Οἱ σκέψεις του σχετικὰ μὲ κάθε καμπὴ τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς καταγράφονταν στὰ ἡμιπροπαγανδιστικὰ φυλλάδια ποὺ δημοσίευσε κατὰ τὴ δεκαετία τοῦ 1770³⁹. Στόχος του ἐπίσης, ἦταν νὰ διερευνήσῃ μορφὲς τῆς ἐλευθερίας ποὺ ἐξασφαλίζουν τὴ συμφιλίωση τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν ἑαυτό του καὶ τοὺς συνανθρώπους του⁴⁰, ἀλλὰ καὶ νὰ διαδώσῃ τὴν ἰδέα τῆς ἔνωσης τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων προκειμένου αὐτὲς νὰ καταπολεμήσουν τοὺς Ὀθωμανούς καὶ νὰ ἀπελευθερώσουν τοὺς Χριστιανούς⁴¹. Σὲ μία τέτοια περίπτωση ὅμως, τὸ Ἔθνος δὲν εἶναι ἀντίρροπο πρὸς μία ὑπερεθνικὴ ἐνότητα, ἀλλὰ ἐναρμονίζεται πρὸς αὐτή, καθὼς βασικὰ στοιχεῖα του καθίστανται δεδομένα τῆς ἑλληνοχριστιανικῆς παράδοσης τῆς Ἐκκλησίας. Ὡς ἐκ τούτου, γίνεται σαφὲς ὅτι «ἡ Ἐκκλη-

37. Εὐγένιου Βούλγαρι, *Στοχασμοί*, σ. 40.

38. Π. Κιτρομηλίδη, *Νεοελληνικὸς Διαφωτισμὸς*, σ. 184. Ἀθ. Καλαμάτα, *Εὐγένιος Βούλγαρις*, σ. 157.

39. Π. Κιτρομηλίδη, *Νεοελληνικὸς Διαφωτισμὸς*, σσ. 183-184. Ἀλ. Πέκιου, *Πνευματικὴ ἄποψις*, σ. 103.

40. Ἀθ. Γλυκοφρύδη-Λεοντίνη, *Νεοελληνικὴ Φιλοσοφία*, σσ. 48-49.

41. Ἀλ. Καριώτογλου, *Ἰσλάμ*, σ. 154.

σία, ὡς κοινωνικὸ σῶμα, παραμένει ὁ χῶρος ἀνάπτυξης τῆς ζωῆς τοῦ ὑπόδουλου Γένους καὶ διασώζει τὴ συνέχειά του, πνευματικὴ, πολιτιστικὴ καὶ ἐθνικὴ, ὅπως καὶ τὴ γλώσσα καὶ τὴν κοινοτικὴ ὀργάνωση»⁴².

Χριστιανικὴ Εὐρώπη καὶ Ὄθωμανικὸ κράτος

Ἡ παρακμὴ τοῦ Ὄθωμανικοῦ κράτους, ἡ ὁποία ἄρχισε ἀπὸ τὸ δευτέρου μιστὸ τοῦ 16^{ου} αἰ., ἐπέφερε καὶ τὴν ἐθνικὴ ἀφύπνιση τῶν Χριστιανῶν. Οἱ Χριστιανοὶ λόγιοι στὰ κείμενά τους περιέγραφαν τὸ πνεῦμα τὸ ὁποῖο ἐπικρατοῦσε τὴν ἐποχὴ ἐκείνη καὶ κατέβαλλαν σημαντικὲς προσπάθειες ἐνδυνάμωσης τοῦ κλονισμένου ἠθικοῦ τοῦ Γένους⁴³. Σὲ κάθε περίπτωση ἡ χριστιανικὴ πίστι, εἶναι ἐκείνη ποῦ πλήττεται περισσότερο ἀπὸ τὴν ὑποδούλωση τῶν Ἑλλήνων σὲ ἓνα βάρβαρο καὶ ἄπιστο λαό, ὅπως εἶναι οἱ Τοῦρκοι. Συνεπῶς, τὸ ρωμαίικο στοιχεῖο συνέδεσε τοὺς ὁμόδοξους χριστιανικοὺς λαοὺς, Ρώσους καὶ Ἑλληνας⁴⁴. Ὑπὸ τὶς συνθήκες αὐτὲς ἀποτελοῦσε χρέος τῆς Ρωσίας νὰ ἀνταποκριθεῖ στὸ κάλεσμα γιὰ βοήθεια ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων ὡς Ρωμηῶν, δηλαδὴ ὀρθόδοξων – πολιτῶν τῆς Χριστιανικῆς οἰκουμένης⁴⁵.

Ὁ Βούλγαρις ἀναφέρει τοὺς ὅρους «Γένος Χριστιανῶν» ἢ «Γένη Χριστιανῶν»⁴⁶ καί, ἀκολουθώντας τὸ κοινὸ ἰδεολογικὸ πλαίσιο τῆς ἐποχῆς του, προχώρησε στὴ ρητὴ διάκριση τῶν ὄρων «Γένος» καὶ «Ἔθνος», καθιστώντας σαφὲς ὅτι ὀλόκληρος ὁ ὀρθόδοξος κόσμος, παρότι ἀνήκει σὲ διαφορετικὲς ἐθνικὲς ομάδες, ἔχει ὡς συνδετικὸ δεσμὸ τὴν Ὀρθοδοξία⁴⁷. Ἡ ἀναφορὰ στὸν ὄρο «Γένος» λαμβάνει μία πνευματικὴ διάσταση, ἡ ὁποία συντέινε στὴ δημιουργία μιᾶς ὑπερεθνικῆς ἐνότητας.

42. Γ. Μεταλληνῶ, *Ὀρθοδοξία καὶ ἐλληνικότητα: Προσεγγίσεις στὴ νεοελληνικὴ ταυτότητα*, Αθήνα 1998, σσ. 28-29.

43. Ἀλ. Καριώτογλου, *Ἰσλάμ*, σ. 83.

44. Αθ. Κονταλή, «Εὐγένιος Βούλγαρις», σ. 162.

45. Γ. Μεταλληνῶ, *Τουρκοκρατία*, σ. 30.

46. Εὐγένιου Βούλγαρι, *Στοχασμοί*, σσ. 12, 31, 36.

47. Αθ. Καλαμάτα, *Εὐγένιος Βούλγαρις*, σ. 158

Ὅπως καὶ ἂν ρύθμιζαν τὰ χριστιανικὰ κράτη τὴν πολιτικὴ τους ἀπέναντι στὴν Τουρκία, εἴτε ἐργάζονταν γιὰ τὴν κατάλυση τῆς κυριαρχίας τῶν σουλτάνων εἴτε ἤθελαν νὰ προασπίσουν τὰ συμφέροντά τους μὲ συνθήκες καὶ μὲ εἰρηνικὴ συνεργασία, ἡ ὑποστήριξή τους ἀπὸ τὴν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία τοὺς προσέφερε πολλὰ πλεονεκτήματα. Οἱ εὐρωπαϊκὲς δυνάμεις, ποὺ εἶχαν συμφέροντα στὴ νοτιοανατολικὴ Εὐρώπη καὶ τὴν ἀνατολικὴ Μεσόγειο, δὲν μπορούσαν, μακροπρόθεσμα, νὰ ἀδιαφορήσουν γιὰ τὸν πολιτικὸ προσανατολισμὸ τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας καὶ ιδιαίτερα «γιὰ τὶς προσωπικότητες ποὺ κατεῖχαν τὰ ἀνώτατα ἀξιώματά της»⁴⁸.

Ὁ Βούλγαρις προβλέπει τὴν ἀποκατάσταση τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ προσπαθεῖ νὰ ἐκτιμήσει τὶς ἐξελίξεις καὶ νὰ συμβάλει στὴν αἴσια ἔκβαση τῶν δύσκολων καταστάσεων. Μάλιστα, λίγο ἀργότερα, στοὺς «Στοχασμούς» του, λέγει: «*Ἡ πρόρρησις τοῦ μέλλοντος δὲν εἶναι κληρὸς ἀνθρώπινος, κατ' ἀνθρώπον ὅμως, ἡ εὐλογος τοῦ μέλλοντος τεκμηρίωσις μᾶς δικαιοῦναι ἂν εἰποῦμεν, ὅτι, εἰς μὲν τὸ πρῶτον τῶν εἰρημένων, αἱ μετέπειτα γενεαὶ θέλει θαυμάσουν*»⁴⁹. ἡ ἀναφορά του γίνεται στὴ δίκαιη ἐλπίδα τῆς καταστροφῆς τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους. Πρόκειται γιὰ τὴν ἔκφραση μιᾶς κυρίαρχης λαϊκῆς ιδεολογίας, ποὺ εἶναι σύμφωνη μὲ «*τὴν φαναριώτικη προοπτικὴ γιὰ βαθμιαία ὑποκατάσταση τῶν Ὀθωμανῶν στὴν ἄσκηση τῆς ἐξουσίας καὶ ἑλληνικοποίησις τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους*»⁵⁰.

«*Εἰς δὲ τὸ δεύτερον, θέλει ἀμφιβάλλον*»⁵¹. στὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ Βούλγαρις ἀναφέρεται στὴ στάση τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων, οἱ ὁποῖες, ἐνῶ εἶχαν τὴ δυνατότητα νὰ «ἀποκρημνίσουν» ἀπὸ τὸ ὑψηλὸ βᾶθρο τοῦ τὸ Ὀθωμανικὸ κράτος, τελικὰ δὲν τὸ ἔπραξαν.

«*Εἰς δὲ τὸ τρίτον θέλει ἀπιστήσουν*»⁵². Εἶναι ὅμως ἱστορικὰ παραδεκτό, ὅτι ἡ Εὐρώπη μέχρι τὸν 18^ο αἰ. τήρησε παθητικὴ ἢ ἔστω

48. G. Hering, *Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ Εὐρωπαϊκὴ πολιτικὴ (1620-1638)*, Μτρφ. Δ. Κούρτοβικ, Ἀθήνα 1992, σ. 24.

49. Εὐγένιου Βούλγαρι, *Στοχασμοί*, σ. 1.

50. Γ. Μεταλληνοῦ, *Τουρκοκρατία*, σ. 174.

51. Εὐγένιου Βούλγαρι, *Στοχασμοί*, σ. 1.

52. Στὸ ἴδιο, σ. 1.

ἀμυντική στάση ἔναντι τῆς Τουρκίας. Αὐτὸ ἀποτελέσσει τὸ διαρκὲς πρόβλημα τῆς δυτικῆς διπλωματίας καὶ ἀποτελέσσει τὴ σημαντικότερη ἴσως πλευρὰ τοῦ λεγόμενου «ἀνατολικοῦ ζητήματος»⁵³. Ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Ρωσίας ὁμως, πρῶτος ὁ Μ. Πέτρος ἐξῆλθε ἀπὸ τὴν οὐδετερότητα καὶ συνέλαβε τὸ ἀπελευθερωτικὸ σχέδιο τῆς ὀθωμανοκρατούμενης Ἑλλάδας⁵⁴. Στὴ διαπίστωση αὐτὴ συνηγοροῦν οἱ ἐξῆς σχετικὲς ἐκφάνσεις ρωσικῆς ἀβρότητας: α) ἡ εἰκόνα τοῦ Μ. Πέτρου, στὸ Ἀμστελὸδαμο τῆς Ὀλλανδίας, ἡ ὁποία ἔφερε ἐγχάρακτη τὴν ἐπιγραφή: «*Πέτρος Πρῶτος Ρωσσο-Γραικῶν Αὐτοκράτωρ*», β) ἡ ρωσικὴ σημαία, ἡ ὁποία ἔφερε τὰ γράμματα τοῦ λαβάρου: «*Ἐν τούτῳ Νίκα*» καὶ γ) ὁ λόγος τοῦ αὐτοκράτορα στὴ Ρίγα, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε ἰδιαιτέρως κολακευτικὸς γιὰ τὴν Ἑλλάδα ἐπισημαίνοντας ὅτι «*καὶ ἐπιστῆμαι καὶ τέχναι ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος διεδόθησάν ποτε καθ' ὅλην τὴν οἰκουμένην*»⁵⁵.

Ἡ προοπτικὴ τῆς δημιουργίας μιᾶς Ἑλληνικῆς Ἡγεμονίας

Ὁ Βούλγαρις οὐσιαστικὰ ἐπισημαίνει στὴ χριστιανικὴ Εὐρώπῃ τὴν ἀναγκαιότητα τῆς σύστασης μιᾶς εἰρηνικῆς κοινωνίας ὀριοθετημένων κρατῶν καὶ κατ' ἐπέκταση τὴ δημιουργία ἐνὸς «*ἀντίρροπου*» ἑλληνικοῦ κράτους ἀπέναντι στὴν ὀθωμανικὴ ἐξουσία⁵⁶. Πεποιθήση τοῦ Βουλγάρου ἦταν ὅτι ἡ δύναμη τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας εἶχε ἐξασθενήσει ἀρκετὰ καὶ κοινὸ ὄφελος τῆς Εὐρώπης ἦταν οἱ χριστιανοὶ ἡγεμόνες νὰ συνασπιστοῦν ἐναντίον της, ὥστε νὰ ἐξοβελίσουν τοὺς ἀλλόφυλους Τούρκους⁵⁷. Στὸ σημεῖο αὐτὸ γίνεται κατανοητὸ ὅτι ὁ Βούλγαρις συμπλέει καὶ οὐσιαστικὰ καταδεικνύει τὸ ὄραμα τῆς Αἰκατερίνης Β' γιὰ τὴν κατάργηση τῆς ὀθωμανι-

53. Γ. Μεταλληνοῦ, *Τουρκοκρατία*, σ. 175.

54. Κ. Σάθα, *Τουρκοκρατούμενη Ἑλλάς. Ἱστορικὸν Δοκίμιον περὶ τῶν πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ ὀθωμανικοῦ ζυγοῦ ἐπαναστάσεων τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους (1453-1821)*, Ἀθήνησι 1869, σ. 448.

55. Στὸ ἴδιο.

56. Αθ. Κονταλή, «Εὐγένιος Βούλγαρις», σσ. 169-170.

57. Εὐγένιου Βούλγαρι, *Στοχασμοί*, σ. 40.

κῆς αὐτοκρατορίας καὶ τὴν ὑποκατάστασή της μὲ μιὰ «*Βαλκανικὴ αὐτοκρατορία*», μὲ ἐπικεφαλῆς Ρῶσο πρίγκηπα καὶ πρωτεύουσα τὴν Κωνσταντινούπολη⁵⁸.

Ἡ ἀδυναμία τοῦ Ὄθωμανικοῦ κράτους δὲν προέρχεται μόνον ἀπὸ τὴν ἀπειρία τῶν στρατιωτικῶν, ἀλλὰ σὲ μεγάλο βαθμὸ καὶ ἀπὸ τὴ δυσμένεια τῶν ὑπηκόων του: «... τὸ βασίλειον τρέφει τοὺς Γραικοὺς μέσα εἰς τὰ σπλάχνα του»⁵⁹. Τὰ πολυάριθμα πλήθη τῶν Ἑλλήνων ποὺ διαβιοῦσαν μέσα στὸ καθεστῶς τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας καὶ ἐξαιτίας τῆς καταδυνάστευσης στὴν ὁποία διαβιοῦσαν ὅλο αὐτὸ τὸ χρονικὸ διάστημα, ἦταν σὲ κάθε περίπτωση πρόθυμοι νὰ ἀγωνιστοῦν μὲ ὅλες τὶς δυνάμεις τους γιὰ τὴν ἐλευθερία τους⁶⁰. Ἀκολουθῶς, ὁ Βούλγαρις καλοῦσε τοὺς Ἕλληνες νὰ προχωρήσουν στὴν ἴδρυση Ἑλληνικοῦ κράτους ὡς «*ἀντιρρόπου δυνάμεως*» πρὸς τὶς ἐπεκτατικὲς καὶ μισαλλόδοξες τάσεις τῶν Ὄθωμανῶν ἐναντι τῆς Εὐρώπης⁶¹. Οἱ Ἕλληνες ἀπευθύνονται στοὺς χριστιανοὺς βασιλεῖς, προσδοκῶντας στὴ βοήθειά τους, κυρίως γιὰ τρεῖς λόγους: α) τῆς θλίψης ποὺ τοὺς ἔχει προκαλέσει ἡ μακροαίωνα σκλαβιά, β) τῆς ἐλπίδας γιὰ ἓνα καλύτερο μέλλον ποὺ τοὺς γεννᾷ ἡ προσδοκία τῆς ἐλευθερίας, καθὼς καὶ γ) τοῦ ζήλου ποὺ παρέχει ἡ ἀέναη προσπάθεια διατήρησης καὶ ἐνδυνάμωσης τῆς χριστιανικῆς πίστεως⁶².

Ὁ Βούλγαρις διέθετε ἰδιαίτερη πολιτικὴ διαίσθηση καὶ σαφῆ ἀντίληψη τῶν διεθνῶν ἐξελίξεων καὶ τῶν ἐπερχόμενων ἀλλαγῶν σὲ πολιτικὸ ἐπίπεδο. Ὡς ἐκ τούτου, σὲ αὐτὸ τὸ γεγονὸς ὀφείλεται καὶ ἡ μετέπειτα ἐκούσια ἀπομάκρυνσή του ἀπὸ τὴν αὐτοκρατορικὴ αὐλή

58. Γ. Μεταλληνῶ, *Τουρκοκρατία*, σ. 167.

59. Εὐγένιου Βούλγαρι, *Στοχασμοί*, σ. 33.

60. Στὸ ἴδιο, σ. 34.

61. Ἀθ. Κονταλῆ, «Εὐγένιος Βούλγαρις», σ. 169.

62. Εὐγένιου Βούλγαρι, *Στοχασμοί*, σ. 34: «*Τρία πράγματα ἐκίνουν ἕως τῶρα τοὺς Γραικοὺς νὰ κλίνουν ἐκ μέρους τῶν Χριστιανῶν Βασιλέων, κάθε φορὰν ὁποῦ οὗτοι ἔλαβον πολέμους κατὰ τῶν Ὄθωμανῶν. α. Ἡ θλίψις τῆς βαρείας καὶ ἀνυποφορήτου Τυραννίδος. β. Ἡ ἐλπίς τῆς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τοῦ γένους ἀποκαταστάσεως. γ. Ὁ ζήλος ὁ ὑπὲρ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως*».

τῆς Αἰκατερίνης Β⁶³. Μὲ βάση αὐτὸ τὸ δεδομένο, ἡ «ὑποχώρηση» τοῦ Βουλγάρεως ἀπὸ τὴν προσπάθεια τῆς ἀποτίναξης τοῦ ὀθωμανικοῦ ζυγοῦ δὲν ἐρμηνεύεται ὡς ἔκφραση ἡττοπάθειας. Ἀντίθετα, πρόκειται γιὰ μία εἰλικρινῆ στάση, καθὼς συναισθάνθηκε ὅτι οἱ πολιτικὲς ἐξελίξεις δὲν τοῦ ἄφηναν τὸ περιθώριο δράσης καὶ ὅτι τελικὰ ἡ Ἑλλάδα δὲν θὰ εἶχε κανένα περιθώριο νὰ προσδοκᾷ τὴν ἀπελευθέρωσή της μὲ τὴ συνδρομὴ τῆς ὁμόδοξης Ρωσίας. Μάλιστα λέγει χαρακτηριστικὰ στοὺς «Στοχασμούς» του: «τὰ ἄλλα Χριστιανικὰ ἔθνη δὲν ἔχουσιν αὐτὸν τὸν ζῆλον ὑπὲρ τῆς τοῦ Χριστοῦ πίστεως, κατὰ τῆς ψευδοθηρησκείας τοῦ Μωάμεθ· δὲν λέγω διὰ νὰ σταυροφορήσουν ὡς πρότερον (τοῦτο οὐδεὶς τὸ ζητεῖ), ἀλλὰ κἂν διὰ νὰ ἀφήσουν νὰ προχωροῦν τὰ ἄρματα μιᾶς Δυνάμεως Χριστιανικῆς κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν, εἰς ἓνα πόλεμον, τὸν ὁποῖον οὗτοι μόνοι τὸν ἠθέλησαν»⁶⁴. Καὶ καταλήγει ὁ Βούλγαρις ὅτι ἡ «ζηλοτυπία» τῶν Εὐρωπαίων ἀπέναντι στὴν ἀπελευθερωτικὴ προσπάθεια τῶν Ἑλλήνων στάθηκε ἐμπόδιο ἀπέναντι σὲ ὅποιες ὑποσχέσεις ἔδωσαν γιὰ προστασία καὶ ἐνίσχυση τῶν Ἑλλήνων⁶⁵. Ἡ «ἀντιρροπία» τῆς Εὐρώπης στὴν προκείμενη περίπτωση παρασαλεύεται καὶ «ἡ τυχοῦσα ζημιὰ τοῦ ἐχθροῦ τῶν Χριστιανῶν, γίνεται τοῦ Χριστιανικοῦ κόσμου ἀτύχημα!»⁶⁶. «Ἡ εὐρωπαϊκὴ πολιτικὴ δὲ στόχευε μόνο στὸ διαμελισμὸ τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ἀλλὰ καὶ στὴ ματαίωση τῆς προσδοκίας νὰ γίνῃ πάλι ἐλληνικὴ καὶ ὀρθόδοξη. Ἡ μεγαλύτερη ἐπιτυχία τῶν δυτικῶν σχεδίων θὰ ἦταν ἡ ἀποδοχὴ τους ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς Ρωμηούς. Αὐτὸ ἔγινε πράξι μὲ τὴν πρόσληψη ἀπὸ τοὺς Ὀρθοδόξους τῆς βαλκανικῆς – καὶ τοὺς Ἑλληνας – τῆς ἐθνικῆς ιδέας, ὅπως διαμορφώθηκε μὲ τὴ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση (1798)»⁶⁷.

63. Κ. Δημαρᾶ, *Νεοελληνικὸς Διαφωτισμὸς*, σ. 155.

64. Εὐγένιου Βούλγαρι, *Στοχασμοί*, σ. 34.

65. Στὸ ἴδιο, σ. 35.

66. Στὸ ἴδιο.

67. Γ. Μεταλληνοῦ, *Τουρκοκρατία*, σ. 175.

Ἐπιλογικὲς διαπιστώσεις

Ὁ Βούλγαρις προσπάθησε μὲ τὶς δικές του κρίσεις καὶ προβλέψεις νὰ ἐπιτύχει:

α) Τὴν τόνωση τῆς ἐλπίδας τῶν ὑπόδουλων Ἑλλήνων. Αὐτὸ κατορθώνεται μὲ τὴν ὀξεῖα κριτική, τὴν ὁποία ἀσκεῖ στὶς ἀπόψεις ποὺ διατυπώνει στὸ ἐγχειρίδιό του ὁ Τοῦρκος ἀξιωματικὸς Mutafarrıkah. Στὴν πολιτικοθησκευτική ἰδεολογία αὐτοῦ ἀντιπαραθέτει τὴν πνευματική καὶ πολιτική ἀνωτερότητα τῶν Χριστιανῶν, ἐπισημαίνοντας τὴ σαθρότητα τῶν λόγων τοῦ προφήτη Μωάμεθ καὶ κατ' ἐπέκταση τοῦ Ἰσλάμ. Οἱ Ὄθωμανοί, σύμφωνα μὲ τὸν Βούλγαρι, παραμένουν δειλοὶ μπροστὰ στὴ δύναμη καὶ τὴν ὑπεροχὴ ἢ ὁποία προέρχεται ἀπὸ τὴν ἀληθινὴ πίστη τῶν Χριστιανῶν καὶ τὴν ὑπεροχὴ τοῦ πολιτισμοῦ τους.

β) Τὴν παρακίνηση τῶν εὐρωπαϊῶν Χριστιανῶν, πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους τηροῦσαν φιλικὴ στάση ἀπέναντι στὸν σουλτάνο (λόγω ἐμπορικοπολιτικῶν συμφερόντων, ὅπως γιὰ παράδειγμα ἡ Γαλλία), γιὰ πολεμικὴ ἀναμέτρηση μὲ τὴν Τουρκία. Ὁ Βούλγαρις διακηρύττει τὴν ἀνάγκη ἐνότητας τῆς Εὐρώπης μπροστὰ στὸν τουρκικὸ κίνδυνο⁶⁸. Πεποιήθησε τοῦ Βουλγάρεως εἶναι ὅτι πολλὰ βασιλικὰ δυναστεῖες τῆς Εὐρώπης θὰ ἀπειληθοῦν στὸ μέλλον, ἂν δὲν ἀντιληφθοῦν τὸν ἐπερχόμενο τουρκικὸ κίνδυνο⁶⁹.

γ) Ἐπιχειρεῖ μία ὕστατη ἔκκληση καὶ προτροπὴ πρὸς τοὺς ἡγεμόνες τῆς Δύσης, καθὼς θεωροῦσε ὅτι ἡ Ὄθωμανικὴ αὐτοκρατορία εἶχε ἐξασθενήσει ἀρκετὰ καὶ καλοῦσε τοὺς χριστιανοὺς ἡγεμόνες νὰ συνασπιστοῦν ἐναντίον της ὥστε νὰ τὴν ἐξαλείψουν⁷⁰. Ὁ Βούλγαρις

68. Εὐγένιου Βούλγαρι, *Στοχασμοί*, σ. 39: «Πλὴν, τὸ ἐκ τῆς ἐμπορίας κέρδος μόνης τῆς Γαλλίας, ἡμπορεῖ νὰ εἶπῃ τινὰς, ὅτι εἶναι τῆς Εὐρώπης τὸ ὄφελος;».

69. Στὸ ἴδιο, σ. 39: «Ὁ Χριστιανισμὸς αὐτὸς ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ Μωαμεθανισμοῦ· τὰ Ἱερὰ Τεμένη μεταμεμορφωμένα εἰς μιὰρὰ Μετζίτια· τὸ Εὐαγγέλιον ὑπὸ τὸ Κοράνι· ὁ Σταυρὸς ὑπὸ τὴν μηννοειδῆ Σελήνην...».

70. Στὸ ἴδιο, σσ. 39-40: «Ἐνα εἶναι τὸ ὄφελος τῆς Εὐρώπης, καὶ τὸ κοινὸν καὶ τὸ ἴδιον. Τὸ ἀποσκορρακισθῆ ἀπὸ τὴν Εὐρώπην ὁ Αλάστωρ καὶ παλαμναῖος διώκτης τῆς Εὐρώπης, καὶ Τύραννος».

θεωρεῖ ὅτι στὴν περίπτωση αὐτὴ θὰ πρέπει νὰ ἀποτελέσει παράδειγμα ὁ λόγος τοῦ Κάτωνα τοῦ Πρεσβύτερου: «δοκεῖ δέ μοι καὶ Καρχηδόνα μὴ εἶναι»⁷¹, ὁ ὁποῖος εἶχε ζητήσει νὰ καταστραφεῖ ὀλοσχερῶς ἡ Καρχηδόνα, λόγος πού σύμφωνα μὲ τὸν Βούλγαρι θὰ μπορούσε νὰ εφαρμοστεῖ στὴν περίπτωση τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Τὸ κείμενο τοῦ Βουλγάρεως, πού ἔχει δεχθεῖ σαφεῖς ἐπιρροές ἀπὸ τὸν «*Ἀγαθάγγελος*», ἀποτελεῖ κατὰ κάποιον τρόπο προέκταση τῆς στοχοθεσίας του⁷².

δ) Ὁ Βούλγαρις μέσα ἀπὸ τὸ κείμενο τῶν «*Στοχασμῶν*» του, μᾶς δίνει τὴ δυνατότητα νὰ κατανοήσουμε τίς διαστάσεις τίς ὁποῖες ἔλαβε ὁ πόθος τῶν Ἑλλήνων γιὰ πολιτικὴ καὶ θρησκευτικὴ ἐλευθερία. Παρόλο πού δὲν πρόκειται γιὰ ἓνα ἀμιγῶς χρησιμολογικὸ κείμενο, ὡστόσο διαγράφει τὰ σχετικὰ μὲ τὸ μέλλον τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, υἱοθετώντας συχνὰ κείμενα τὰ ὁποῖα περιέχουν πολιτικὴ χρησιμολογία, στοχεύοντας κατὰ κύριο λόγο στὸ συναίσθημα τοῦ λαοῦ. Ἐπιπλέον, λαιδορεῖ τὴν ἀπολιτικὴ στάση τῶν Τούρκων καὶ τὴν ἔλλειψη στρατιωτικοῦ σχεδιασμοῦ, ἐνῶ στηλιτεύει τὴν προσπάθειά τους νὰ ἀντιγράψουν τὴ διπλωματικὴ στρατηγικὴ τῆς Εὐρώπης. Τέλος, ἐπισημαίνει ὅτι αὐτὸ τὸ μειονέκτημα τῶν Τούρκων μαζί μὲ τὴν «*ἀντιρροπία*» τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων θὰ τοὺς ἔδινε σὲ κάθε περίπτωση ἓνα μοναδικὸ προβάδισμα στὴν ὑλοποίηση τοῦ ὁράματος γιὰ τὴ συγκρότηση μιᾶς ἀνεξάρτητης Ἑλληνικῆς Ἡγεμονίας.

71. Μᾶρκος Πόρκιος Κάτων (234 π.Χ.-149 π.Χ.), Ρωμαῖος πολιτικός. Ὁδήγησε τοὺς Ρωμαίους στὸν τρίτο Καρχηδονιακὸ πόλεμο.

72. Εὐγένιου Βούλγαρι, *Στοχασμοί*, σ. 40: «ὁ μέγας Κολοσσὸς ἄρχισε νὰ κλονῆται, καὶ νὰ δείχνῃ ὅτι δὲν εἶναι τόσον μακρὰν ἀπὸ τὴν πτώσιν». Πρβλ. καὶ [Ἄωνόμου], *Αἱ ἀποκαλύψεις τοῦ Νέου Ἀγαθαγγέλου περὶ τοῦ τέλους τῆς Τουρκίας καὶ τοῦ μέλλοντος τῆς Κωνσταντινουπόλεως* (ἐκδ. Ἀ. Διακόπουλου), Ἐν Ἀθήναις 1915: «... ἀλλ' ὅμως υἱὲ ἀνθρώπου μὴ φοβοῦ, ἐπιστραφήσεται νεόθεν πρὸς τὴν χάριν καὶ ἔσται τῆς προτέρας ἐνδοξότερος καὶ ὑπ' αὐτὸ τὸ τοῦ κόσμου κράτος ὁ φθαρῆσεται μέλλει ὁ Θεὸς ὑποτάξει πάλιν νέα ἄπειρα ἔθνη καὶ πλεῖστα τῶν πρώτων», σσ. 9, 23.

